POKORNY EMÁNUEL Dr.

A SZENT ERZSÉBET-SZERZET

TEKINTETTEL BUDAPESTI KOLOSTORÁRA, TEMPLOMÁRA ÉS NŐI KÓRHÁZÁRA

BUDAPEST

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT BIZOMÁNYA

A SZENT ERZSÉBET-SZERZET

TEKINTETTEL BUDAPESTI KOLOSTORÁRA, TEMPLOMÁRA ÉS NŐI KÓRHÁZÁRA

IRTA

POKORNY EMÁNUEL DR

A SZERZŐ KIADÁSA

BUDAPEST

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT BIZOMÁNYA

Nihil obstat.

Dr. Michael Török
censorum praeses.

Nr. 3624/935.

Imprimatur.

Strigonii die 9. Novembris 1935.

Dr. Julius Machovich
vicarius generalis.

Stephaneum nyomda r. t.
A kiadásért dr. Pokorny Emánuel, a nyomdáért ifj. Kohl Ferenc felel.

ELŐSZÓ.

A Szent Erzsébetről nevezett betegápoló nővérek szerzete 150 év óta él és működik budapesti kolostorában. Ez a jubiláris év alkalmul szolgál a szerzet multjának, jelen állapotának és vele templomának és kórházának ismertetésére.

A szerzet tiszteletreméltó kora, a fővárosban teljesített közhasznú működése megérdemli a megemlékezést; a benne rejlő — szinte mondhatnók elrejtett — vallási, kulturális és szociális értékek sokkal nagyobbak, mintsem szabad lenne azokat az eddigi ismeretlenségben hagyni.

Minthogy a kolostor és a templom keletkezése megelőzte a szerzet itteni letelepedését, ki kellett térni az alapító budai Szent Ferenc-rend előmunkálataira is.

Ez a monografia szélesebb körök igényeit szeretné ugyan kielégíteni, de talán hozzájárul néhány szerény részletadattal a kultúrtörténetünkhöz tartozó szerzettörténet kiegészítéséhez. Ezeknek felkutatását megkönnyítette az az előzékenység, amellyel a M. Kir. Országos Levéltár, a Fővárosi Levéltár, az esztergomi prímási levéltár, a Nemzeti Múzeum könyvtára, az Egyetemi Könyvtár, a Fővárosi Könyvtár, a Fővárosi Múzeum illetékes tisztviselői, a budapesti vízivárosi Szent Anna-plébánia, a budai Szent Ferenc-rendi és a kapucinusrendi főnökség részéről tapasztalni szerencsés voltam, amiért itt is őszinte köszönetet mondok. Hálásan köszönöm ft. P. Schrotty Pál római ferences általános definitornak felkérésemre vállalt fáradságos utánajárását is, amellyel megállapította azt a negatív tényt, hogy sem a Szent Ferenc-rend római általános főnökségénél az Ara Coeliben, sem a Propaganda levéltárában, ahová az egykor Budán működő boszniai rendtartomány számos aktája került, sem magának a boszniai ferences rendtartománynak levéltárában nincsen nyoma a budai vízivárosi egykori ferences templom tervezőjének és építőjének. Végül melegen köszönöm Klammer Mária festőművésznő lekötelező szívességét, hogy a templom belsejéről készült pompás olajfestménye másolatának alkalmazását a címlapon lehetővé tette.

Budapesten, 1935. október havában.

A Szerző.

TARTALOMJEGYZÉK.

Oldal

Előszó 3

I. A Szent Erzsébet-szerzet alapítása és fejlődése.

A dunaparti kolostor ... 5
Magyarországi Szent Erzsébet pártfogása alatt ... 6
A Szent Erzsébet-szerzet bölcsője ... 7
Virágfakadás ... 14
Hazai földön ... 18

II. Ferences úttörés a budai Vízivárosban.

A kolostoralapítás ... 21
A budai Immaculata ... 27
Szerzetek válsága ... 29
Az elárvuló kolostor ... 32

III. A Szent Erzsébet-szerzet Budán.

A királyi rendelkezés ... 37
Anger Klára főnöknő ... 43
II. József császár és király ... 51
A szerzet vezetése és ellenőrzése ... 54
A főnöknők ... 58
A lelkiatyák ... 60
A gondnokok ... 62
Kolostori telekváltozás, építkezés ... 64
Jótékony külső segítség ... 70
Marczibányi István alapítványa ... 74
Derű és ború 150 év alatt ... 76
Pillantások a szerzet életébe ... 80

IV. Az erzsébetiek temploma.

A templomépítés ... 86
Látogatás az erzsébetiek templomában ... 94
Az építőművész személyének problemája ... 121

V. A Szent Erzsébet-szerzet női kórháza.

Visszatekintés a kórház multjára ... 124
A kórház orvosai ... 132
Betegforgalom 150 éven át ... 136
A kórház 1934. évi betegforgalmi kimutatása az egyes betegségek szerint ... 138
Műtétek 1934 január 1—1935 október 1-ig ... 140
A központi laboratóriumban 1934 október 15—1935 okt. 15-ig végzett vizsgálatok 141
A házi gyógyszertár ... 142

* * *

Levéltári anyag ... 143
Az erzsébetiek névsora a budai kolostorban a 150 évben ... 162
Az illusztrációk sorrendje ... 169

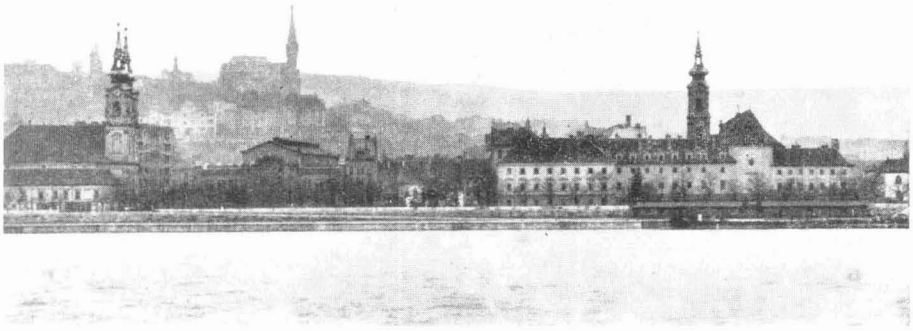

1. Budai látkép az erzsébeti kolostorral.

I.

A SZENT ERZSÉBET-SZERZET ALAPÍTÁSA ÉS KIFEJLŐDÉSE.

A dunaparti kolostor.

Budapest budai oldalán, a Duna túlsó partjáról áttekintő büszke országházzal sajátságos ellentétben, egyszerű szerzetesi alázatosságban áll a Szent Erzsébet-nővérek terjedelmes épülettömbje: temploma, kolostora és női kórháza.

Akárcsak a benne élő szerzetesnők, akik nem viselnek semmiféle díszt vagy ékszert és nem ismerik el maguk fölött a divat hatalmát, úgy jelenik meg ez az épületcsoport a csodálkozó mai ember előtt minden külső pompa nélkül, két évszázad óta nem sokat változva, mint az anyagiak fölött álló magasabb eszmények állandó és szótlan hirdetője. A mindennapi élet gondjaival küzdő fővárosban messzire észrevehetően emlékeztet a nagy intésre: «Nem csak kenyérrel él az ember . . .» «Keressétek először az Isten országát . . .» (Máté 4, 4. 6, 33.)

Ehhez a szimbolikához és az épületek komoly kolostori rendeltetéséhez jól hozzáilleszkedik a környék is. Előtte a Duna szünet nélkül a tenger felé hömpölygő habjaival az örök élet felé irányzott tevékeny lelkiség képe, köröskörül a magábavonult csendes Buda, míg a háttérben a Vár és a

Rózsadomb szelíd hullámvonalai mögött a budai hegyvidék kifeszített védő palástja zárja le a látóhatárt.

Jókora idő haladt el e falak fölött. Multjuk visszanyúlik I. Lipót király koráig, a bennök munkálkodó és egymást fölváltó nemzedékek pedig még jóval nagyobb mult emlékeinek hordozói. Az első lakók, a házalapító ferencesek csaknem egy évszázados fáradozás után rég kivonultak, az utánuk idetelepített Szent Erzsébet-nővérek szerzete itt már másfél évszázados munkára tekinthet vissza ; mind ennek, mind azoknak útját még sokkal előbb jelölték ki tiszteletreméltó elődeik.

Magyarországi Szent Erzsébet pártfogása alatt.

Magyar szem mindenkor örömmel nyugszik Árpádházi Szent Erzsébet alakjának művészi kép- vagy szoborábrázolásain. Hogyne ! Hisz ezek az alkotások az emberi nagyság olyan személyesítőjét mutatják be, aki előtt az egész művelt világ tisztelettel meghajol. Ha a németek azon a címen, hogy négyéves korától fogva közöttük élt, «a legnagyobb német asszonynak» nevezik, ha sírjára rávésheték, hogy ő «Németország dicsősége», ha Leo, a neves protestáns német író, úgy nyilatkozhatott : «Ha ennek a nemes életnek emléke valaha elhomályosulna nemzetünknél (a németeknél), akkor törjék össze Németország címerét és vessék utána sírjára», mikép volna lehetséges, hogy a mi Erzsébetünk, Szent István királyi házának egyik leggyönyörűbb hajtása, saját hazájában ne álljon hódoló tiszteletben?

Nemes magyar önérzettel tölthet el bennünket az, ha tudjuk, hogy Szent Erzsébet napján az egész világ katolikus papsága így kezdi zsolozsmája egyik részét : «*Erzsébet Magyarország királyának, Andrásnak leánya*», azután folytatja : «Gyermekkorától fogva isteni félelemben élt és korának előhaladásával jámborságában is növekedett . . . Éj idején fölkelve, hosszas imádságba merült ; az irgalmasság különféle cselekedeteinek szentelte magát, özvegyeknek, árváknak, betegeknek, szűkölködőknek szolgálatára volt ; súlyos éhínségben bőkezűen kiosztotta házának eleségkészletét. Bélpoklosokat fogadott be . . . szegények ápolására és élelmezésére áldásos kórházat épített. Hogy Istennek még jobban szolgálhasson, férje halála után letette a fényes világias öltözetet, szegényes ruhába öltözött és belépvén Szent Ferenc bűnbánó (III.) rendjébe, a béketűrés és alázatosság erényében szerfölött kitűnt. Mert minden javától megfosztva, saját házából kiűzve, mindenkitől magárahagyva, meg nem tört lélekkel viselte a gyalázásokat, gúnyolást, rágalmakat, úgy, hogy leginkább annak örült, hogy Isten kedvéért ennyit szenvedhetett. A szegények és betegek körül a legalsóbb szolgálatokat vállalta, gondoskodott szükségleteikről, saját élelmezésére puszta zöldségfélékkel megelégedve».

Ennek a hős léleknek, aki huszonnégyéves korában érett volt az ég jutalmára s akit halála után alig négy évvel (1235 május 26-án) ünnepiesen szentnek nyilvánított az egyház, emlékét a Szent Erzsébet-szerzet, mint eleven intézmény, őrzi azzal a hivatással, hogy a nagy szentnek szellemét és erényeit híven ápolja és lehetően saját életében is buzdító példaadással visszatükröztesse.

A szerzet alapításától kezdve Szent Erzsébet pártfogásába ajánlotta magát és a szentet «Szent Erzsébet anyánk»-nak nevezi. Innen eredhetett egy időben a vélemény, hogy a szerzetet maga Szent Erzsébet alapította. Igy III. Károly 1738 augusztus 20-án kibocsátott királyi engedélyező levelében mondja, hogy Szent Erzsébet rendjének apácái Magyarországon óhajtanak letelepedni azért is, «mert alapítójuk Szent Erzsébet, Magyarország jeruzsáleminek nevezett egykori nagy királyának, II. Andrásnak leánya». (5. levélt. sz.) Ez ugyan tévedés volt, mert Szent Erzsébet, aki a Szent Ferenc eredetileg csak világiak számára alapított harmadik rendjébe lépett és kolostorban nem élt, nem alapított szerzetet; de mégis jele annak, mennyire egybeforrott Szent Erzsébet kultusza a róla nevezett szerzettel.

A Szent Erzsébet-szerzetnek eléggé nagy utat kellett megtennie, míg égi pártfogójának szülőföldjére érkezett. Németország akkor a nála létesült szerzettel Magyarországnak mintegy kamatait adta vissza annak a nagy kincsnek, amelyet tőle annak idején magának Szent Erzsébetnek személyében kapott.

A Szent Erzsébet-szerzet bölcsője.

Egy érdemes irodalmi művekben is olvasható nézet szerzetünk eredetét a középkorba helyezi. Szerinte Boldog Corbara Angelina (1377—1435) a szerzet alapítója, aki Szent Ferenc harmadik rendjének szabályait alkalmazva, Foligno városában, Itáliában szerzetet és kolostort létesített, amely azután Szent Erzsébetről elnevezve számos helyen elterjedt s a többi között hazánkba is eljutott. Jóllehet, ez a felfogás sajátságos módon a mi szerzetünk régebbi szabálykönyvének elejére helyezett történeti visszatekintésben szintén megtalálható, mégsem egyéb jóhiszemű tévedésnél. A Szent Erzsébet nevével díszített, különböző időkben keletkezett többféle szerzetet megkülönböztetés nélkül egynek vették és mindannyit egy eredetre vezették vissza. Ezeket a szerzeteket a név hasonlósága hozza közel egymáshoz, esetleg az is, hogy a római szentszéktől megállapított ferences harmadrendű szabályt használják keretül külön konstitucióikhoz, de származásukat évszázadok választják el egymástól. A Szent Erzsébetről nevezett esseni vagy neissei szürke nővérek szerzetét[1] például nem a XIV. szá-

[1] A neissei Szent Erzsébet-nővéreknek van Rómában, Nápolyban, Capriban, Palermóban is kolostoruk.

zadban, hanem 1841-ben és 1842-ben alapították. Külön alapításúak azok a régi, esetleg még a középkorban létesült szerzetek, amelyek szintén harmadrendű szürke nővérek neve alatt, több helyen Szent Erzsébet leányai vagy Szent Erzsébet nővérei nevén a katolikus karitász terén működtek. Az elnevezések hasonlósága vagy azonossága főkép azt a rendkívüli lelki hatást világítja meg, amelyet Assisi Szent Ferenc és Árpádházi Szent Erzsébet az egymástól messzeeső korokban gyakorolt.

Magyarországon csak egyféle erzsébetiek vannak. Ez a szerzet sem származik a XIV., hanem a XVII. századból, bölcsője pedig Aachen városa Németországban. Eredetét és későbbi terjedését Willibalda Schmitz-Dobbel-

2. Aachen.

stein írta meg «Die Hospitalschwestern von St. Elisabeth in Aachen 1622 bis 1922. Aachen, 1922» c. jeles munkájában, amelynek történetileg teljesen hiteles adatait nem mellőzhetjük.

Hogy a szerzet egyes későbbi házaiban elhomályosult az aacheni önálló alapítás tudata, az a továbbterjedésnek az anyaháztól egyre távolabb eső állomásain az újabb telepítések önállósításával és az anyaegyházzal kezdetben bizonyára még ápolt kapcsolatok teljes megszakadásával magyarázható. A XVII. és XVIII. század kezdetleges közlekedési eszközei mellett a különben is zárkózottan élő és az önfenntartás, valamint a szerzeti nehéz feladatok gondjaival elfoglalt nővérek egyes későbbi családjainál így megszűnt a régi összeköttetés, vele együtt lassan feledésbe merült a valódi leszármazás emléke és helyét elfoglalta a szerzet jóhiszemű jóakaróitól helyesnek tartott elképzelés.

Hálás elismerést érdemel az aacheni anyaház az említett alapos történelmi munkáért, már csak azért is, mert vele kiemelte a homályból a szerzet szentéletű alapítójának személyét, aki a szegények és szenvedők érdekében hozott áldozataival a szociális fejlődés egyik úttörője volt. Nem járnánk el helyesen, ha az emberiség ilyen fennköltlelkű jóltevőinek járó tisztelet és emlékük ébrentartása helyett az elismerést és jutalmat egyedül az égre bíznók.

Németország egyik legrégibb városa, Aachen, a birodalom nyugati határán Belgium és Hollandia közelségében fekszik. Vannak még maradványai a régi rómaiak ottani építkezéseiből, akik Aquae Grani és utóbb Aquisgranum néven meleg forrásai miatt kedvelték. A frank uralom idejétől fogva előkelő szerephez jutott. Nagy Károly császár székhelyéül választotta és a korabeli művelődés egyik középpontjává fejlesztette. A több korszak különböző építési stílját magában egyesítő érdekes aacheni székesegyház legrégibb része a 800. év körül bizanti stílban épült nyolcszögű kápolna, amelyben a hatalmas császár sírja is van. A város attól az időtől kezdve hét évszázadon át számos német király, illetve császár koronázó helye volt.

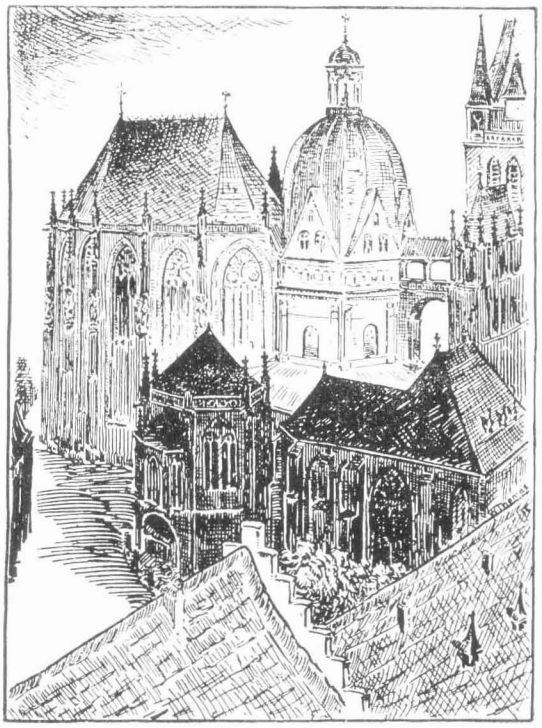

3. Az aacheni székesegyház.

Ami bennünket még inkább érdekel, az a körülmény, hogy Aachen városa a középkorban a magyaroktól gyakran látogatott és nagy megbecsülésben állott hely volt. Nagy Lajos királyunk 1367-ben a székesegyházhoz kápolnát épített, amelyet ma is magyar kápolnának neveznek és idehelyezte Szent Imre herceg ereklyéit az ott őrzött többi híres ereklyék mellé. Ez a Nagy Lajos címerével díszített kápolna őrzi meg egyszersmind a túlnyomóan katolikus lakosságú városban a magyar név kellemes csengését.

Ebben az ősrégi városban született 1571 szeptember 9-én a Szent

Erzsébet-szerzet alapítója, Radermecher Appollonia, és ugyanitt létesült a szerzet első kolostora.

Radermecher Apollóniát[1] az isteni Gondviselés fokozatosan ránevelte fontos életfeladatának megoldására. A családi körben kapta mély vallásosságát, amely később oly áldozatos életre képesítette. Legközelebbi rokonai között két neves egyházi férfiú volt. Az egyik anyai nagybátyja, Sittardi Esch Mátyás, I. Ferdinánd császár és király s utóbb II. Miksa udvari hitszónoka volt Bécsben, a másik saját fivére, Radermecher Lénárd aacheni kanonok, aki római tanulmányai idejében a humanisták módjára Rotariusra latinosította nevét.

Szüleinek elhalálozása után a németalföldi Hertogenboos (német nevén Herzogenbusch) városba költözött, ahol gazdag örökségén terjedelmes telket és házat vásárolt. Itt mint Szent Ferenc harmadrendjének világi tagja emelkedett szellemű női társaságban élt, az Isten szegényei gondozásának szentelve napjait. Közeli ismeretségben állott a város Marienburg nevű kolostorával és hasonlókép a nagy kórház főnöknőjével, akitől sok ösztönzést kaphatott a szegény betegek ügyének fölkarolására. Fönnmaradt levelezése tanusítja szakadatlan fáradozását és áldozatkészségét ebben a szeretetgyakorlásban. Szerénysége azonban távol van attól, hogy ezzel dicsekedjék, mert csak érdemetlen eszköznek tekinti magát Isten kezében. Gondoskodása szülővárosára is kiterjedt, amiről barátnője, Grevenbroeck Leonora azt írja egyik levelében, hogy Apollonia hosszú éveken át istenes buzgósággal dolgozott Aachen városa betegellátásának javításán. Ez a tettrekész buzgóság hozta őt végre 51 éves korában vissza Aachenbe a számára kijelölt célhoz.

Aachen városának régi intézménye volt szegény betegek ápolására és egyszersmind magányos lakók befogadására, a benne levő Szent Erzsébet-kápolnáról elnevezett Szent Erzsébet kórháza, vagy vendégfogadója. Minthogy ez az intézet már nagyon rászorult az újjászervezésre, a városi tanács 1622-ben felszólította Radermecher Apollóniát annak vezetésére, mert élénk érdeklődése az ügy iránt nem maradhatott titokban. Apollonia Isten rendelését látta a meghívásban és erős elhatározással vállalkozott a hajlamainak és eddigi foglalkozásának annyira megfelelő feladatra. Pénzzé tett vagyonát előkelő barátnőinek adományaival kiegészítve, elvitte működése új helyének fölszerelésére. Sőt barátnői közül ketten hozzácsatlakoztak, osztozni akarva további sorsában. A hertogenboosi nagy kórház főnöknője is elkísérte, hogy a kezdet nehézségeinél tanácsadóul szolgáljon neki. 1622 augusztus 13-án vette át az intézetet.

Az épület újjáalakítása, egy nagy kórterem építése, a teljesen megromlott kórházi állapotok rendbehozása és ezek mellett a nagyszámú bete-

[1] Életének és szerzete első terjedésének adatait Schmitz-Dobbelstein Willibalda nővér Die Hospitalschwestern von St. Elisabeth in Aachen 1922. c. műve után közöljük.

gek gondozása szinte emberfölötti erőlködést kívánt. A hertogenboosi főnöknő csakhamar eltávozott, a két társnő közül az egyik jámbor imádságával segített, de a munkára kevésbbé volt alkalmas. A másik ellenben, az előkelő családból való Hester della Faille, hősiesen megállotta helyét, főkép az akkor terjedő pestisben, amely Apollonia legnagyobb fájdalmára őt is elragadta kéthónapi megfeszített munkája után 1622 október 13-án. «Hester csodálatos erénygyakorlatairól lehetetlen hallgatnom», írja néhány

4. Az egykori aacheni Szt. Erzsébet-kórház.

nap mulva Apollonia az említett Grevenbroeck Leonórának. «Magasztaljuk érette Istent. Bár nekünk is ilyen befejezést engedne, saját dicsőségére».

Miután a másik társnő és még egy kisegítő ápolónő a fertőző betegségtől félve elhagyta a házat, Apollonia a napról-napra megszaporodó betegeknél egy Judith nevű ápolóval egyedül maradt, mert a pestis miatt többen nem mertek jelentkezni. A betegek akkori számáról tájékoztatást ad az aacheni városi levéltárban őrzött számadás. E szerint 1622 augusztus 13-tól 1623 szeptember 24-ig 3280 beteget ápoltak, azonkívül sok utast és búcsújárót fogadtak be.[1] Mindazonáltal így ír Apollonia barátnőjének, Leonórának: «Hűséges az Isten és keresztünk nem nagyobb, mint amek-

[1] I. m. 42. l.

korát elbírunk. Emberi vigasz és segítség most kevés van nálunk, mert félve tartózkodnak tőlünk ; de mindenért hála az örök Jóságnak. Ámbár méltatlanok vagyunk kegyelmére és irgalmára, ezek mégsem hiányoznak».

A veszedelmes járvány csökkenésével újabb jólelkű ápolókat kapott a kórház, de Apollonia már kezdettől fogva arra törekedett, hogy valamely szerzetet nyerjen meg az intézet részére s így remélte annak jövőjét inkább biztosíthatónak. Ettől a gondolattól a városi tanács sem idegenkedett. Azonban a dolog nem várt nehézségekbe ütközött. Hiába fordult több egyházi férfiú segítségével egymásután a szerzetes házak egész sorához, Hertogenboosba, Kevelaerba, Löwenbe, Mechelnbe, Antwerpenbe, Mastrichtba, sehol sem sikerült az intézet vezetésére vállalkozó szerzetesnőket találni.

Apollonia nem csüggedett. «Isten feltétlen akaratának tartom, hogy ezt a művet véghezvinni segítsen», írja barátnőjének, Leonórának 1624-ben, január havában. «Igazán nem tudom megmondani, mekkora szeretettel köt engem Isten hozzá.» Most már különböző oldalról sürgették, hogy ő maga álljon az ügy élére és alkossa meg az Erzsébet-kórház szerzetét. Apollonia szerénysége erre gondolni sem mert. «Amire Isten az embert hívja, ahhoz ad neki képességet is, az pedig hiányzik nálam», írja ismét Leonórának erről az ügyről. Végül azonban Nagelmacher János, az ápolók buzgó lelkiatyja, meggyőzte arról, hogy a célt csak áldozatkész elhatározásával lehet elérni és minthogy más megoldás nem találkozik, Isten akaratát is kell benne felismerni.

A szerzet megalakítása Nagelmacher kérésére az obszerváns ferencesek (a Szent Ferenc-rend egyik különvált csoportja, amely a szegénységet a rend eredeti szabályai szerint akarta megtartani) közbejöttével történt. Radermecher Apollonia két társnőjével, Bernaerts Gertruddal és Aerts van Bommel Ilonával, akik már 1623-ban Hertogenboosból segítségére jöttek, 1626 május 5-én P. Bergaigne Józseftől, a ferencesrend akkori németországi általános biztosától, a későbbi cambrai-i érsektől, fölvette Szent Ferenc III. rendjének szerzetesi habitusát s ezzel a beöltözéssel megalakult az új szerzet, amelynek így ő lett alapítója és első főnöknője.

A szerzet Assisi Szent Ferenc mellett magyarországi Szent Erzsébetet vallotta égi pártfogójának s azért a nővéreket Szent Erzsébetről nevezett kórháznővéreknek, a nép ajkán röviden : Erzsébetieknek (Hospitalschwestern von der hl. Elisabeth, Elisabethinnen, vagy Elisabetherinnen) nevezték. A lelkigondozást a ferencesek vették át, közöttük még 1626-ban P. Lambertus van den Weyer, aki világi vonatkozású ügyekben is segítségükre volt.

A beöltözés után a szerzet életének első rendezésére márcsak néhány hónapja maradt a tiszteletreméltó alapító anyának. Végső napjairól hű barátnőjéhez karácsony után írt utolsó levele és az aacheni kolostorban meg-

maradt följegyzések nyujtanak rövid értesítést. Pár napig tartó súlyos betegségében tette le az ünnepies fogadalmakat,[1] és miután két társnője személyében szerzetének lelkére kötötte a szeretetet, a szegénységet és a klauzurát, azzal a biztosítással, hogy addig jó lesz minden, ameddig ezeket megőrzik, 1626. évi december 31-én istenes halállal végezte csodálatos szeretetgyakorlásban eltöltött életét. Egy később megtalált kéziratán több kívánságát jegyezte föl a szerzetre vonatkozóan; ezek között olvasható: «Soha sem kell megengedni, hogy a szerzet valamely tagja a betegszolgá-

5. Radermecher Apollonia.

latból mentes legyen ... és ezt a szolgálatot soha se adják át alkalmazottaknak, akik bérért szolgálnak; mert ennek a munkának szeretetből kell történnie Isten iránt».[2]

A főnöknő halálával elárvult fiatal szerzeten egyelőre úgy segített a ferencesek tartományi főnöke, hogy egy másik harmadrendű szerzet két fogadalmas tagját elhívta Trier városából, akik közül az egyik, Löwenbrück Zsófia, a főnöknői, a másik, Weffin Lucia, a mesternői tisztet töltötte be csaknem három éven át.

[1] Régi rendekben szokás volt az ujoncév után mindjárt ünnepies fogadalmakat letenni. Ezt a szokást fölvették abban az időben a harmadrendű szerzetekben is.
[2] I. m. 72. l.

Az alapító anya két társnője, Gertrud és Ilona testvér, 1627 augusztus 19-én, egy évi noviciátus után ünnepies fogadalmat tett s a jelöltek száma is örvendetesen szaporodott. Midőn tehát így már biztosítottnak látszott az új szerzet életképessége, P. Bergaigne József általános rendi biztos még ugyanebben az évben a Kölnben megtartott tartományi káptalanban az obszerváns ferencesek rendjének fennhatósága alá helyezte. (L. levéltári 1. sz.)

A két ideiglenesen közreműködő nővér 1630 február havában visszatért trieri kolostorába s a főnöknői tisztségben Bernaerts Gertrud következett. A szerzet jogi helyzetében pedig csakhamar lényeges változás történt, amennyiben a ferences rend szintén visszavonult és a szerzet a püspöki fennhatóság alá került. Az erről szóló okiratot 1631 szeptember 10-én állította ki a kölni érsek, mint főpásztor, akinek püspökségéhez abban az időben Aachen városa is tartozott s a fennhatóság átvételével egyszersmind jóváhagyta az új szerzet szabályzatát és püspöki biztost és vizitatort is rendelt. (L. levéltári 2. sz.)

Virágfakadás.

A Szent Erzsébet nyomdokain haladó fiatal alapítás már az első időben sem lehetett mentes az állhatatosság tűzpróbáitól, de ezek nem riasztották el azokat, akik a kolostorban nem is kerestek kényelmes, könnyű életet. Már Bernaerts Gertrud főnöksége alatt a város legelőkelőbb családjainak leányai kértek fölvételt, aminek csak az alapító szerény szándéka és a városi hatóság szabtak még akkor szűk határt. A túl nem haladható szám t. i. mindössze 14 nővér volt. Azonban a fölállított korlát előbb-utóbb kénytelen volt engedni a Szent Erzsébet szellemétől áttüzesedett nekifeszülésnek és a kiáltó emberi nyomor sürgető hívásának. Az eleinte csak egy városnak szánt virág széthordott magvai szépséges virágfakadást keltettek sokfelé. Ennek az elterjedésnek itt csak rövid áttekintésére szorítkozhatunk, megjegyezve, hogy a XIX. századig keletkezett újabb telepítések úgy, amint az akkor más szerzetekben is szokás volt, az anyaháztól külön önálló kolostorokban folytatták életüket.

Az első telepítés az Aachentől nem távoleső Düren városában történt 1650-ben. A város kórházat, templomot és kolostort épített erre a célra. A XIX. században ugyan megszűnt ez a kolostor, de a város kérésére újabb telepítés történt az anyakolostorból. Ez az utóbbi a kórházi ápoláson kívül az ottani magános nők otthonának vezetését is átvette.

A düreni első kolostorból a kölni érsekséghez tartozó Jülich városába indult egy csoport 1678-ban, ahol 120 évig működött, míg a terület a francia köztársaság hatalmába nem került, amely új tagok fölvételét megtiltotta és 1802-ben feloszlatta.

Ugyancsak Dürenből 1690-ben nagy lendülettel az onnan messzeeső stájerországi Grác városába indult három nővér s ottani sok pártfogója segítségével 1694-ben felépítette saját kolostorát, templomát és kitűnő kórházát.

A gráci kolostor 1709-ben egy Montecuccoli hercegnő és egy Kisslin grófnő hívására három nővért küldött Bécsbe. Itt gyorsan fölvirágzott egyike a szerzet legtekintélyesebb kolostorainak és kórházainak. (III. kerület, Hauptstrasse 4.) Jelenleg mintegy 50 nővér működik ott.

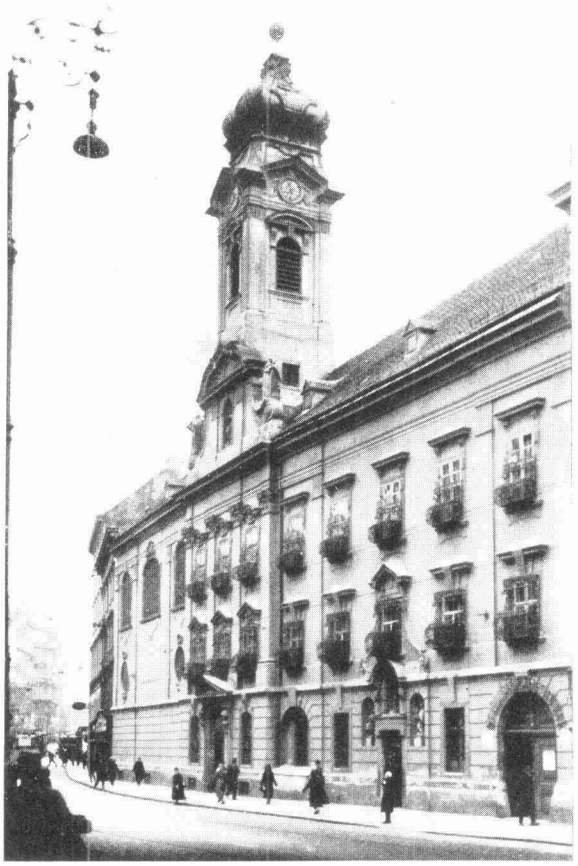

6. A bécsi erzsébetiek kolostora és temploma.

A gráci ház másik alapítása Klagenfurtban 1710-ben létesült szintén saját kórházzal, jelenleg 40 nővérrel. Ez a kolostor viszont 1911-ben Kanadában, Humbold-Sackban alapított kolostort, amelyben 22 nővér működik.

A bécsi házból egymásután kiindult alapítások: Prágában 1719-ben, most 40 nővérrel, Pozsonyban 1738-ban, Linzben 1745-ben, Brünnben 1754-ben, Budán 1785-ben, valamennyi saját kórházzal.

A prágai házból indult ki 1736-ban Boroszlóban és 1748-ban a bajorországi Alzburgban egy-egy újabb telep és kórház létesítése.

A boroszlói ház nővérei 1748-ban a csehországi Kaadenben, 1753-ban a sziléziai Teschenben alapítottak még egy-egy önálló kolostort kórházzal, későbbi telepítéseikkel azonban összeköttetésben maradtak. Jelenleg a Kopp bíboros hercegpüspöktől épített nagyszabású kolostorban, mint anyaházban, 69 nővér működik, az anyaháztól függő kolostorok pedig:

egy másik ugyancsak Boroszlóban fönnálló kolostor és kórház, azután a sziléziai Münsterbergben 1863-ban alapított kolostor, az 1913-ban Malko-

7. A bécsi erzsébetiek temploma.

witzban létesített filiális, továbbá a távoli protestáns lakosságú Norvégiában levő három telep. Ezekben az utóbbiakban különösen megható módon nyilvánul Szent Erzsébet áldozatos szelleme. Hammerfest városában, amelynek katolikus plébániájához csak 50 hívő tartozik, vezetnek kórházat,

Bergenben, ahol 300 a katolikus hívek száma 100.000 más vallású között, 50 erzsébeti nővér négy kórházat tart fönn a város különböző helyein, a Kvaleö-szigetén fekvő 3000 lakosú Harstad városkában, ahol a katolikus lelkész hat híve él, négy nővér tart fönn az apró fatemplom közelében kis kórházat.[1] Itt virul tehát Szent Erzsébet legszerényebb árvácskája.

A boroszlói anyaházhoz a filiákkal együtt 156 nővér tartozik.[2]

Teschen kolostora 1850-ben filiálist létesített Jablunkauban, Alzburg 1840-ben a bajor Neuburgban alapít házat, ez ismét újabban három filiális teleppel Lauingenben, Aindlingenben és egy másik házzal Lauingenben összesen 60 nővérrel működik. A Münchenben 1756-ban Alzburgból alapított ház az 1806. évi szekularizációkor megszűnt.

8. A mostani aacheni anyaház.

Dúsan virágzó ága a Szent Erzsébet-szerzetnek a Luxemburgban 1671-ben Aachenből hívott nővérektől alapított ház. Az egyházi hatóság hozzájárulásával ez a kolostor is önállósította magát, de mint új anyaház fennhatósága alatt tartotta a tőle létesített telepeket. Ilyen telepük pedig Luxemburg nagyhercegségben 22 van, azonkívül Belgiumban is alapított négyet, kettőt Lüttichben és kettőt Namurban. A csoportnak körülbelül 300 tagja van.

Időközben az aacheni anyaház is kezdette nővéreit újabb és újabb, tőle függésben maradt telepeken működtetni. Az általános főnöknő hatáskörében a központi házon kívül ezidőszerint 14 filiális van s a nővérek száma 296-ra emelkedett.[3] Az első anyaház többszázéves épületéhez kegye-

[1] Madarász István dr., A norvégek földjén. Nemzeti Ujság 1931 szept. 13. és köv.
[2] Acta Ordinis Fratrum Minorum 1926. 141. l.
[3] Acta Ord. Fratr. Min. 1926. 141. l.

lettel ragaszkodtak, míg végre a városi hatóság a további maradást veszélyesnek nyilvánította. Más telken építettek tehát új anyaházat (Pontstrasse 49) 1904-ben.

Hazai földön.

A szerzetnek bécsi letelepedése után nem lehetett sokáig kétséges, hogy a közeli határokat átlépve, Magyarország területére is érjen. Lehetetlennek látszott, hogy a szerzet ne akarjon nagy égi pártfogójának szülőföldjén is alkalmat keresni magyarországi Szent Erzsébet erényeinek gyakorlására.

9. A pozsonyi erzsébetiek kolostora és temploma.

Valóban föl is merül a szándékolt letelepedés híre először Buda városi tanácsának 1736. évi augusztus 7-én kelt jegyzőkönyvében, ahol özv. Dosetl, született Planck Maria Katalin végrendeletéről van szó, aki a 25. §-ban «az ú. n. bécsi erzsébeti zárdaszüzeknek, mint akik úgyis szándékoznak itt szerzetüknek egyik kolostorát építeni, hagyja két raktárát és a három királyhoz címzett postaépületet, tulajdon lakóházát a hozzátartozó telkekkel, a székesfehérvári hegyekben egy szőlőt és 2000 forintot azzal a kötelezettséggel, hogy a szegény betegeknek bajaikban hűségesen segítségükre legyenek, amint azt úgyis tenni szokták és amint szabályzatuk magában foglalja, ha rokonaim egyike kolostorukba akarna menni, minden más előtt vegyék fel, szegény lelkemről és uram lelkéről imádságukban mindig megemlékezzenek». (L. levélt. 3. sz.) A mellékelt kimutatás szerint a ház értéke 3715 frt, a hozzátartozó teleké 117 frt,

a szőlőé 350 frt volt, a készpénz 2000 frt, azonfölül kisebb tárgyak értékével minden együttvéve 6200 frt 3¼ kr., amiből a 6. pontban a rokonoknak hagyott rész 1033 frt 20²/₄ krt levonva, maradt a kijelölt célra 5166 frt 24¾ kr.

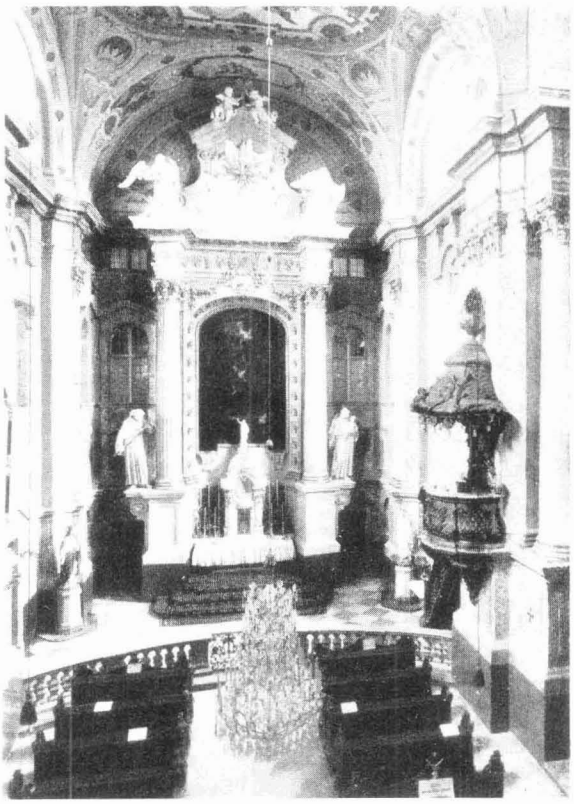

10. A pozsonyi erzsébetiek temploma.

Az alapítványttevő jólelkű Dosetl Maria postamesternő jólértesült a bécsi kolostor szándékáról; az t. i. nem sokkal később, 1738 elején III. Károly királyhoz benyujtott kérvényében engedélyt kért, hogy Budán letelepedhessék. A király 1738 április 29-én a királyi kancellária útján utasítja a magyar helytartótanácsot, hogy az esztergomi érsek és Buda tanácsának megkérdezése után terjessze föl véleményét a Szerafi Szent Ferenc harmadik rendjéhez tartozó Szent Erzsébet-apácák konventjének engedélyért fölterjesztett kérelméről, hogy Buda szabad királyi városban házat szerezhessenek és kolostort építhessenek, ahol Istennek és a közjónak szerzetük szabályai szerint állandóan szolgálhassanak. (Levélt. 4. sz.)

A bécsi konvent rövid idő mulva annyiban változtatta meg szándékát, hogy már nem Budán, hanem Pozsonyban kívánta az új kolostort megalapítani. Elhatározása kétségtelenül Eszterházy Imre hercegprímás esztergomi érsek óhajával találkozott, akinek személyében az Erzsébet-nővérek nagy pártfogót leltek s akinek székhelye akkor Pozsony volt. A király 1738 augusztus 20-án kelt megerősítő oklevele hivatkozva arra, hogy a Szent Erzsébet-szerzet bécsi konventjének apácái már azért is, mert szerzetük alapítónője jeruzsáleminek nevezett II. Endrének, a nagy magyar királynak leánya volt és a szerzetnek még nincs Magyarországon kolostora, az országban és nevezetesen Pozsony szabad királyi városban

akarnak letelepedni, ehhez már megnyerték Esterházy Imre hercegprímás hozzájárulását, Spitalgasseban Esterházy Pál Antal hercegtől 4000 frton telket szereztek az ú. n. Frank-féle kerttel és az első időre alkalmas épületekkel, sőt a városi tanáccsal megegyezve a közterhek megváltására egyszersmindenkorra lefizettek 1500 frtot, 16.000 frtot pedig Bécsben letétbe helyeztek az alapítvány javára, azonkívül jóltevőiktől határozott ígéreteket kaptak a további segítségre, mind saját vallásos érzületénél, mind a szerzet iránt táplált különös jóindulatánál fogva, miután már főpásztori hozzájárulást kaptak, megengedi, hogy Pozsonyban letelepedhessenek, kolostort és más szükséges épületet építhessenek és Magyarország határai között mindazoknak a jogoknak élvezetében legyenek, amelyeknek más női kolostorok Pozsonyban és máshol az országban örvendenek. Végül királyi bizalmát nyilvánítja, hogy dícséretes buzgalmukkal szerzetesi intézményük szerint Istennek és a közjónak állandóan szolgálni fognak, s így állásuknak és hivatásuknak pontosan meg fognak felelni. (Levélt. 5. sz.)

Hogy milyen készséges fogadtatást talált a szerzet Magyarországon azt a királyi privilegiális oklevélen kívül Esterházy Imre gróf hercegprímás elhatározása is mutatja, aki ugyancsak még 1738-ban nagyobbrészt sajátjából fölépítette a pozsonyi kolostort és templomot. A szép barokktemplom homlokzatán ma is látható a bőkezű prímás címere. A négy első kartestvér és egy laika 1738 szeptember 16-án érkezett az új telepre. Tudomásuk volt a Dosetl-féle budai hagyatékról és kérték is azt kolostoruk számára. A budai városi tanács Budán óhajtotta a Szent Erzsébet-szerzet letelepedését s azért csak a hercegprímás kívánságára, amelyhez magának a királynak akaratnyilvánítása is hozzájárult, kiadott a pozsonyi háznak 3075 frtot. (Levélt. 6. sz.) Később Mária Terézia királynőben újabb nagy pártfogót nyertek a pozsonyi nővérek, aki nekik 1773-ban 50.000 frtot adott alapítvány gyanánt.

A pozsonyi telepítés után néhány évtizeddel következett a második magyarországi telepítés, a budai, még pedig senkitől sem remélt tényezőnek, II. József császár és királynak közreműködésével. Minthogy azonban ez a telepítés már jóval korábban épült kolostor és templom átadásával történt, illő előbb azzal a szerzettel foglalkozni, amely ezeket létrehozta.

II.

FERENCES ÚTTÖRÉS A BUDAI VIZIVÁROSBAN.

A kolostoralapítás.

Magyarország legszomorúbb korszakainak egyike a török uralom másfél évszázada. A dölyfös ellenség egész ázsiai gyülöletét éreztette a letiport magyar nemzettel, amely előbb oly vitézül útjában állott és keresztezte hódító szándékait. A nagy magyar Alföld s a Délvidék csaknem néptelen pusztasággá változott, mert egyéb kegyetlenkedéseken kívül lakóit százezerszámra hurcolták el rabszolgaságra és még ennél is rettenetesebb sorsra. A Nagy Lajos és Mátyás király kora jegyében sokat igérően fejlődött anyagi és szellemi kultúra megakadt, sőt messze vidékeken romok alá temetkezett.

A hold éjjel uralkodik az égbolton. A mohamedán félhold is találóan jelezte az uralma alatt bekövetkezett lelki naphiányt. A kereszténység fanatikus ellensége lehetetlenné akarta tenni a katolikus vallási élet minden megmozdulását. A templomokat profanálta és maga számára használta, vagy elpusztította, a kevés számban megmaradt papokat elüldözte, kivévén az akkor támadt felekezetek kiküldöttjeit, akiket ravasz politikával pártolt, hogy az addig vallási egységben élő keresztény magyarságot egymással szemközt álló részekre bontsa és gyengítse.

Ebben a szomorúan sötét időben két igénytelen munkáskülsejű ember tartózkodott Budán, nappal egyenkint dolguk után járva, este a nagyrészt lakatlan Víziárosban, amelyet egyetlen lámpa sem világított meg, omladozó házak között, gyeppel benőtt utakon szállásukra térve, a Tojgunpasa dzsámija (mohamedán imaháza)[1] közelében, a mostani Csalogány-utca déli oldalán, a Gyorskocsi-utca és a Fő-utca között levő területen egy

[1] Némethy Lajos, Török mecsetek Budán 56. l.

földalatti kis pincehelyiségben húzták meg magukat. A két férfiú Szent Ferenc-rendi szerzetes volt. A szent keresztről nevezett boszniai rendtartomány megbízásából tartózkodtak itt ezer veszedelem között, hogy a lelkipásztor nélkül maradt híveket a vallás vigasztalásában részesítsék, lélekben megerősítsék, reményüket jobb jövőben ápolják. Álruhában bejárták a város környékét is, sőt Dunántúl nagy részét egész Győrig. Hasonlóképp volt Pesten is két ferencesnek megbízása a Duna túlsó partvidéke számára.[1] Ha valamelyikök kidőlt vagy a további apostolkodásra alkalmatlanná vált, akkor a rendtartomány gondoskodott pótlásáról. Igy volt az a törökök itteni uralmának egész ideje alatt.

Midőn végre a XI. Ince pápától buzdított idegen és hazai hős katonák egyesült hadai Lotharingiai Károly herceg vezérlete alatt 1686 szeptember 2-án dicsőségesen visszafoglalták Buda várát, megkezdődhetett a város anyagi és szellemi újjáépítésének nagy munkája. Ebben a munkában részt akart venni a boszniai ferences rendtartomány is, annál is inkább, mert tagjai között sok délvidéki magyar volt. E végett először telket kértek és saját választásuk szerint kaptak is 72 öl hosszúságban a királyi kamara vezetőjétől, Promberg Miglió Tullius bárótól, a Duna partján az említett mecsettel és néhány üresen álló dervislakással. Ez a Tojgun pasától, Buda egykori kormányzójától épült mecset (a 11. ábrán a 8. szám mellett) a Duna mentén levő budai török imaházak között a legnagyobbnak és legszebbnek hírében állott,[2] de az ostrom alatt kárt szenvedett. Marsigli Alajos Ferdinánd gróf hadimérnök, mint szemtanu írja jelentéseiben, hogy Buda visszafoglalása után csak a falak maradtak meg belőle.[3] Az adományozást I. Lipót császár és király megerősítette 1691 június 20-án kelt oklevelével. (Levélt. 7. sz.) Buda szabad királyi város tanácsa 1703 április 16-án a terület telekkönyvi meghatározásával hatósági okiratot (Levélt. 8. sz.) és a kolostor alapkövének letétele alkalmával, 1703 május 1-én, iktató-levelet állított ki.[4]

A ferencesek a mecsetet megtisztították, kápolnának rendezték be stigmatizált Szent Ferenc tiszteletére és az előírt megáldás után használatba vették. A melléje épült minaretet mint tornyot egy ideig meghagyták. Lakásul egyelőre a derviskunyhókkal kellett a kis ferences rezidenciának megelégednie, mert a kolostor építéséhez hiányzott a költség. A telep mindazonáltal hamarosan szabályos konventté fejlődött.

A lelkipásztori munkát halogatás nélkül megkezdették. A budai Szent Ferenc-rendi kolostorban máig megvannak a régi anyakönyvek az 1692.

[1] Protocollum Conventus S. Francisci Budae. I. 3. l. A budai ferencesek birtokában.
[2] Franz Schams, Vollständige Beschreibung der königl. freyen Haupt-Stadt Ofen in Ungarn. Ofen, 1822. 166. l.
[3] Dr. Kuzsinsky Bálint, Budapest régiségei. IX. köt. Budapest, 1906. 136. l.
[4] Emericus Pavich a Buda, Ramus viridantis Olivae . . . Descriptio provinciae nuper Bosniae Argentinae, jam vero S. Joannis a Capistrano nuncupatae, Ordinis Min. Regularis Observantiae. Budae, 1766. 207. l.

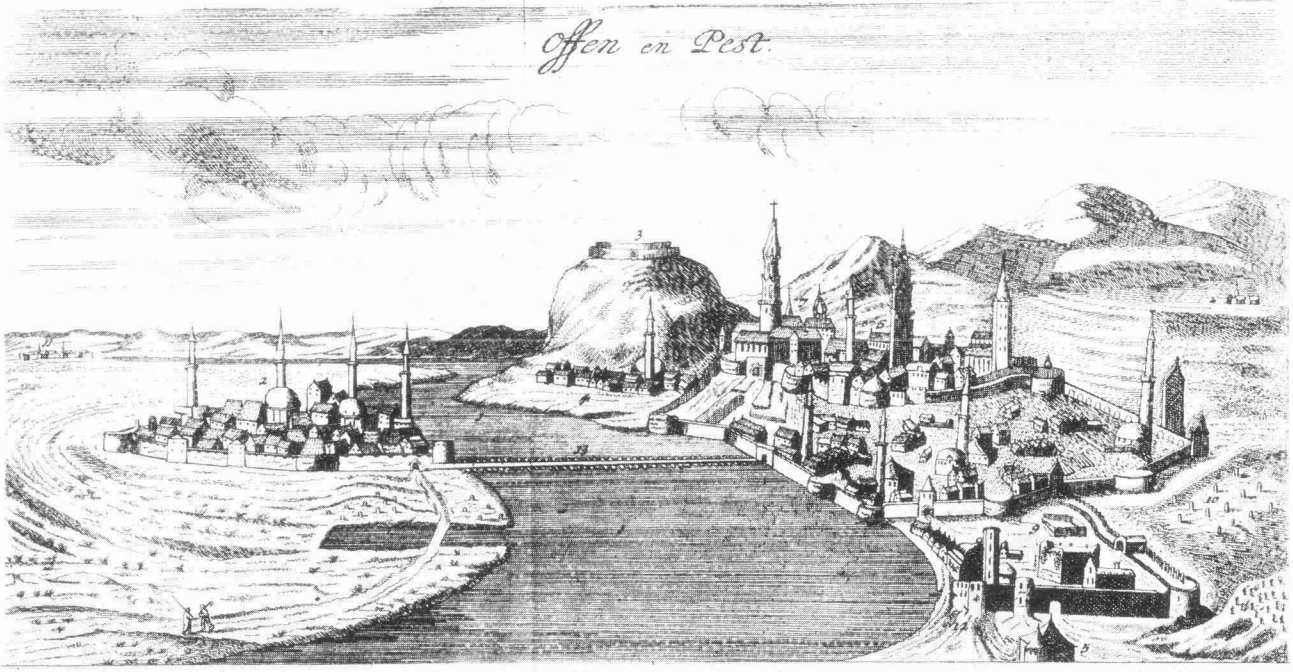

1. Rivier Donauw. 2. de Stadt Pest. 3. Blokhuys op Gerards-Berg. 4. de Onder-voor-Stad. 5. Warme Baden. 6. de Boven Stad. 7. t Kasteel. 8. Water-Stad. of Joden Plaats. 9. Boven-voor-Stad. 10. Begraaf-plaats. 11. Gallaz. 12. t Tol-Huys. 13. Schip-Brugge.

11. Buda és Pest a török uralom alatt.

évtől fogva, sőt följegyezték, hogy a megelőző néhány évről is voltak, de azokat el kellett égetni a városban dühöngő pestis miatt, amelynek a konvent négy tagja is áldozatul esett.

A szerzet leginkább a Vizivárosban letelepedett szerb, vagy amint akkor szintén nevezték, illyr nyelvű katolikus lakossággal foglalkozott. Voltak ugyan már régibb idő óta szerb telepesek Budának Tabán nevű városrészében, amelyet róluk Rácvárosnak neveztek el, de I. Lipót király uralma alatt ismét nagyobb számban érkeztek a török pusztítás helyeire. Feltehető, hogy a nyelv miatt szívesen kerestek lakóhelyet a boszniai ferences rendtartomány konventje közelségében. A német nyelvű lakosság lelki vezetését a kapucinus-rend, amely a mostani kolostora helyén szintén török mecset átalakításával kezdett építkezni, a magyarokét a Jézus-társaság vállalta magára a várbeli kollégiumból és utóbb a vizivárosi plébániából. A ferenceseknek az illyrek számára szervezett plébániáját Kollonich Lipót gróf bíboros, esztergomi érsek 1703 pünkösd ünnepéről keltezett rendeletében és később még egyszer Christián Ágost herceg, bíboros esztergomi érsek 1712 június 20-án erősítette meg.[1]

Az egykori mecset helyén azután kis templomot építettek a ferencesek. Egy 1715-ből[2] fönnmaradt helyrajz (12) mutatja ennek a templomnak (E) méreteit. A hajó téglalap alakú, hosszúsága 11 bécsi öl (20·85 m), szélessége $4^2/_3$ öl (8·85 m), a szentély trapézalakú, mélysége 1 öl (1·90 m). A templomban négy oltár volt : a főoltár, a hajó északi oldalán két mellékoltár és a Szent Antal-kápolnában egy oltár. Sekrestyéje (D) a szentély mellett az északi oldalon volt, Szent Antal tiszteletére pedig a déli oldalon volt kis kápolnája (F). A templom északi fala mentén kicsiny temető volt (C), azontúl még egy udvar (B) és kert (A).

Minthogy a kis templom anyaga nem volt eléggé szilárd s a hívek számának szaporodásával szűk is lett, a szerzet minden erejének megfeszítésével s a hívek áldozatkészségének igénybevételével, egy szép szentegyház emelésére törekedett. Célját az akkori viszonyok között minden reményt fölülmúló módon el is érte és vele méltó emlékét állította itteni buzgó munkálkodásának. Erről a templomról később szólunk még bővebben.

Közben saját otthona kiépítéséről is kellett a rendnek gondoskodnia. Az említett helyrajzon látni, hogy az 1703-ban megkezdett munkával mennyire haladtak 12 év alatt. A beépített terület déli oldalán volt a legelső földszintes kis épület, a «régi kolostor» (H), amely 8 öl (15 m) hosszúságban 5 szobát foglalt magában. Mellette (I) a délkeleti sarkon volt az ebédlő $6^2/_3$ öl (12·6 m) hosszúságban és $4^2/_3$ öl (8·85 m) szélességben, ehhez csatlakozott a konyha. (K). Az ebédlő fölé kis emelet került (L) 4 cellával. A templom déli oldalához, a mostani Fő-utca (akkor Ország-út) mentén, építették az emeletes «új

[1] Emericus Pavich i. m. egész terjedelmükben idézi : 155, 156. l.
[2] Fővárosi levéltár, budai telekkönyvi iratok II. 170. és Miscellanea antiqua 141.

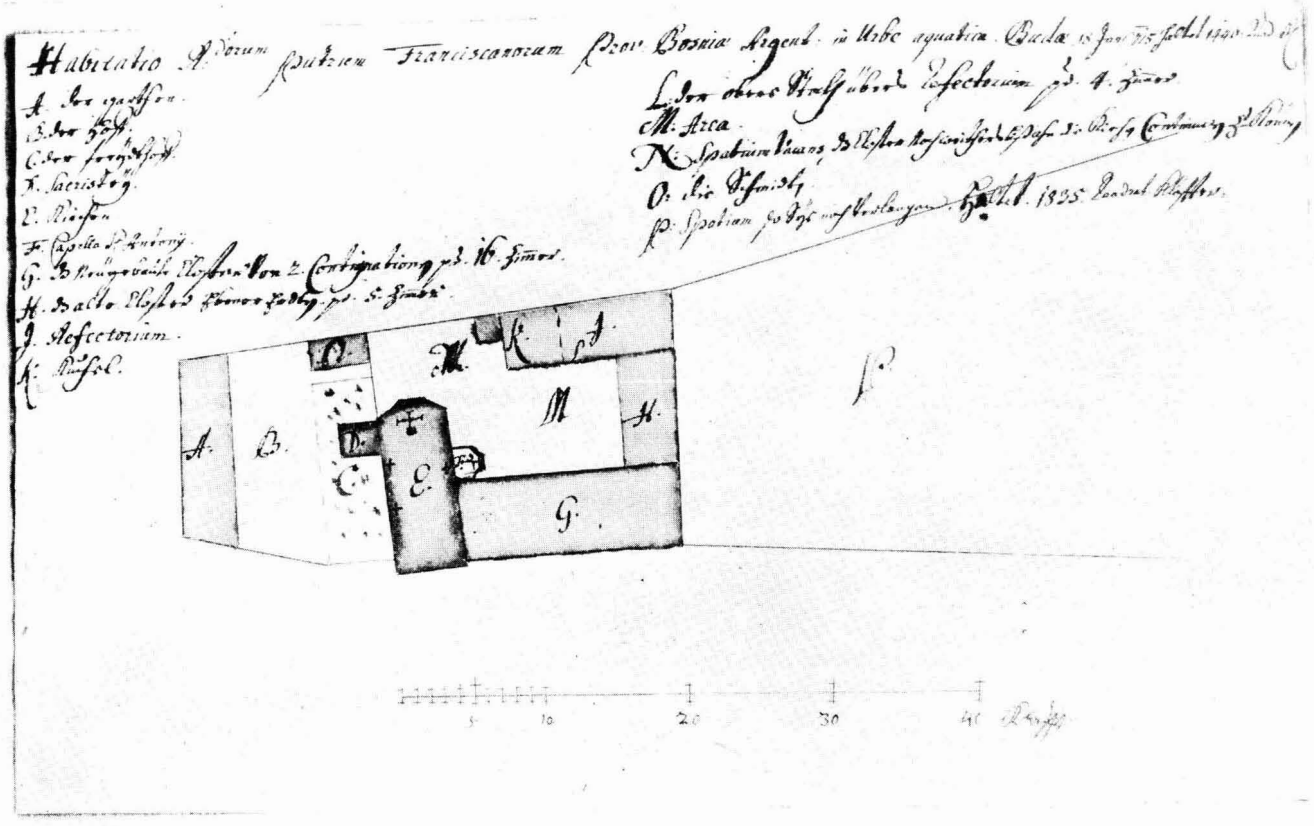

12. A ferences kolostor helyrajza 1715-ből.

kolostort» (G) 16 szobával 20 öl (38 m, most 52 m) hosszúságban, belül az udvar (M) felé, a földszinten nyitott folyosóval. A templom szentélye mögött egyelőre nyilt terület maradt (N) a kolostor tervezett kiépítésére. A temető oldalán még egy műhely egészítette ki az épületek számát.

Az így használatba vett 1440 négyszögöl alig érte el felét az eredetileg adomány gyanánt kapott és oklevelekkel biztosított területnek, amelyre a szerzet számot tartott részint a templom és kolostor későbbi nagyobbítása végett, részint a szükséges gazdasági épületek és egy nagyobb kert céljaira. A szerzet azonban sohasem jutott az egész terület tényleges birtoklásába. Azt a falat is, amellyel a telket be akarta keríteni s amelyet a katonaság védelme alatt kezdett emelni, később ugyancsak a katonai hatóság ismét lebontatta velük. A szerzet azonban III. Károlytól azt a 897 négyszögöles telket kapta, amelyen az egykor titokban lelkészkedő két ferences búvóhelye volt. Ide került a major és a konyhakert. Mikor a szerzet ennek a teleknek adómentességét kérte, a városi tanács a helytartótanácshoz intézett pártoló fölterjesztésében elismerte, hogy a ferenceseknek le kellett mondaniok az adományozott terület nagy részéről a katonai hatóság kívánságra. (Levélt. 9. sz.) A teljes igazság az volt, hogy a tanács is meg akarta tartani az egész Vásárteret, amint akkor nevezték, a katonai hatóság pedig a tüzérség céljaira kívánt belőle egy részt s ott állított fel őrházat és raktárt az ágyúlövedékek elhelyezésére, amitől a tér neve Bomba-tér lett. A szerzet kérvényezéseire azután Mária Terézia királynő kötelezte a várost mindössze 5 ölnyi hosszúságú terület visszaadására. (Levélt. 10. sz.)

A ferences boszniai rendtartomány 1757-ben nevezetes változáson ment keresztül, amikor XIV. Benedek pápa «Ad regularis disciplinae observantiam» kezdetű brevejével ketté osztotta azt, Magyarország és Horvátország számára fölállítva a Kapisztranói Szent Jánosról elnevezett új rendtartományt. Ettől fogva tehát a kapisztránus ferencesek, amint röviden nevezik, vették át a római rendfőnök, P. Panormi Kelemen, rendelete alapján a budai kolostort és az illyrek plébániáját. A hívek száma akkor 463 volt, a kolostorban pedig, a tanulmányukat végző klerikusok beszámításával, 50 szerzetes lakott.

Itt volt a rendtartomány filozófiai és teológiai iskolája. A szerzet azonban a rendház és a plébánia területén kívül is eléggé széles körben munkálkodott. A fölszentelt papok egy része lelkipásztori tényked ésre kijárt a város más templomaiba és a vidékre. Az utóbbiak számára a majorban kocsit és lovakat is tartottak.

A kapisztránusok folytatták a kolostor kiépítését. 1767-től 1772-ig a Dunára néző oldalon az ottani fölvezető lépcsővel, 1777-ben a déli oldalon levő új ebédlővel s hozzátartozó résszel készültek el. A házi történet megemlíti az alapok építésének nagy nehézségét, mert a feltörő

vizet éjjel-nappal kellett kimeríteni s amellett az építést szakadatlanul folytatni.[1]

A ferences buzgóság így évtizedek munkájával fejlesztve otthonát, a Jézus-társaságtól és később az egyházmegyei papságtól vezetett, jóval nagyobb Szent Anna plébániába egyházjogi érdekesség gyanánt beékelt kisded plébániát, népének őszinte vallásosságában találta örömét. Gyönyörű templomuk, nagyszámú egyházi személyzetük lehetővé tette, hogy isten-

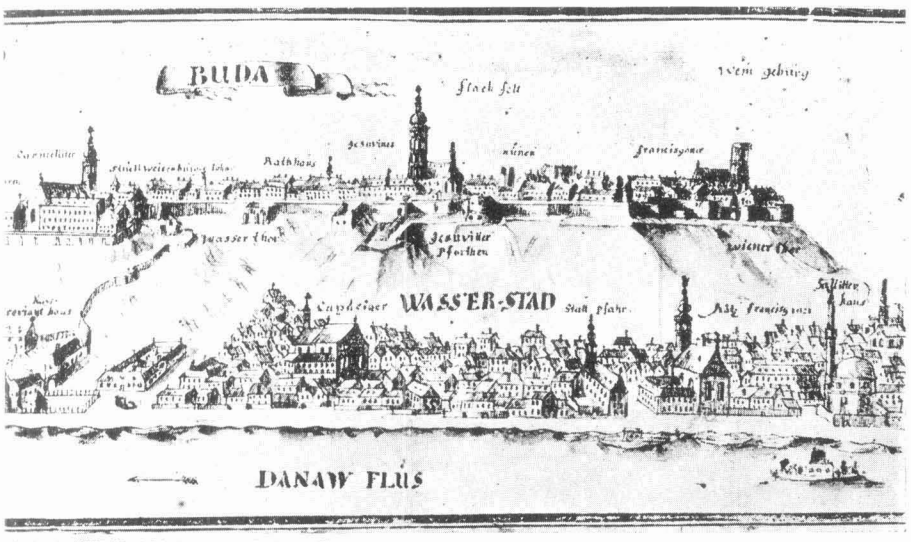

13. Buda a XVIII. sz. első évtizedeiben. Rosenfelt L. F.

tiszteletük, mint a Szent Anna-plébánia krónikása feljegyezte, nagyon fényes volt és a nép tódult templomukba.[2]

A budai Immaculata.

A jámbor ferencesek annak jeléül, hogy itteni építkezésüket és egész munkálkodásukat az Immaculata oltalmába helyezik, ott, ahol tervük és a kapott adomány szerint kolostoruk falának a Vásártéren végződnie kellett volna, egy kis kápolnát állítottak föl és belehelyezték az égi Szűz kis kőszobrát. Ez a kis kápolna és szobor a kolostor, sőt a város későbbi történetében emlékezetessé vált, és egy nagyobb alkotásnak lett kiinduló pontja.

[1] Protocollum, 284. l.

[2] Liber Memorabilium (a budai Szent Anna-plébánia birtokában levő történelmi följegyzések), 562. l. «Cultus divinus elegantissime absolvebatur, magnus in hac Ecclesia populi confluxus erat.»

Ép azért térjünk ki röviden ennek ismertetésére, főkép a Szent Anna-plébánia említett történelmi följegyzéseit követve.[1]

A kis kápolna a négyszögű tér közepétől és az útvonaltól (az akkori Országúttól) körülbelül egyenlő távolságban volt és ott maradt akkor is, amikor a hatóság nem engedte meg odáig a kolostor falának kiépítését. Nagyobb jelentőséget nyert, amikor az 1710-től 1713-ig tartó pestis-járvány miatt a templomokat zárva tartották. Akkor a kápolnácska lett a vizivárosi hívek istentiszteletének és megvigasztalódásának helye, ott hallgatták szabad ég alatt a bemutatott szentmisét és a bátorító szentbeszédeket. A kápolnához akkor deszkafalból kis sekrestyét is csatoltak.

A kápolnában álló Immaculata-szobor a templomok újabb megnyitása után is gyengéd tisztelet tárgya maradt. Erre rávilágít az az eset, amikor 1717-ben, a ferencesek följegyzése szerint 1720-ban, a belgrádi csatározásban megsebesült előkelő katonatiszt, Taffin (Taaffe?) Félix gróf, a würtenbergi Frigyes vértes ezred őrnagya, fogadalomból ezüst palástot adományozott az Immaculata-szoborra.[2]

Később azoknak a híreknek hatása alatt, hogy rosszindulatú emberek éj idején behatoltak a kápolna sekrestyéjébe, a ferencesek bevitték a szobrot templomukba és ott nyilvános tiszteletre kihelyezték. Az új templomban az evangélium oldalán levő második oltárra állították, ahol máig is maradt.

Az üres kápolnának nem volt ugyan már vonzóereje, de a szobor hiányát fájdalmasan érezték a hívek. Igy történt, hogy egy jámbor budai nő, özvegy Weiss Anna, 250 forintot hagyott végrendeletében egy újabb Immaculata-szobor készítésére és fölállítására. A város elöljárósága is magáévá tette az ügyet és minthogy a hagyományozott összeg nem volt elégséges, néhány évig várt, míg további adományok és gyüjtések a kellő eredményt el nem érik. Végre 1724-ben fölállították az új emléket: az Immaculata szobrát, mellette Szienai Szent Katalin és Nepomuki Szent János szobrával. Az emlékmű talapzatán latin felírás volt a következő tartalommal: Angyalok jelzik — előképekben jelezte az Irás: az el nem égő bokorban, Eszterben, Salamon trónjában, Noé bárkájában és Illés kis felhőjében. — Az apostolok megállapították a Boldogságos Szűz életében — tartják a szentatyák Anzelmmel — javasolja a józan ész Szent Tamás szerint — tanítják az iskolák Scotussal élükön — Buda esküvel vallja évenkint: a Szent Szűz szeplőtelen.[3]

A áhitatot keltő szépséges szoborcsoport a tér dísze volt és a hívek

[1] I. m. 550. l.
[2] Protocollum, 379. l.
[3] Designant Angeli — Praefiguravit Scriptura — In rubo incombusto — Esther — Throno Salamonis — Arca Noe — et Nubecula Eliae. — Concluserunt Apostoli in vita B. Virg. — Tenent SS. Patres cum Anselmo — Suadet sana ratio apud S. Thomam — Docent scholae cum Scoto — Buda singulis annis jurat — Virgo est Immaculata.

büszke öröme ; mikor pedig a pestis újra fölkereste a várost, 1739 és 1740-ben s a templomok ismét bezárultak, megismétlődött a régebbi megható odasereglés : a szobor elé oltárt állítottak, bemutatták az engesztelő áldozatot s a bűnbánó nép a papokkal együtt, szinte naphosszat, körülvette a megáldott helyet a mindenszentek litániájával és a szentolvasóval kérve az irgalmas Istentől a rettenetes csapás megszüntetését.

Az emlékmű évek multán romladozni kezdett, úgyhogy 1747-ben már le kellett bontani. A gyüjtésekből és részben a város hozzájárulásából most már egyszerűbb kivitelben egybeállított és kijavított emlék két évvel később megint visszakerült előbbi helyére és csaknem százévig — mint a köztisztelet tárgya ott maradt. Azonban a Bomba-téren fölhalmozott hadiszerek és odaépített katonai őrház, továbbá az ottani vásárok idején tolongó kereskedő és vásárló nép miatt és egy városi őrház miatt idővel jónak látszott a szobrot csendesebb helyre állítani. Igy történt, hogy 1832-ben lebontották és mostani helyére szállították a Mária-térre. A Immaculata szobra azóta mellékszobrok nélkül állott magas talapzatán, a szép felírás is eltűnt, csak a hívek áhitatos tisztelete nem szűnt meg. A vizivárosi Szent Annatemplomból évenkint körmenet vonult eléje háladatos imádságban megemlékezve a mult fájdalmas sorscsapásaiban nyert vígasztalásról és segítségről. Nyári időben szombatonkint és Kisboldogasszony ünnepének nyolcadában esténként 7 órakor egy előimádkozó és az egybegyült hívek csoportja áhitatos váltakozással küldötte az Immaculata szobra előtt az ég felé a lorettói litánia fohászait.

Az ájtatos gyülekezések egy idő óta megszűntek, a szobor anyagának az idő kíméletlenségétől ismét szétmállasztott részeit a Szent Anna plébánia őrzi, a hívek pedig reménykedve várják, hogy a főváros vezetősége az elődök kegyeletes példája szerint, halogatás nélkül gondoskodik majd arról, hogy a csonkán hagyott talapzaton újból ott díszeskedjék a budaiak kedves Immaculata szobra.

Szerzetek válsága.

A XVIII. évszázad az Egyházat súlyos erőpróbáknak vetette alá. Ellenfelek és ellenségek ugyan sohasem hiányoztak az Egyház történetében, de oly sokféleségben, mint ekkor, ritkán vonultak fel együttes támadásra. Az ostromló hadak részint a szabadkőműves titkosság homályában, részint nyilt szövetkezéssel fejtették ki jobb ügyhöz illő buzgalmukat. Egyházgyűlölő írók és politikusok, a vallási életet jámborkodó szemforgatással lényegében elsorvasztó felekezetiek, mint a janzenisták, az Egyház isteni alkotmányát meghamisítani törekvő elemek az Egyházon belül, mint a gallikanizmus vagy a febronianizmus hívei, féktelen és elbizakodott uralkodók, az isteni kinyilatkoztatás megvetését bölcseletnek, a vallási tudatlan-

ságot fölvilágosultságnak nevező jelszóhősök, más régibb vagy újabb fegyvertársakkal együtt részint tudatosan, részint öntudatlanul előkészítették azt az áldatlan eszmezavart, tekintélytiprást és lázongó szellemet, amely a kereszténységet európaszerte a legnagyobb nyugtalanságban tartotta és a XVIII. század alkonyán Franciaországban hozta meg legrettentőbb gyümölcsét, a szörnyen véres forradalmat.

Ezekben a szellemi küzdelmekben — hogy tárgyunkhoz képest minden mást mellőzzünk — nagy károsodás érte a kereszténység erősségeit, a szerzeteket. Háborúban a támadás útját gátló várakat és védő csapatokat nem kímélik. Igy történt, hogy az ellenség a leghevesebb rohamot azok ellen intézte, akiket legerősebb ellenfeleknek ismert: 1773-ban sikerült ledöntenie a Jézus-társaság várait, azaz rendházait «az Egyház békéjéért», amint akkor hivatalosan megokolták.

A remélt béke nem következett be. Az ellenség vérszemet kapott s az első áldozatokat számtalan más követte. Hazánkban is megrendült a talaj nagyon sok kolostor alatt. Ha ezek az illetékes egyházi főhatóság mellőzésével az önkényesen kiterjesztett felségjogok alapján történt «feloszlatások» itt formailag rendszerint simábbak voltak is, mint egyes nyugati országokban, mégis beleütköztek az emberi és vallási szabadságba, mert ártatlanokat tettek földönfutókká és kényszerítettek szent fogadalmaikkal ellenkező életmódra. A bevont javak elrendelt beszolgáltatása, a lelkipásztorkodás segítésére rendelt Plébánosok Kasszája s utóbb a hasonlócélú Vallásalapba némi megnyugtatásra volt ugyan alkalmas, de ugyanakkor épp a legjobb lelkipásztorok egy részét kellett a híveknek elveszteniök. Semmiképp sem volt épületes látvány az egyházi felszereléseknek, szószékek, gyóntatószékek árverezése. A jog és igazság sérelmein kívül a kolostorok falai között gondosan ápolt és őrzött tudomány és művészet sem menekült el súlyos veszteségektől a könyvtári és művészeti értékek nem csekély elkallódása révén.

II. József császár és koronázatlan magyar király 1782 január 26-án kiadott rendeletével megszüntette a kamaldoliak, karthauziak, karmelitanők, klarisszák, kapucinák, franciskánák szerzetének rendházait, kötelezve a rendtagokat, hogy megállapított határidőn túl ne viseljék a rendi öltönyt, vagy lépjenek más rendbe vagy kérjenek püspökeiktől fölmentést a fogadalmak alól. A legelsők között, akiknek Budán át kellett élniök a föloszlatás keserűségét, a Klarisszák rendje volt. Ennek a szerzetnek számos tagja a főúri körökből került ki s azért anyagi helyzete és finomult műízlése gyönyörű templomaiban is érvényesült. Ilyen volt a budavári templomuk is. Annak idején, amikor a törökök Buda felé közeledtek, pozsonyi kolostorukba menekültek a jó apácák; most nem volt hová menekülniök, mert az egész országban valamennyi kolostorukat feloszlatták. A feloszlató bizottság 1782 április 10-én[1] megjelent a budai kolostorban, a megrémült

[1] Protocollum, 379. köv. ll.

apátnőtől, Andrássy Julianna grófnőtől, a gyóntatóatyától, a konyhamesternőtől s a sekrestyés apácától esküt követelt, hogy a rendház semmiféle tulajdonát el nem idegenítették, azután kihirdette a királyi rendeletet, hogy még öt hónapig maradhatnak együtt s azalatt fontolják meg, hová akarnak menni : az örökös tartományokon kívül idegen országba-e, vagy az országon és a birodalmon belül a fölöszlatásra nem kerülő orsolyarendiekhez vagy erzsébetiekhez, vagy pedig világi ruhában kolostoron kívül akarnak-e élni. Vagyonukat zárlat alá helyezték, az egyes rendtagoknak napi 30 krajcárt, a főnöknőnek egy forintot utaltak ki.

A következő napon a pesti klarissza-kolostort kereste föl a bizottság és ugyanúgy járt el ott is.

Óbudán a kiscelli trinitariusok rendjének 1784 február 1-én hirdették ki a fölöszlató rendeletet június elsejére szóló határidővel.

Júliusban megszüntették a pesti invalidusok templomának jellegét, az orgonát, szószéket, padokat, szentképeket, harangokat stb. nyilvánosan elárverezték.

Ugyanebben az évben október 1-én a budai karmeliták kapták meg a fölöszlató rendeletet. Kolostorukat a Pozsonyból áthelyezett királyi kamara vette át, templomukat raktárnak használták görög és nemkeresztény kereskedők.

A pesti dominikánusoknak 1785 január havában kellett rendházukat elhagyniok és a rend más kolostoraiba vonulniok.

A budai Szent Ágoston-rendűek az országúton március 8-án kaptak a helytartótanácstól rendeletet, hogy azonnal hagyják el a kolostort és vonuljanak más rendházakba.

Szeptember 11-én a Budakesz melletti Makkos Máriának nevezett trinitárius templomban végezték az utolsó szentmisét és ájtatosságot ; de a már régóta romokban heverő épületnek az erdő tisztására szóló kis kápolnaszerű helyisége előtt másfél évszázad mulva is gyakran látni híveket csendes magánájtatosságba merülve.

Miután még 1786-ban a paulinusoknak kellett rendjük feloszlatása után pesti kolostorukat és szép templomukat, a mostani egyetemi templomot elhagyniok, Pesten csak a kegyestanítórendiek, a máriánus Szent Ferencrendiek és a szerviták maradhattak rendházukban, Budán pedig megmaradtak a kapucinusok és változatos rendelkezés után a kapisztránusok, bár kolostoruk elhagyása mellett. Az utóbbiak ilyformán megmenekültek ugyan a legrosszabbtól, de rendtartományuk az ország más részein mégis kénytelen volt más szerzetek sorsában résztvenni, amennyiben elvesztették zombori, rumai, pétervárади, ógradiskai, bródi, posegai, tolnai és paksi, valamint temesvári kolostorukat.[1]

[1] Orsz. Levélt. Helytart. Departamentum Ecclesiasticum K. 13.

Női szerzet a klarisszák rendjének fölöszlatása után nem volt a két testvérvárosban, míg Budán 1785-ben át nem vette a Szent Erzsébet-szerzet a kapisztránusok kolostorát, Pesten pedig az angolkisasszonyok a Szent Domonkos-rend kolostorát, amelyben most is vannak.

Az elárvuló kolostor.

A szerzetrombolás napjaiban gondoktól terhes várakozásban éltek a budai kapisztránus kolostor lakói, amikor híre terjedt II. József császár budai látogatásának. Az uralkodó valóban megérkezett 1784 október 12-én Kaunitz Ernő Kristóf gróf kíséretében és a vízivárosi Falk-féle nagyszállóban fogadott szállást.[1] A következő napokon megtekintette a Dicasteriumok számára rendelt épületeket, a karmelitáktól és a trinitáriusoktól elhagyott kolostort és templomot. Október 15-én előzetes értesítés után megjelent a kapisztránusok templomában, előbb szentmisét hallgatott, azután kíséretével, Kaunitz gróffal, Schakmin katonai főparancsnokkal, Alvinczy tábornokkal és másokkal a sekrestyén keresztül bevonult a kolostorba. Itt a földszinten és az emeleten a guardián tájékoztatása mellett megtekintett mindent s azután nyájasan elköszönve távozott. Pár nappal később az uralkodó rendeletére megjelent a kolostorban Sztáray gróf ezredes és egy mérnök alezredes, akik itt nagyjában méréseket végeztek.

A szerzet megérezte, hogy lába alatt inog a talaj. Nemsokára megértette a rejtélyes látogatások okát: II. József átengedi a Várban levő katonai kórházat és néhány kaszárnyát a városnak, új helyet keres a kórház számára s a megszemlélt kolostori épületek közül a ferencesekét találja legalkalmasabbnak. Megjelennek a királyi kancellária rendeletei a különböző hatóságokhoz a budai ferences kolostor átengedéséről a katonaság részére s a ferencesek szétosztásáról más kolostoraikba. (Levélt. 11. sz.) A király úgy rendelkezik, hogy Buda városa a Várban kapott katonai épületek fejében fizessen be a Vallásalapba a vízivárosi kolostorért mérsékelt összeget és rendezze be ezt a katonai kórház céljaira. (Levélt. 12. sz.)

A ferencesek nehéz helyzetükben hatalmas pártfogót leltek az esztergomi főegyházmegye főpásztorában, Batthyány József gróf bíboros hercegprímásban, aki tekintélyének egész súlyát latba vetette, hogy a rend ittmaradását a budai hívek érdekében biztosítsa. Már 1784-ben személyes előterjesztéssel engedményre bírta a királyt, hogy a kapisztránusok, habár felére apasztott számban, Budán maradhassanak. Ennek az engedménynek elhomályosodása okozta a következő év ingadozásait a hatóságok intézkedéseiben.

Ugyanaznap, amelyen a király fönnebb említett rendeletét a magyar

[1] Protocollum I. 380. s köv. ll.

helytartótanácshoz intézte, 1785 január 31-én, terjesztette föl Niczky Kristóf gróf, a helytartótanács elnöke az Egyházi Ügyek Bizottságának január 28-án megtartott üléséről szóló jegyzőkönyvét a királyhoz. (Levélt. 13. sz.) A jegyzőkönyv a bíboros hercegprímás fejtegetését foglalja magában, hogy abban az esetben, ha a kapisztrán kolostort a királytól újabban érkezett rendelkezés szerint mégis a katonaságnak kell átadni, a templomot és a kolostor értékét meg kell becsültetni, a megfelelő ellenértéket a Vallásalapba beszolgáltatni ; azután erősen hangsúlyozza, hogy a ferencesek, akik itt az illyr lakosság részére plébániát vezettek, okvetetlenül szükségesek továbbra is, mert az egyházmegyei papság nem beszéli ezt a nyelvet, amely pedig az itteni lelkipásztorkodásnál nélkülözhetetlen. A bizottság kéri az augusztinusok szétosztását egyéb kolostoraikba s budai kolostoruk átadását már a következő tavasszal a ferencesek részére.

A király 1785 február 22-én küldött válaszában megvárja az előbbeni rendeletének végrehajtásáról szóló jelentést, de egyszersmind rendeli, hogy az augusztinusok ürítsék ki kolostorukat, hogy a ferencesek abba beköltözhessenek. A helytartótanács ennek következtében március 8-án értesíti a kapisztránusok tartományi főnökét a király rendeletéről és ugyanakkor az augusztinusokat kolostoruk elrendelt kiürítéséről. Március 10-én a Budára érkezett bíboros hercegprímás élőszóval is közölte ezeket egy összehívott papi tanácskozáson.

Hogy mennyire komoly a ferences kolostor átalakításának szándéka, mutatta a már következő napon, március 11-én a kolostorban megjelent nagyobb királyi bizottság, azzal az utasítással, hogy mindent alaposan szemügyre vegyen és felmérjen s azután a fölállítandó kórház számára tervet küldjön Bécsbe. A bizottságban volt Sztáray gróf, Esterházy István gróf ezredes katonai építőmérnökökkel, Vezza Gábriel orvos, több katonai chirurgus, azután kőmíves és ácsmesterek.[1]

A Szent Ágoston-rendi kolostor likvidálása időbe került s azért a kapisztránusok kiköltözése sem történhetett azonnal. Kiss Sándor, a föloszlatásra kirendelt királyi biztos és Majthényi Imre, a királyi kamara főtisztje, csak június 10-én tudtak az Egyházi Ügyek Bizottságának a megtörtént föloszlatással járó ügyekről jelentést tenni.[2] Mindazonáltal Batthyány kardinális már április 9-én kirendelt két ferences atyát az augusztinus kolostorba a plébánia ideiglenes vezetésére. A dolgok menete azonban még ugyancsak április hónapban más irányt kapott, amikor a hadparancsnokság a ferences kolostort katonai kórház céljaira alkalmatlannak találta részint egészségügyi szempontokból, részint a szerfölött magas átalakítási költségek miatt. A király is magáévá tette ezt az állásfoglalást és elren-

[1] Protocollum I. 381. l.
[2] Orsz. Levélt. Canc. 1785. 7709. sz.

delte, hogy a helytartótanács a várossal további tárgyalásokat folytasson a kórházügyben. (Levélt. 14. sz.)

A hatóságok figyelme most az augusztinusok kolostora felé fordult, amelyet a királyi bizottság július 7-én a kerttel együtt gondosan fölmért. A további tárgyalások alatt a kapisztránusok ügye háttérbe szorult és csak szeptemberben nyert ismét fontosságot, amikor a királynak újabb gondolata támadt kolostoruk fölhasználásáról, amiről később bővebben lesz szó. II. József szeptember 23-án Pálffy grófhoz, a bécsi császári kancellária elnökéhez küldött leiratában azt rendeli, hogy «a különben is felosztalásra szánt franciskánus kolostorban levő papokat azonnal szét kell osztani Magyarországon levő más kolostoraikba». (Levélt. 19. sz.) Ezt a parancsot a vízivárosi kolostorban gyors fordulatokban követték az ellentétes intézkedések. A kétséges helyzetekben hányódó szerzetet mégis megóvta Batthyány prímás erélyes állásfoglalása nemcsak a szétoszlatástól, hanem Buda kényszerű elhagyásától is.

Október 1-én megjelent Niczky Kristóf gróf Terstyánszky tanácsossal, 13-án pedig Batthyány József bíboros látogatása a ferenceseknél és onnan az augusztinus kolostorban következtetni engedett a közeli változtatásra. Október 8-án megjelent a kapisztránus kolostorban Mednyánszky Antal kir. kamarás, a hétszemélyes tábla tanácsosa, mint királyi biztos egy tisztviselővel s az összehívott rendtagoknak kihirdette, hogy a kolostort minél előbb el kell hagyniok és rendjük más konventjeiben szétoszolniok, mert a kolostor más célra fog szolgálni. A lelkipásztori ellátásról a bíboros hercegprímás fog gondoskodni. Ugyanekkor vette kézhez Pavissevich János provinciális a helytartótanácsnak október 4-ről keltezett rendeletét is hasonló tartalommal. (Levélt. 15. sz.)

A rendtagok lelkületére lesujtóan kellett ránehezednie a fájdalmas gondolatnak, hogy nyolc évtizedes lelkes munka után el kell hagyniok kedves templomukat és megszokott otthonukat, sőt a kapott biztatás ellenére a várost is, amelyben apostolkodó elődeik évszázados lelkipásztorkodásukhoz legalább búvóhelyet találtak. Jakosics József guardián, kiérdemült tartományi főnök, mégis legott intézkedett, hogy a kolostor kiürítése a sekrestye mellett levő földszintes cellákban kezdődjék. Pavissevich János provinciális pedig következő nap ebéd után szomorodott szívvel búcsúzva a rendtársaktól, eltávozott.[1]

A helytartótanács ezalatt október 6-án jelentést tett a királynak Batthyány bíboros válaszáról. «Fölterjesztjük — mondja a jelentés — a bíboros primás véleményét, amelyet tőle kértünk a kolostor szerzeteseinek más kolostorokba történő szétküldésének módozatairól és a szerzetesektől ellátott itteni plébánia jövendő adminisztrációjáról. Ő írásbeli nyilatkoza-

[1] «P. Provincialis sumpto prandio Relig. Communitati moestum relinquens Vale discessit», mondja a Protocollum II. 70. l.

tában ezeknek a franciskánusoknak visszatartását most annál is szükségesebbnek tartja, mert a lelkipásztorkodásra rendelt plébánosok a híveknek a plébánia nagy kiterjedésében egyre szaporodó sokasága miatt elégtelenek. Itt különösen a vallástanítás magyar, német és illyr nyelven történik, amihez a ferences renden kívül a szükséges nyelvtudással rendelkező papok nem oly könnyen találhatók». Azután jelenti a helytartótanács, hogy a bíboros prímás a kolostor kiürítése végett és azért is, hogy a lelkipásztorkodás meg ne szakadjon egyelőre és a legfelsőbb elhatározásig a ferencesek közül négyet Tabánba, egyet a krisztinavárosi kápolnához és tíz áldozópapot két laikus testvérrel a volt augusztinus kolostorba kisegítésül kihelyez. A helytartótanács végül kéri a király legkegyelmesebb elhatározását, hogy a kardinális javaslata szerint meghagyassanak-e a ferencesek az augusztinus kolostorban, vagy pedig követelni kell-e más kolostorokba való szétosztásukat.[1]

A prímás fejtegetéseinek alátámasztására szolgált Bánffy grófnak az udvari kamara részéről valószínűleg Batthyány bíboros kívánságára október 12-én a király elé terjesztett írásbeli emlékeztetése, hogy Batthyány prímás 1784 október havában királyi leiratot kapott, amely jóváhagyta a prímás javaslatát a ferenceseknek budai megmaradásáról, de számuk leszállításával, azonfölül 1785 március 8-án a prímáshoz küldött rendelkezésben elismerte a király a ferencesek nélkülözhetetlenségét Budán.[2]

Batthyány bíboros állhatatos fáradozása eredményes volt. A bécsi kancellária 1785 október 13-i keltezéssel megküldötte a király megváltoztatott rendeletét a magyar helytartótanácsnak, hogy a budai vízivárosi franciskánusok azonnal áthelyeztetnek a volt augusztinus kolostorba, ellátják ott a plébánia vezetését, a katonai kórház számára pedig más épületet kell felkutatni. (Levélt. 16 .sz.) Az utóbbinak végleges elintézése az volt, hogy a király a kapott tájékoztatás után a Szent Háromság-rend újlaki Kis Mária Zellnek nevezett kolostorát adatta át a katonaságnak. Ennek a kolostornak értékét megbecsülték és befizették a Vallásalapba.[3]

A magyar helytartótanács október 17-én értesítette a prímást a király rendeletéről, a Pesten tartózkodó prímás pedig még ugyanaznap értesítette a kapisztránus guardiánt előszóval és utóbb leiratban az örvendetes hírről. (Levélt. 17. sz.)

A jó kapisztránusok tehát nyugodtan távozhattak a cserébe kapott országúti kolostorba, átvitethették régi kolostoruk és templomuk teljes fölszerelését és megkapták az augusztinus templom fölszerelését is.[4] Az átvonulás körmenetszerűen történt a konvent mostani kolostorának lépcső-

[1] Orsz. Levélt. Canc. 1785. 12.815—1112. sz.
[2] Orsz. Levélt. ugyancsak Canc. 1785 12.815—1112. sz.
[3] Orsz. Levélt. Canc. 1785, 7190. és 8519. sz.
[4] Orsz. Levélt. Helyt. Tanács, Feloszlatások aktái K. 10. sz. 14. l.

házában látható feszület elővitele mellett. Csak egy rendtársuk nem hagyta el régi kedves otthonát: F. Lugert Quirinus, akit aznap temettek el vízivárosi templomuk kriptájában.

A rend az áthelyezéssel szerzett jogaiban súlyos sérelmet szenvedett; de az isteni Gondviselés bő kárpótlásban részesítette. Nemcsak a cserébe kapott telek jóval nagyobb a réginél, hanem ami több: működési tere sokszorta nagyobb lett az előbbinél. A Víziárosban a szerbek kihalásával lassan el is vesztette volna híveit; az országúton ellenben egyre nagyobbodó hívő sereggel szabadon fejleszthette mintaszerű plébániáját és egyházközségét.

III.

A SZENT ERZSÉBET-SZERZET BUDÁN.

A királyi rendelkezés.

II. József, aki a budai vízivárosi ferences kolostor önhatalmú kiürítésével úgyszólván tudtán kívül sokkal alkalmasabb működésterülethez jutatta a kapisztránus rendet, ugyanannak a kolostornak újabb benépesítésekor ismét eszközül szolgált a Gondviselés kezében arra, hogy egy másik szerzet ezen a helyen nagy hiánytpótló áldásos munkát végezhessen.

Csodálatos, hogy a szerzetek iránt általában nem kedvezően hangolt uralkodó a magyar szent királyleány pártfogása alá helyezett szerzetet, a Szent Erzsébet leányait, akiknek működését bécsi és gráci kolostorukban személyes tapasztalásból ismerte, milyen rendkívüli jóakaratban részesítette. Már 1782-ben, midőn az uralma alatt álló területeken a szerzetek egy részének megszüntetését elrendelte s a magyar püspöki karból emelt felszólalásra február 21-én kelt leiratban újból kívánta a püspökök közreműködését a rendelet végrehajtásában, így emlékezik meg a Szent Erzsébet-szerzetről: «Akkor kívánjuk, hogy Batthyány bíboros, Magyarország prímása és Hűségtek maguk (a püspökök) nekünk alázatos tervet készítsenek, vajjon hol és mi módon kell az erzsébetiek kolostorát a betegek ágyaival fölállítani? Hányat és kiket kell ezek közül az apácák közül erre alkalmazni? És végül mit kell a Plébánosok Kasszájából, amelybe ez az egész tőke (az eltörölt szerzetek vagyona) belekerül, évenkint ennek a (Szent Erzsébet szerzeti) kórháznak fönntartására fordítani?» (Levélt. 18. sz.)

Midőn 1783-ban a budai ferences kolostor nem bizonyult alkalmasnak a katonai kórház számára, a király elhatározta a bécsi erzsébetiek egy csoportjának áthelyezését ebbe a kolostorba, hogy ott a budai polgári osztály részére női kórház létesüljön. Ennek az eszmének első ízben abban

a sajátkezűen aláírt levélben ad kifejezést, amelyet 1785. szeptember 23-án Pálffy Károly grófhoz, a bécsi cseh-osztrák udvari Kancellária elnökéhez intéz s amely egyszersmind a budai erzsébeti kolostor és kórház alapító levele. (Levélt. 19. sz.) Hivatkozással arra, hogy Buda városában sürgősen kell a betegek gondozásáról intézkedni, mert e tekintetben nagyon rossz a helyzet, abból az alkalomból, hogy a bécsi erzsébeti kolostorban kívánatos lett egy csoportnak elválasztása, elhatározta 18 nővérnek letelepítését még a folyó ősszel Budára a női betegek ápolása végett. Ezek a nővérek eddigi kolostoruktól egyenként 150 forintot kapnak évi ellátásukra, megkapják a szobájuk bútorzatát, azután 20 beteg számára teljesen felszerelt ágyakat. Mindent hajón kell Budára szállítani az úgyis feloszlatásra rendelt Szent Ferenc-rendi kolostorba, mondja a király akkori elhatározásának megfelelően. A bécsi udvari kancellária ez ügyben sürgősen lépjen érintkezésbe a magyar-erdélyi kancelláriával. A király egyszerű tervrajzot kíván a kolostorról, javaslattal a betegek elhelyezésének módjáról, amely utóbbira a felső emeletet jelöli ki, hogy esetleges árvíz ne veszélyeztesse őket ; a tervezés miatt azonban a nővérek letelepítése ne szenvedjen késedelmet. A konyhaberendezés és más nem szállítható szükségletek beszerzésére 2000 forintot utal ki a király a magyar Vallásalapból. Meg kell engedni, hogy néhány ujoncnőt is fölvehessenek, mert az ország nyelvét tudó személyzetben hiányuk lesz. A 20 betegágy fönntartására a Vallásalapnak egyelőre évi 4000 forintot kell rendelkezésre bocsátania, míg más utatmódot nem lehet találni ennek födözésére. A kancellária haladéktalanul készítsen elő mindent, mondja végül a király, hogy ennek a közjóra annyira hasznos intézménynek megalapítása a lehető segítséget és könnyítést kapja. Az időt, amikor ezek a nővérek vízen elindulhatnak, jelezni kell a bécsi udvari kancelláriának.

Pálffy gróf a következő napon írásban emlékezteti a királyt, hogy a hadparancsnokság a ferences kolostort nem találta kórház céljaira alkalmasnak. Erre a király a következőkép válaszolt : «Ismerem a kolostort, magam vettem szemügyre. Nincsen akadálya annak, hogy azt az Erzsébetiek részére jól át ne lehessen alakítani. Nagy a különbség katonai kórház és egy ilyen kórház között, mert ennek 20 ágy számára legfölebb két szobára van szüksége, a katonai kórházat pedig 160—170 ágyra kell berendezni, aminél az épület földszintjét is igénybe kellene venni. Különben is Budán nincs más épület ennek a kórháznak és kolostornak behelyezésére, azért elhatározásom szerint kell intézkedni. József.»[1] Az udvari kancellária ennek következtében szeptember 25-én értesítette a magyar helytartótanácsot a király rendeletéről.

A megszüntetett várbeli Szent Háromság-társulat vagyonának felét,[2]

[1] Orsz. Levélt. Canc. 1785. 12.149. sz.
[2] Orsz. Levélt. Canc. 1785. 14.356. sz.

15.470 frt 43½ krt a kolostornál szükséges munkálatokra rendelte a király oly módon, hogy annak kamatait használják fel elsősorban, azután szolgáltassák ki a Vallásalapból rendelt 4000 frtból esedékes 200 frtot, valahányszor egy-egy beteggel több foglal el ágyat. Későbbi intézkedés szerint, amikor magányosok ágyalapítványt tesznek, ugyanannyival kevesebb 200 frt évi hozzájárulást tartozik a Vallásalap kifizetni.[1] Ezt az intézkedést utóbb ismét 1887-ben kiadott alapító levélben úgy változtatta meg II. József, hogy a szerzet évenkint a teljes 4000 frtot kapja a Vallásalapból.[2]

Az udvari rendeletek sora az aprólékos részletekbe bocsátkozó ritka gondoskodásról tanuskodik. Igy az udvari kamara elnöke Bánffy gróf 1785. okt. 14-én közli a magyar helytartótanáccsal a király akaratát, hogy a házi gyógyszertárt a földszinten kell egy boltíves szobába helyezni, az emeleten megmaradó négy szoba közül az egyik az ápoló számára és három jobbmódú fizető, vagy elkülönítendő beteg számára tartassék fönn, a négy szobát és a kórtermet a tetőn át 14—15 lábnyival emelni kell, míg a kolostor többi része a meglevő állapotban marad, a munkálatokat úgy kell siettetni, hogy a nővérek mindenszentek után leindulhassanak.[3]

A magyar helytartótanács azokat a munkálatokat Tallher kamarai építésszel végeztette, miután a Hillebrandt bécsi udvari építészeti tanács tagjától fölülvizsgált terveket a királyhoz fölterjesztette. Az első költségvetés 2059 frtban állapította az átalakítás költségét,[4] amit azonban a későbbi építkezés többszörösen túlhaladott.

A bécsi erzsébetiek kolostorában ezalatt szintén folytak az előkészületek az átköltözésre. Az áttelepítésre kijelölt nővérek, akik nemcsak nem vonakodtak, hanem inkább készségesen vállalkoztak az új feladatra, névszerint a következők voltak: Scheder Anna Kolumba, Wagner Nepomucena, Baglionina Jakobina, Anger Maria Klára, Hermelin Mária Konstancia, Metzler Aloyza, Loybl Benedikta, Heyd Augusztina, Vogl Maria Ágnes, Prechtl Mária Alkantara, Dierl Floriana, Liebhardt Krisztina, Hüber Marcella, Paur Peregrina, Lehrner Paula, Binziacowisch Walburga, Frauschuch Appollonia, Lindlinger Bernardina.[5]

A nővérek a király kívánságára és a bécsi érseki hatóság hozzájárulásával már Bécsben tartottak főnöknővválasztást Artz gróf fölszentelt püspök elnöklete alatt a Migazzi bibornok érsektől kiküldött két kanonok, Breytenau és Baehne, és Zoller érseki irodaigazgató jelenlétében. A két kanonok aláírásával 1785. október 21-én kiállított választási okirat tanusítja, hogy a választásban ez alkalommal a kartestvérek kifejezett kívánságára nemcsak a kartestvérek, hanem a laikus testvérek is szavaztak,

[1] Orsz. Levélt. Canc. 1786. 14.876. sz.
[2] Orsz. Levélt. Canc. 1787. 1557. sz.
[3] Orsz. Levélt. Canc. 1785. 12.915. sz.
[4] Orsz. Levélt. Canc. 1785. 15.699. sz.
[5] Orsz. Levélt. Canc. 1785. 13.856. sz.

ami máskor nem történt meg. Megválasztották a tiroli St. Johannban született 38 éves Anger Klára nővért, akinek szorgalmas följegyzéseiben az alapítás történetének számos részlete megmaradt, amit a budai kolostorban máig kegyelettel és féltékenyen őriznek.[1]

A király akarata magas köröket mozgatott meg az áthelyezendő nővérek érdekében. Nitzky Kristóf gróf, a kir. helytartótanács elnöke, mint az előkészületek vezetője, nemsokára jelenti a bécsi császári kamara elnökének Bánffy grófnak, hogy a nővérek fogadására minden intézkedés megtörtént: Falk hajóhíd ügyvezetőnek gondja lesz arra, hogy a hajók közel a kolostorhoz kiköthessenek; a nővéreket Mitterpacher Dániel skutari vál. püspök, apát, pécsi kanonok, a helytartótanács tagja, innen egyenesen a kolostorba vezeti, ahol a cellák, az ebédlő, a konyha már ki vannak tisztítva; a betegágyak és a többi fölszerelés szállításához szükséges emberek rendelkezésre fognak állani; a kamara-erdőből a kolostorba két öl fát szállítottak már be; a királyi parancsra készülő betegszobák munkásai számára külön be- és kijárásáról történt gondoskodás, hogy a nővéreket semmikép se háborgassák; a lelki szükségletekről a biboros főpásztor hasonlókép már megtette intézkedéseit.[2]

Migazzi Kristóf Antal bécsi bíboros hercegérsek október 28-án értesíti Batthyány József gróf bíboros hercegprímást, hogy a legközelebbi hétfőn elindulnak Bécsből az erzsébeti nővérek és két Szent Ágoston-rendi áldozópap velük, akik azonban nem maradnak majd Budán. Batthyány bíboros a magyar helytartótanácstól kapott értesítésre válaszolja október 29-én: «Én is meghagytam az itteni (pozsonyi) erzsébetiek főnöknőjének, hogy a Budára utazó nővéreket, ha itt leszállnak, fogadják vendégszeretettel, hasonlókép esztergomi helytartómnak, Luzénszky bárónak, minden kívánatos és szükséges intézkedést, hogy ők szerzetük előírása szerint járjanak el és elláttassanak».[3] Ugyanakkor az általános helytartónak adott utasításban kívánja, hogy a nővéreket lelkiekben az Országútra áthelyezett ferences atyák gondozzák.[4] Luzénszky László báró püspök, érseki vikárius betegeskedése miatt viszont Kondé Miklós apát, esztergomi kanonokot a királyi tábla prelátusát, a későbbi nagyváradi püspököt bízta meg a prímás utasításainak végrehajtásával.[5]

Anger Klára főnöknő október 25-én kapta meg hivatalos leiratban a király rendeletét, hogy az utazás két részben történjék, és ehhez három fedett hajó álljon rendelkezésre. Az első hajón a következő hét elején a főnöknő induljon el két karnővérrel és valamennyi laikus testvérrel, a

[1] Beschreibung des Anfangs und Fortgang des Klosters St. Elisabeth hier zu Ofen. Kézirat.
[2] Orsz. Levélt. Canc. 1785. 13.862. sz.
[3] Prímási levéltár 58. P. E. II. No 1.
[4] U. o. No. 4.
[5] U. o. No. 6.

kolostor és a konyha részére szükséges minden berendezéssel, az egyik lelkiatya kíséretében. Ugyanakkor egy másik hajó a betegszoba fölszerelését vigye. Hat-nyolc nappal később induljon el a harmadik hajó a többi nővérrel és málhájukkal, valamint a másik lelkiatyával. Minden este kössenek ki és fogadjanak rendes szállást. A hajókról való gondoskodásra és útközben a szükséges óvóintézkedésre mindegyik csoportnak lesz császári biztosa. A főnöknő jelöljön ki a második csoport számára egy karnővért helyettes elüljárónak. Ők ketten tartsanak mindent készen, amit hajóra kell szállítani ; amit a bécsi kolostor nem nélkülözhet, annak beszerzéséről Budán fogja előzetes bejelentés után a helytartótanács a szükséges összeget rendelkezésre bocsátani. Az első csoport október 31-én, a második november 6-án indul. A nővérek második csoportjának megérkezéséig a főnöknő Budán a laikus testvérekkel mindent elrendezhet és mikor az egész konvent együtt lesz, kezdődjék meg a klauzurában a rendes kolostori élet.[1]

A bécsi hercegérseki konzisztóriumtól is kapott a főnöknő útbaigazítást az utazásról azzal a hozzáadással, hogy az első csapattal P. Maximus Szent Ágoston-rendi áldozópap, a másodikkal P. Ambrus szintén ausztinus atya gyóntató fog utazni. Kísérőlevelet is állított ki számukra a konzisztórium, amelyben melegen ajánlja őket az esztergomi érseki hatóságnak.[2]

Október 28-án ment el az alsóausztriai kormánytanács felhívása a bécsi erzsébeti kolostorhoz, hogy a császári rendelet szerint minden Budára kerülő nővér részére fizetendő évi 150 forintot negyedévi részletekben szolgáltassa ki, tehát most első alkalommal adjon ki az utazásra 675 forintot.

Az elindulást megelőző napon maga a császár kereste föl a hajókat, megajándékozta a hajósokat s meghagyta, hogy a szobákat előre jól fűtsék. Minden hajón három szoba volt, egyik a kísérő lelkiatya és a császári biztos részére, a másik a nővérek, a harmadik a málha számára.

«Végre fölvirradt október 31-e, amelyen nekem az első csoporttal el kellett válnom kedves professz-kolostoromtól», írja a főnöknő. A nővérek előbb nem ilyennek képzelték ezt az elválást. Most megérezték a szülőföldnek és a második szülői háznak, a kolostornak, vonzó hatalmát : mindnyájan könnyekben úsztak. «Mikor a dolog már komoly lett — írja Anger Klára — a legtöbben nővéreim közül már nem akartak elmenni, erővel kellett őket a kocsiba húzni, ájuldoztak, nem lehet leírni azt a jelenetet. Nővéreim felét úgyis hátra kellett hagynom, ezek mind sírva nézték a szomorú látványt, amire nekik is el kellett készülniök. Végre Isten nevében fölszállottunk a kocsikra és elindultunk a hajókra».

Az első csoport császári biztosa, Schell Károly báró a császár utasí-

[1] Anger Klára főnöknő följegyzései az erzsébetiek kolostorában, amelyeket a továbbiakban is forrásul használunk.

[2] «Archiepiscopale Officium impense requirentes, velit has sacras Deo Virgines tamquem novam et nobilem gregis sui portionem amanter recipere, fovere ac tueri», mondja az 1785 okt. 28-án kiállított okmány. Hist. dom. Elisab. pag. 8.

tására előre utazott Pozsonyba, de az ottani erzsébetiekkel együtt hiába várta estig a Bécsből már korán reggel elindult hajókat az ellenkező szél miatt, amely az előrehaladást hátráltatta. A nővérek egyre keservesen sírtak és csak a postakocsin visszafelé jövő Schell báró, aki éjfél után rájuk bukkant, tudott beléjük ismét bátorságot önteni. Másnap kiszálltak Pozsonyban, ahol az erzsébeti kolostorban kifogyhatatlan szeretetreméltósággal fogadták. Az utazás hatodik napján értek Esztergomba. Itt Luzénszky báró püspök, érseki helytartó megvendégelte őket és további támogatását ígérte. A következő éjjelt Vácott vendéglőben töltötték a nővérek, valamennyien egy szobában szalmán hálva. Schell báró ismét előre utazott szárazföldön, hogy Budán jelezze jövetelüket.

Az utazás hetedik napján, november 6-án délben végre megérkezett a kis csapat céljához Budára. A parton már ott várta őket Mitterpacher kanonok, tanácsos, Schell Károly báró és Falk szállótulajdonos, a hajóhíd gondozója és nagy népsokaság. Utóbbiak vezetése alatt a hajókról egyenesen a kolostorba mentek, ahol a helytartótanács elnöke már gondoskodott ebédjükről.

A második csoport, nyolc kartestvér, Eichelburg Nándor báró császári biztos kíséretében és a lelkiatyával november 15-én érkezett meg Budára, a többiektől nagy örömmel fogadva. Útjuk még nehezebb volt, mint az első csapaté, mert ismételten vihar érte és zátonyra vetette őket.

A következő napon Kondé Miklós prelátus a nővérek templomában kilenc órakor votiv szentmisét mondott a Szentlélek segítségül hívására, utána vecsernyepalástban és infulában a kapisztránus gvardiánnak, akit a nővérek superiorjává rendelt és P. Goldschinner Emánuel kiérdemült kapisztránus definitorral, akit rendes gyóntatóatyául rendelt, segédlete mellett bejárta és megáldotta a kolostort. Végül fölolvastatta a konvent számára készített rövid szabályzat pontjait.[1]

A nővéreknek megtetszett új otthonuk, amelyet azonban a kapott biztatások ellenére teljesen üresen találtak. Minthogy annyira sem voltak ellátva, hogy maguknak ételt főzhessenek, Falk jóvoltából éltek, aki őket 12 napon át élelmezte és minden módon kezükre járt. «Ezért az emberért, írja a főnöknő, egész életünkben kötelesek vagyunk imádkozni és én kötelezem valamennyi utódomat, hogy érette imádkozzanak, mint igen nagy jóltevőnkért, akár életben lesz, akár halott lesz már». Csak mikor Haller Józsefné grófné és Schell báró közbenjárására sikerült a helytartótanács útján a királytól engedélyezett 2000 forintot megkapni, tudták a hiányzó konyhaberendezést, bútort, élelmiszert bevásárolni.

Az átélt nehéz napok után örvendetes föllélekzést hozott november

[1] Protocollum II. 73. l.

14. Az erzsébetiek megérkezése Budára. Egykorú festmény után.

19-e, amikor első ízben megülhették saját templomukban nagy pártfogójuk, Szent Erzsébet ünnepét. Délelőtt nyolc órakor a ferencesek ünnepi szónoka, P. Buberle Terencián mondott szentbeszédet, kilenc órakor pedig énekes szentmisét mondott Mitterpacher Dániel apátkanonok.

Anger Klára főnöknő.

Az új telepítés első éveinek rendkívüli nehézségei mellett különösen talpraesett, okos, erélyes és tapintatos vezetésre volt szükség. Mindezek a tulajdonságok nagy mértékben megvoltak Anger Klára főnöknőben. A közeli Szent Anna-plébánián őrzött Liber Memorabilium csaknem egykorú kéziratos feljegyzése külső megjelenésén kívül jó erkölcseit, bölcsességét és képzettségét emeli ki, amelyek miatt II. József figyelmét tanácsosai ráirányították.[1] Hasonlókép Richárd József vízivárosi plébános az esztergomi érseki hatósághoz fölterjesztett egyik egykorú jelentésében Anger Klára okosságát dícséri.[2] Irásait az igen ügyes fogalmazás, a válasz-

[1] Liber Memorabitium 563. l. «Clara Anger tam a pulchritudine bonisque moribus, quam a sapientia peritiaque artium per Consialiarios suos eidem recommendata fuerat.»
[2] Primási irattár 58. P. E. II. No 9. «Superiorissa prudens foemina.»

tékos stílus, a bécsi és a tiroli német nyelvjárás gyakori használata különösen érdekessé teszi.

Klára főnöknő első feladata volt az istentisztelet kellékeinek megszerzése. Már 1785 november 17-én fölterjeszti folyamodását a helytartótanácshoz, kérve a föloszlatott augusztinusok, kamalduliak, trinitáriusok, klarisszák egyházi szereiből egy szentségmutatót, néhány kelyhet, miseruhákat, vászonneműeket stb.

Másik sürgős gondja az épület rendbehozása volt. Az elrendelt munkáknak csak egy része készült el, amikor a nővérek beköltöztek, a tervezettek között pedig fontos dolgok szerepeltek, amelyeket a főnöknő szükségeseknek látott. Azért 1786 január 23-án a helytartótanácshoz felterjesztést intéz, fölsorolja ezeket (mosókonyhát, kenyérsütőkemencét, füves padlást nagy állványokkal, kőlépcsőt a betegszobához, oltárt a betegszobába stb.) és azután írja: «Főkép alázattal kérem, hagyassék meg az építész úrnak, hogy mindazokat az okvetetlenül szükséges dolgokat készíttesse el, amelyeket kérek s amelyek ilyen közhasznú kórházban egészen nélkülözhetetlenek, mert nekem, mint erzsébeti főnöknőnek legjobban kell tudnom, mi tartozik ide». Ugyanakkor elpanaszolja, hogy az ideiglenesen használt két betegszoba nem felel meg, mert nem bírják befogadni a betegeket, a zsúfoltság miatt téli időben is ki kell nyitni ajtót-ablakot.[1] A Duna felé néző oldalon a tetőn át épülő kórteremről kitűnt, hogy az nehezen megközelíthető, 58 keskeny falpécső vezet föl, ami a betegek föl- és leszállítását, esetleg halottnak eltávolítását veszélyessé is teszi. Közli saját gondolatát, hogy a másik oldalon az utca (Fő-utca) felől, ahol a ház nincs fölépítve, lehetne jól szellőztethető magas termet emelni, az ablakok egy oldalon az utcára, a másikon az udvarra volnának. Fölemlíti a kert hiányát, amire a házon belül nincsen hely. Végül a költség födözéséről kért intézkedést, mert megtudta, hogy a helytartótanácsnak ez okoz nehézségeket.

A nővérek izgatottan várták az időt, amikor a rendszeres betegápolás megkezdődhetik, de a helyzet sokáig útjukban állott. A főnöknő január 29-én jelenti a helytartótanácsnak, hogy november 29-től január 29-ig 22 beteget vettek föl, akik közül kettő meghalt. A 20 ágyat nem bírják még fölállítani, mert a kórterem nem készült el. A fölterjesztés nem használt, a munka vontatva ment, sőt meg is állott. «Szomorúságom kimondhatatlan nagy volt, írja a főnöknő, annál is inkább, mert idegen országban jó barát nem akadt, kivévén Schell báró biztos, aki Isten gondviseléséből szerencsémre itt maradt. Neki sokszor elpanaszoltam bajomat s ő mindig bátorított.» Február 12-én újabb fölterjesztésben jelentette, hogy a terem még a harmadik hónap közepén sem kész, a betegeket más szobákba kell zsúfolni, ahol a levegő egészségtelen.

[1] Orsz. Levélt. Helytart. 1786. Eccl. No 25. 376—4753. sz.

Ismét nem érkezett válasz. «Mindeki siket és néma volt kéréseim számára, jegyzi föl a főnöknő. Éjjeleken át elsírtam Istenemnek nagy bajomat». Szóbeli úton is kérette Nitzky grófot, ez azonban azt izente, hogy nem tud segíteni. Ekkor Schell báró tanácsára egyenesen a királyhoz

15. Anger Klára. Egykorú festmény után.

intézett kérvényt. Leírta a helytartótanácshoz beterjesztett folyamodványokat is és «reszketve» írt emlékiratot az egész helyzetről.

A nővéreknek nem volt tudomásuk arról, hogy a helytartótanácsban működő egyházi albizottság ügyükben megtartott üléséből február 14-én tájékoztatta a királyt; kellemes meglepetést érte őket azért, amikor váratlanul megkapták a helytartótanácsnak a király rendeletére a bécsi kamara útján érkezett értesítést, hogy ő felsége legmagasabb tetszését tudatja velök eddigi odaadó tevékenységükért, mert a késői

évszak ellenére, és jóllehet az épület átalakítása még nem készült el, mégis december és január hónapban a betegek figyelemreméltó számát fölvették és gondozták. (Levélt. 20. sz.) A király ugyanakkor engedélyt ad a helytartótanácsnak, hogy a szükséges vagy különösen hasznos dolgokat beszerezze és az építészt utasítsa a munkák gyors befejezésére.

Klára főnöknő egy hónapon át hiába várta a király válaszát vagy intézkedését emlékiratára, ellenben látnia kellett, hogy a magas fekvésű kórtermen tovább dolgoznak, amiért környezetéből szemrehányások hangzottak el, hogy a dolgokat nem jól kezdette. Ismét sokat aggódott s az asztalnál is sírva fakadt. Bajára most a Bécsben tartózkodó bíboros hercegprímásnál keresett segítséget, akinek az egész ügyet leírta. A király csak ekkor szerzett tudomást a kancelláriában rekedt memorandumról és mellékleteiről ; megbízta tehát a Budára utazó bíborost, hogy vigasztalja meg a nővéreket, biztosítsa őket részvétéről és támogatásáról. «Ezt a megbízást, írja Anger Klára, ép Szent József ünnepén adta ő felsége. Nem akarom ezt a körülményt itt mellőzni, hogy utódaim megtudják, mily sokat kell a nagy szent közbenjárásának köszönnünk.»

A bíboros a kolostor megtekintésére is kapott megbízást a királytól, hogy a főnöknő javaslata a kórteremről megfelelőbb-e az eddigi megoldásnál. Batthyány hercegprímás tehát megjelent Nitzky gróffal, egy építésszel, áccsal és kőmívesmesterrel. Nitzky gróf nem pártolta a főnöknő tervét, még kevésbbé a később érkező Tallher, aki az első tervet a király óhaja szerint készítette és már végrehajtotta. Megérkezett Haller gróf, a helytartótanács előadója az orvosi fakultás két tagjával, akik az utcai lárma miatt ellenezték a kórterem ottani felépítését. A főnöknő mindazonáltal addig érvelt felfogása mellett, míg Tallher újabb terv készítésére nem vállalkozott, de ennek keresztülvitele esetében a főnöknővel ellentétben az utcai oldalon folyosót akart, amivel a terem szélességéből sokat elvett volna. A főnöknő kérésére a hercegprímás megint közbenjárt a királynál az első emeleti terem létesítése végett. Végre május 30-án megérkezett a király rendelete, hogy mindent a főnöknő kívánsága szerint készítsenek el. A főnöknő még aznap a prímásnak elküldött köszönő válaszában írja : a betegek sírtak örömükben, sőt a halálhoz közel állók is éghez emelték kezüket és ezer áldást kértek az uralkodóra és a hatalmas közbenjáróra. «Most fektették le az Úr e házának igazi alapkövét, ahol mi és utódaink egészségünket, életünket, ami a legdrágább ezen a földön, felebarátunkért adjuk naponkint és kötelességünket az évszázadokon keresztül híven teljesítsük.»[1]

Augusztus 13-án Pestre érkezett a király. Batthyány bíbornok aznap este betért a kolostorba és közölte a főnöknővel, hogy II. József egész

[1] Prímási levélt. 1786. No 35.

titokban el fog jönni a kolostorba. Augusztus 15-én a Várban hallgatott szentmise után délben valóban megérkezett a király csupán egy vadásza kíséretében s minthogy a porta le volt bontva, egy gyümölcsárus asszonyt kérdezett, hogy hol lehet bejutni. «Csak menjen a nagyságos úr a kis ajtóhoz, mondotta ez, majd jön valaki, aki beengedi.» A király mosolyogva ment az ajtóhoz és mert az nyitva volt, egyenesen bement a mosókonyhán át a konyhába és hivatta a főnöknőt. «Nos, hogy érzi magát — kérdezte — nemde, vissza akar menni Bécsbe?» Ó, felség — felelte a főnöknő — itt is velünk van a jó Isten, vannak betegek és megvan felséged kegye, van minden oldalról szabadon álló szép kolostorunk, mit akarunk még többet?» A király nagy kegyességgel körüljárt a házban, minden beteggel beszélt, megtekintette az elkészült kórtermet, amelynek kedvéért 16 szép cellát lebontottak, helyteleníttette az alacsony ablakokat és az egész termet, azután meghallgatta a főnöknő panaszait, átvette kérvényét és azt kívánta, hogy Tallher jelentkezzék nála. Tallher utóbb maga közölte, hogy a király lerendelte az új kórteremnél a folyosót, a Főtéren pedig egész a szoborig kertet kíván a kolostor számára.

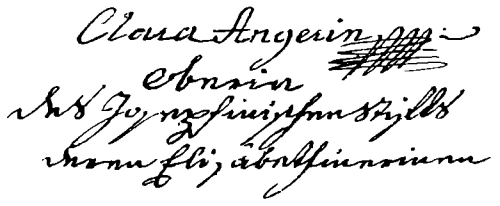

16. Anger Klára aláírása.

A főnöknő az új kórterem építésénél is küzdelemben állott az építésszel, aki bemutatott terve szerint a 24 láb magas és 34 láb széles teremben az ablakokat kívülről 8 láb magasságban, belül azonban félig befalazva csak 4 láb magasságban és ugyanannyi szélességben akarta építeni, vagyis négyzet alakú ablakokat tervezett az utca felé. Anger Klára ezt augusztus 23-án megkezdett fölterjesztésében ismét elpanaszolja a hercegprímásnak, de egyszerre félbeszakítja levelét és elsietett betűkkel odaveti: «Ebben a pillanatban jön a császár»... Utóbb folytatja: «Ó milyen legmagasabb kegy, egészen magamon kívül vagyok!» Elmondja, hogy a király a munkások előtt rendelkezett az építésről és maga rajzolta föl milyenek legyenek az ablakok, azután ismét meghallgatta a főnöknő kívánságait.[1] s közölte a főnöknővel, hogy a város nehézségeket támaszt a kert miatt és inkább át akarja adni a ferencesek birtokában volt majort, csakhogy az nem hozható területi összefüggésbe a kolostorral. Végül biztatta a főnöknőt, hogy csak írjon neki, ha valamire szüksége van. A király ekkor elment a kapucinusokhoz, megnézte veteményes kertjüket s a guardiánnal beszélve kijelentette, hogy azt el kell választani a kolostortól.[2] Ő t. i. a városnak szánta azt

[1] Prímási levélt. 1786. No 40. Ikt. sz.: 862.

[2] A budai kapucinus rendház tulajdonában levő Historiae domesticae tom. posterior.

vásártérnek a Bomba-tértől kihasítandó kertrészért. A város ezt a cserét elfogadta és nem volt ezentúl ellenvetése a nővérek kertje miatt. A király másnap elhagyta Budát. Néhány nap mulva a bíboros hercegprímás érkezett ismét a kolostorba és beszélt arról, mily kegyesen intézte el a király a szerzet ügyeit. Ő is bátorította a főnöknőt, hogy ezentúl csak a királyhoz forduljon közvetítő nélkül.

Hogy II. József mennyire behatóan foglalkozott ennek a teremnek ügyével, arra tanu az Orsz. Levéltárban őrzött két levél, mindkettő Niczky grófhoz intézve. Az első sajátkezűleg aláírt és augusztus 18-ról keltezett levél, amelyben elrendeli, amire már utazás közben gondolt, hogy t. i. az erzsébetieknél siettetni kell az építkezést, különösen a kórteremét, ez utóbbit folyosó nélkül egyik főfaltól a másikig a teljes szélességben, a sarokszobát nyugtalan betegek számára fönntartani, az ideiglenesen betegeknek átengedett szobákat ismét cellákká helyreállítani s ha a Bomba-tér a behajózáshoz nem egészen nélkülözhetetlen, akkor kívánatos a szoborig a kertet elkeríteni a nővérek és a betegek részére s azt befásítani.[1] A másik, az augusztus 23-áról keltezett levél, a király sajátkezű írása. Ebben megismétel már megadott szóbeli utasításokat azzal a hozzáadással, hogy a kórterem ablakait a padlótól 6 lábnyira kell behelyezni, az ablakok pedig 8 láb magasak legyenek. Itt már határozottan rendeli, hogy a Bomba-téren be kell keríteni a már kijelölt kertet. (Levélt. 21. sz.)

Az új kórterem sok kellemetlenség után 1787 május 22-én végre készen állott. A terembe a feloszlatott klarisszáktól származó kis oltárt helyeztek, amely a mai napig is ott van. Richard József vízivárosi plébános a prímás megbízásából reggel 7 órakor megáldotta a nővérek kápolnáját, 8 órakor a betegeknek és a nagy számban egybegyült híveknek beszédet mondott, a nővérek azután égő gyertyákkal átkísérték a legméltóságosabb Oltáriszentséget a cibóriumban a terembe, ahol a három szentmise volt. A nép a nővérekkel együtt imádkozta a mindenszentek litániáját és a többi imádságot. P. Buberle Terentián ferences atya második alkalmi szentbeszéde végeztével[2] és a Te Deum elhangzása után örömkönnyek között visszakísérték a legméltóságosabb Oltáriszentséget a templomba. Június végéig rendbehozták az épület többi részét is és a portát bezárták. «Nem írhatom le örömünket, hogy végrevalahára nyugalom lett a házban és a világi zajtól megszabadultunk, amely annál elviselhetetlenebb lett, mennél tovább tartott» — írja a főnöknő.[3]

Tallher építész lassan befejezte a többi munkálatot is : a kőlépcsőt az

[1] Orsz. Levélt. Helytart. 1786. Eccl. No 25. 35.199. sz.

[2] Ez a beszéd nyomtatásban is megjelent : P. Terentian Buberle, Rede, welche bei der Eröffnung und Einweihung des neu- und prächtig erbauten josephinischen Krankenhauses, bei denen W. W. E. E. Elisabethinerinen zu Ofen in der Wasserstadt den 22. May 1787 ist gehalten worden. Ofen, bei Katherina Kanderin. 1787. 21 l.

[3] Anger Klára följegyzései 102. l.

új kórteremhez, a folyosók és a sekrestye burkolását kellheimi lapokkal, a kert feltöltését egy öl magasságban, az udvarét 3 lábnyira. A kert bekerítésére magas falat épített a Duna felől 3 láb szélességben a Duna áradásai és a jég ellen ; a kerítés a mosókonyhától a szoborig 39 öl, a mostani Fő-utca mentén 23 öl hosszú volt. A templom északi oldalán levő üres telket (az egykori temető vagy a mostani Marcibányi-ház helyét) 3 láb magasságban feltöltötték s hogy hozzájutni tudjanak a nővérek az épületből való távozás nélkül, a templom szentélyéből törtek át ajtót a király és a prímás tudtával.

Angerer Klára kényes feladata lett a jövedelmi források biztosítása a kórház egész üzemének fönntartásához. Különösen két forrásra lehetett gondolni : a bécsi kolostor segélyére és a Vallásalapból ígért évi 4000 forintra. Mindkét esetben igénybe kellett vennie a király jóindulatát. A bécsi erzsébetiek késlekedtek és szívesen szabadultak volna az eléggé nagy tehertől. A Vallásalapból megállapított összeget a király előzetes jóváhagyása mellett csak a betegek arányában akarta a helytartótanács kifizetni s az így megtakarítható összeget az építkezésre fordítani. A főnöknő 1787 január 3-án a bécsi járadék ügyében kérte a király rendelkezését azon az alapon, hogy a segély akkor is szükséges, ha az elhalt bécsi testvérek helyébe újak kerülnek, mert a budai kolostornak nincs fönntartásához más biztosítéka. Január 17-én már megérkezett a király kedvező válasza a január 11-én kiállított és Weiller Anna Borbála bécsi főnöknő, Hag Anna Julianna alfőnöknő és Cecilia gondnoknőtől aláírt új kötelezvénnyel együtt, hogy állandóan fogják fizetni a járandóságot.[1] (Levélt. 22. sz.) Másik fölterjesztésére, a 4000 forint ügyében, 1787 február 20-án értesítette a főnöknőt Niczky Kristóf gróf, hogy a király újabb rendelete alapján teljes egészében fogja az összeget megkapni.[2] További segítség volt, hogy a kolostor előbb Budán, azután Pest városában, végül Zichy Károly gróf kamaraelnök jóindulatából, a vidéken is megkapta az alamizsnagyüjtés engedélyét. Hogy erre szükség is volt, kitűnik a főnöknőnek 1786 december 4-én a helytartótanács elnökéhez fölterjesztett jelentéséből, amely szerint abban az évben 321 beteget ápoltak s ezek közül hatan fizettek összesen hat forintot, a többi teljesen ingyenesen részesült az ápolásban, a következő évben 600 ápolt között öten akadtak, akik az ápolásért 6 forintot fizettek.

A szerzet személyzetében ez idő alatt változások történtek. A beteges és koros nővérek segítségére ifjabb erőkről kellett gondoskodni. Kezdetben

[1] Följegyzések 91. l. Az illetékesek figyelmét talán kikerülte a kötelezvénybe foglalt semmisítő körülmény : «Miután ő csász. és apostoli királyi felsége, mindnyájunk legkegyelmesebb uralkodója és ura, a mai napon elhatározni méltóztatott, hogy az erzsébetiek női kolostora Budán mindenkorra az itteni (bécsi) kolostor osztályának tekintendő» stb. Ennek a feltételnek elmaradása miatt — mert a budai kolostor semmiképp sem volt függésben a bécsitől — II. József halála után nyugodtan kieszközölhették a bécsiek az 1790 július 15-én kelt udvari rendeletet, amely szerint csak a Budán élő volt rendtagjaik után fizetnek, később pedig az egész kötelezettségtől fölszabadulhattak.

[2] Orsz. Levélt. Helytartó 1787. 573—6976. sz.

ezt is királyi engedélytől tették függővé. Egy ilyen esetben azonban még 1786 elején úgy rendelkezik a király, hogy a szerzet királyi engedély kérése nélkül a magyar helytartótanácstól kért engedély mellett vehessen föl jelentkezőket, de figyelemreméltó módon azt kívánja, hogy az illetők kiválasztásánál különös tekintettel legyenek azokra, akik az ország nyelvét beszélik.[1]

Az első beöltözés 1786 november 19-én Szent Erzsébet ünnepével kapcsolatban akkora érdeklődést keltett a híveknél, hogy a templom zsúfolásig megtelt. A nagymisét a ferencesek fényes segédletével és utána négy újoncnő beöltözési szertartását Richard József plébános, a nővérek részére az esztergomi érseki hatóságtól kinevezett szuperiorja végezte. «Azóta — jelenti a főnöknő a hercegprímásnak — annyi jelölt jelentkezik, hogy ha őket fölvehetném, nemsokára új kolostort kellene őfelségétől kérni.»[2]

A sokoldalú elfoglaltságban gyorsan telt el Anger Klára főnökségének három éve, annyi idő, ameddig egyes kolostorok főnöknőinek megbízása tart. 1788. évi október 8-ika, vagyis megválasztásának évfordulója előtt a Zimonyban táborozó királyhoz intézett fölterjesztésben tehát fölajánlotta lemondását. Azt a választ kapta, hogy várja meg a bíbornok Budára jövetelét és akkor kérje fölmentését, a nővérek szabad választásának engedjen újabb teret. Klára főnöknő így is cselekedett. A nővérek egyhangúlag újra őt kívánták főnöknőnek s az október végén érkezett bíbornok végleg megerősítette, úgyhogy többé választás alá nem esett.

A következő hónapban látogatta II. József utoljára a kolostort. Zimonyból Pestre utazva már magában hordotta a betegség csiráját. Anger Klára főnöknő írásban kérte látogatását s a király, mikor a hajóhidat már lebontották, hajón, jégzajlás mellett átkelve a Dunán épp a kolostor előtt kötött ki. Kocsiján elhaladva mosolyogva üzente az ablakoknál őt üdvözlő nővéreknek, hogy meg fogja őket látogatni. Másnap délben csakugyan fölkereste őket, mindent megtekintett és részletes felvilágosítást kívánt mindenről.

Anger Klára főnöknő azután is élt az engedéllyel, hogy ügyeiben a királyhoz fordulhat. A pesti szerviták szép vörös egyházi ornátust ajánlottak föl ezüst dísszel, ha az ajándékozásra megszerzi az engedélyt. A főnöknő a királytól erre engedélyt kért és egyszersmind arra, hogy a királytól csak a plébániákban megengedett egyházi normáléneket a szerzet is használhassa. II. József most már azt üzente vissza a kabinetirodájával, hogy forduljon mindkét kéréssel a hercegprímáshoz.

Súlyos napokat hozott a kolostorra az 1789. évi nagyon kemény tél. Mikor a befagyott Dunán megindult a jég, csakhamar megakadt és áradást okozott. A kolostort körülvette a víz, mint egy szigetet, nemcsak a pince

[1] Prímási levélt. 58. P. E. II. No 23. A helytartótanács 581—7249. sz. 1786 febr. 18. átirata.

[2] Prímási levélt. 58. P. E. II. No 41.

telt meg, hanem már-már az ablakokon is befolyt a víz. Az emberek az utcán csónakokon jártak, de csak a maguk dolgával törődve. Alacsonyabban fekvő házak tetejéről kiáltoztak le az emberek kenyérért. A kolostor is élelem nélkül maradt volna, ha Heppe kamarai építészeti igazgató és Majthényi udvari tanácsos neje nem küldött volna, mikor a többi ismerős megfeledkezett erről. «Az utódok imádkozzanak érettök, mert a bajban ritkák a jó barátok», írja Anger főnöknő.[1]

Nagy szomorúság nehezedett az erzsébetiek kolostorára, mikor nagy jóakarójuk, II. József császár és király 1790 február 20-án meghalt. Bármekkorák voltak is emberi gyengeségei és tévedései, mégis egészen kivételes atyai jóindulatú pártfogót láttak benne.

Anger Klára följegyzései mostantól fogva egyre gyérebbek. Csak akkor érezhető ki ismét szavaiból öröme és megelégedettsége, mikor sikerült neki a kolostor fönntartási járulékairól szóló királyi biztosító levelet kieszközölnie Ferenc királytól. Az 1793 július 13-ával keltezett királyi okirat évi 1800 frtot 12 nővér eltartására, 4000 frtot 20 beteg eltartására a Vallásalapból, 3692 frt 20 krt pedig a polgári konfraternitások alapjából biztosít a szerzetnek minden időre. (Levélt. 23. sz.)

Anger Maria Klára rendkívül tevékeny élete végén hosszasan betegeskedett, míg a halál 1814 december 14-én el nem szólította nehéz munkaköréből. Holttetemét a templom alatt levő kriptába helyezték.

II. József császár és király.

Minthogy II. József személye a Szent Erzsébet-szerzet budai kolostorának történetével oly szoros kapcsolatban áll, még egy rövid visszatekintést vetünk sajátságos egyéniségére. A legfényesebb multú európai uralkodó családban ő ment legmesszebbre az önkényuralomban, viszont ugyancsak ő tudott a legegyszerűbb, mesterkéletlen emberbarátsággal embertársainak aprólékos dolgaival törődni.

Valami kettősség férkőzött jellemébe és uralkodásába: egyik oldala elriaszt, másika engesztel. Egyházi vonatkozásokban családjának hagyományai ellenére jogtalanul magáévá teszi az egyházi főkormányzat jogait, pl. megakadályozza országaiban az egyház fejének szabad rendelkezését a püspökök és hívek fölött, megtiltja a püspökök folyamodásait a római Szentszékhez, feloszlat számos szerzetet, jószágaikkal rendelkezik, megszünteti a kongregációkat és minden vallási társulatokat, belenyúl az egyház liturgikus rendjébe, istentiszteleti változtatásokat követel: megtiltja a nagypénteki szent sírok fölállítását és a föltámadási körmenetet, a templombúcsú vagyis a templomszentelés emléknapjának megülését és a rendkívüli

[1] Följegyzések, 148. l.

ájtatosságokat, a Szent Balázs-áldást, Szent Ferenc stigmatizációjának tiszteletét, rendeli, hogy a papság Szent Benno zsolozsmájának egy részét papírlappal ragassza le, előírást ad az istentisztelet új rendjéről,[1] rendeli az Oltáriszentség kitételénél az ú. n. Normal-éneket (Wir werfen uns darnieder) a plébánia-templomokban és megtiltja ugyanazt a többi templomban stb. Ezzel szemben vallásos lelkületében nem enged kételkedni : pl. az egyház törvényeit féltő VI. Pius bécsi látogatása alkalmával fogadja nagycsütörtökön a pápa kezéből a szentáldozásra nyujtott Oltáriszentséget, ugyancsak az Oltáriszentségre vonatkozóan az egyház eljárásán messze túlmenően minden napra rendeli a főmise alatt az Oltáriszentség kihelyezését a trónusra, mégpedig vasárnap a szentségtartóban, hétköznap az áldoztatókehelyben.

II. József jellemének kedvezőbb vonásai feltűnően nyilvánulnak az erzsébetiek budai kolostorával kapcsolatban. A már fölemlített esetek nem az egyedüliek. A szerzet fegyelmi állapota iránt tanusított érdeklődése, vagy azok az írásbeli válaszok, amelyeket szokása szerint Anger főnöknő fölterjesztéseire rájegyezve küld, szolgálnak erre érdekes illusztrációul.

Az első hónapok keservei, nélkülözései, az épületben folyó építőmunkákból eredő rendetlenség és az emberi gyarlóság, amely még a kolostorban sem tűnik el egészen, magával hozta, hogy egyes nővérek elégedetlenkedni kezdettek és a fegyelemre káros hatást kezdettek gyakorolni. Midőn II. József egyik 1786. évi augusztus havi látogatása alkalmával az állapotok iránt érdeklődött és megtudta a főnöknőtől az aggasztó tünetet, figyelmeztető szavakat intézett a nővérekhez, a többi között azt mondva : «A katonáknak is engedelmesen kell magukat alárendelniök a fölebbvalóknak. Itt a főnöknő a tábornoknő ; neki engedelmeskedniök kell. Ha tovább is elégedetlenkednek, akkor máskép nem segíthetek , nem bánom, elküldöm más kolostorokba . . ., mert a világba nem engedem, a szerzetet föl nem oszlatom».[2]

Anger Klára 1786 november 3-án számot adva a királynak gazdálkodásáról, egyszersmind annak az óhajának ad kifejezést, hogy a készülő kórtermet március 19-én, Szent József ünnepén, mint a király névünnepén, lehessen megáldatni és a használatnak átengedni. II. József azt válaszolja : «A beteg szegénységnek nyujtott segítsége, amelyet nekem a jelen lajstrommal kimutat, különös örömet kelt bennem, mert eléggé igazolja az intézet hasznosságát. Kérem azonban, száríttassa ki jól a kórtermet, mielőtt beköltöznek, amihez március és április levegője nagyon alkalmas, és így csak májusban foglalják azt el ; bizonyos, hogy sem az égi Szent József, sem a bűnös földi József nem fog neheztelni, ha a fölavatás nem március 19-én történik». A levelet így fejezi be : «Ajánlom magamat emlékezetébe és imádságába.»[3]

[1] Gottesdienstes oder Andacht Ordnung der neuen Einführung in den Pfarr- und Filialkirchen 1786. (Orsz. Levélt. Canc. 1786. 9216. sz.)

[2] Anger Klára jelentése a hercegprímás részére 1786 aug. 24-én. Prímási levélt. 58. P. E. II. No 37.

[3] Az erzsébetiek irattára, 3. sz.

Mikor II. József betegségéről aggasztó hírek érkeztek, Anger főnöknő orvosságot küldött neki. A császár a következőkép válaszolt: «A nekem küldött balzsamért és főkép a vele összekötött jószándékért le vagyok köte-

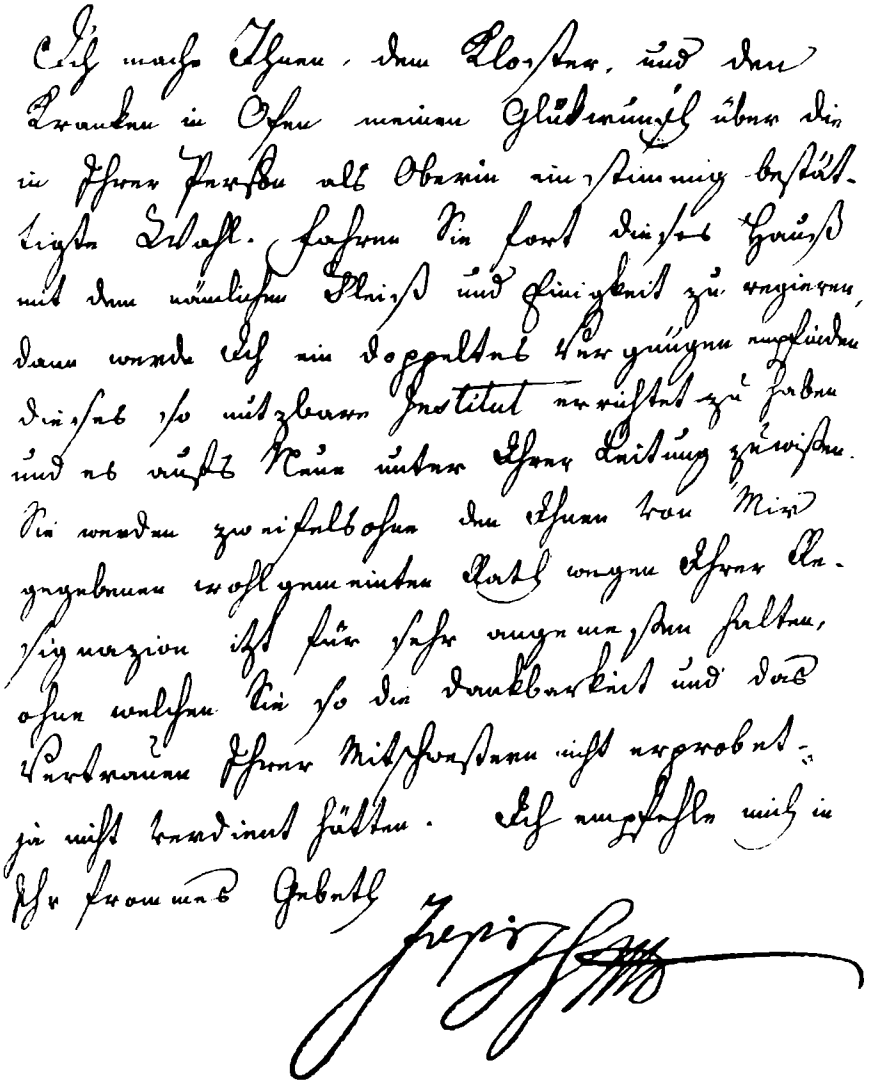

17. II. József levele Anger Klára főnöknőhöz.

lezve, csak azt sajnálom, hogy ezért költséget okozott magának, amiről azonban alkalom adtával nem fogok megfeledkezni. Ami ennek az orvosságnak használatát illeti, én a természetnek szabad folyást szoktam engedni. Hogy azonban a gyógyszer használatlan ne maradjon, beteg katonáknál fogom igénybe vétetni s így mindenkép a felebarát javára fog szolgálni. Én

magam saját és egész konventjének buzgó imádságába ajánlom magamat, amelyet én eredményesebbnek tartok minden orvosságnál. Schebel, 1788 október 15-én. József s. k.»[1]

Volt még néhány szíveshangú levélváltás. A király utolsó levele válasz arra a jelentésre, amelyet Anger Klára az újabb főnöknővválasztásról neki küldött. A király üdvözli megválasztása alkalmából és buzdítja, hogy továbbra is hasonlókép vezesse a házat. «Akkor kétszeresen fogok örülni — mondja —, hogy ezt az intézetet létesítettem.»

A mások sorsa iránt tanusított érdeklődésnek, a császári és királyi trón magasságáról szinte megfeledkező szerénységnek, a segítségre készen álló tevékeny akaratnak ilyen és hasonló nyilvánulásai kétségtelenül vallásos családi örökségéhez tartoztak, míg előbb említett és rá sötét árnyat vető gondolkodásmódja és cselekedetei idegen, eléggé nem sajnálható befolyásoknak, a megtévesztéssel dolgozó nevelésnek, a rosszlelkű «fölvilágosult» államférfiak ráhatásának és egyházi téren ezenfölül az alattomos janzenista és febronián gondolatmérgezésnek eredményei.

A szerzet vezetése és ellenőrzése.

A Szent Erzsébet-szerzet itthon épúgy mint a külföldön, kezdettől fogva részint az irott és az illetékes egyházi főhatóságtól megerősített szabályok, részint a főhatóságtól időről-időre kinevezett egyházi férfiú vezetése és ellenőrzése alatt áll.

Nagyobb körvonalakban a «Szent Szabály» jelöli ki a szerzet útirányát, vagyis Assisi Szent Ferenc harmadik rendjének szabályai. Assisi vagy Szeráfi Szent Ferenc t. i. először férfirendjének, amelyet ő «kisebb testvérek rendjének» nevezett el, adott szabályokat, másodszor a Szent Klárával együtt alapított női rendnek, a Klarisszák rendjének, harmadszor pedig azok részére adott bizonyos szabályokat, akik a világban élve, mégis az ő szellemében akarnak Istennek szolgálni s akiket harmadik rendűeknek neveznek. Az intenzív lelkiélet később különböző harmadikrendű csoportokat átalakított szerzetesiekké, viszont alakuló szerzetek nem ritkán kötelezőkké tették magukra a Szent Ferenc harmadik rendjének szabályait. Ez az utóbbi eset áll fenn a Szent Erzsébet-szerzetnél.

A nagy fontosság, amelyet a római Szentszék Szent Ferenc harmadik rendjének tulajdonított, magával hozta, hogy időnkint egyes pápák az időviszonyoknak megfelelően újabb formába öntötték ennek szabályait, amelyek magától Szent Ferenctől inkább a szóbeli hagyomány útján maradtak fönn. A Szent Erzsébet-szerzet a X. Leo pápától adott formában vette át azokat ; újabban azonban XI. Pius módosította 1927 okt. 4-én a sza-

[1] Az erzsébetiek irattára, 9. sz.

bályozott terciáriusok és a számos más, egyszerű fogadalmas szezetesi család számára, akiknek atyja bizonyos értelemben Szent Ferenc, tehát a Szent Erzsébet-szerzet számára is.

A másik írott útmutatást külön részletes szabályzatukban — konstitucióikban — kapják az erzsébetiek. Ez a szabályzat részletesen állapítja meg a kötelező magatartást, a lelkiélet kialakítását, a mindennapos feladatokat, a kormányzatot : a szerzet sajátos berendezése szerint, ahol a ferences istenesség főkép a szenterzsébeti formában a betegek és szegények iránt gyakorolt szeretetben találja meg egyéni kifejezését. A nővérek idetelepedésük alkalmával az 1755. évi boroszlói kiadásban hozták magukkal az Aachenből származó szabálykönyvet, az ottani egyházmegyei hatóság megerősítésével. Itthon az esztergomi érseki hatóság erősítette meg újra. A szabályzatot 1838-ban Dertschik püspök és Mária Dorottya főhercegnő áldozatkészségéből, Kollár István választott püspök, esztergomi káptalani helytartó engedélyével, Budán újra nyomatták. A német szöveget P. Soós István karmelita atya magyar fordításával és bővített előszavával 1902-ben Budapesten ismét kiadták az esztergomi érseki hatóság engedélyével.

Az új egyházi törvénykönyv megjelenésekor 1918-ban, a római Szentszék valamennyi szerzetet kötelezte szabályzatának a törvénykönyvvel megegyező átdolgozására. Amely szerzet szabályait már megelőzően a római Szentszék erősítette meg, azokat újra Rómába kellett megerősítés végett küldeni, a többit az egyházmegyei hatósághoz. Igy történt, hogy a budai Szent Erzsébet-szerzet igazgatójától átdolgozott szabályzat Serédi Jusztinián bíbornok esztergomi érsek 1931 április 16-iki jóváhagyása mellett XI. Pius pápának a Szeráfi Szent Ferenc harmadik rendje szerint szerzetesi közösségben élők szabályának megerősítéséről szóló apostoli konstituciójával együtt 1931-ben sajtó alól kikerült.

Ez a más helyeken is önállóan történt átdolgozás magával hozza azt, hogy a különböző országokban, csoportokban, vagy függetlenül egyedül élő erzsébeti kolostorokban a szabályzatok most már csak a közös szellem és működés lényeges jellemvonásaiban, az új törvénykönyv másíthatatlan követelményeiben és bizonyos külsőségekben egyeznek egymással, de a szerkesztésben sok eltérést mutatnak fel. Ezzel szemben egyes régebben félreértett és helytelenül használt, még nem precíz értelmezésű kifejezések, fogalmak, az új törvénykönyv alapján helyes és határozott értelmezést nyertek.

A vezetés és ellenőrzés másik formáját az egyházmegyei főpásztorok személyesen is, helyetteseik útján is gyakorolják. Batthyány József gróf bíboros hercegprímás hat izben kereste fel személyesen pozsonyi székhelyéből az erzsébetiek budai kolostorát. Irásban ő maga és esztergomi helytartói számos esetben foglalkoztak a nővérek ügyeivel. 1795 március 9-én ünnepies külsőségek mellett tartotta meg náluk a kánoni látogatást, vagyis azt a vizsgálatot, amelynél a főpásztornak magának, vagy helyettese révén a mostani

törvénykönyv 512. kánonja értelmében ötévenként a helyszínen tájékoztatást kell szereznie a szerzet szellemi és anyagi helyzetéről. A bíboros teljes díszben, hatlovas hintón érkezett a templom kapujához, Korbely kanonok, Stipsitz óbudai esperes, Rauscher titkár, Jordánszky levéltáros és más papok kíséretében. Megjelent a polgármester, a városbíró, több városi tanácsos, Richard vizivárosi plébános két káplánjával és P. Puchner József rendes gyóntatóatya is. A legméltóságosabb Oltáriszentséggel adott áldás után Korbely kanonok felolvasta a bíbornok 100 napos búcsúengedélyét. A nővérek a szerzeti köpenyben térdelve és égő gyertyával kezükben várták a sekrestye mellett lévő vasrácsos ajtónál a bíborost, vele fölmentek a falépcsőn a gyógyszertárba, azután a kórterembe, ahol ismét kihirdették a 100 napos búcsút, onnan a főnöknő szobájába. Itt lassan elolvasta a bíbornok a főnöknőnek a már korábban kapott kérdőpontokra adott válaszait, azután sorra kihallgatta a bíboros a nővéreket és végül három órai tartózkodás után a templomon át a kapuig kísérték őt.[1]

A főpásztori hatóságtól kinevezett vezető és ellenőrző egyházi férfiak különböző elnevezések alatt, nem mindig határozottan körvonalazott joghatósággal, itt-ott hosszabb-rövidebb időbeli megszakítással követték egymást a szerzet életére fontos kihatású megbízásukban.

Az első ilyen megbízott Richard József vizivárosi plébános, a feloszlatott Jézus-társaság tagja volt, akit Luzénszky László br. esztergomi érseki helytartó Superior Monialium, «az apácák elüljárója» címen említ a hercegprímáshoz írt 1785 decemb. 7-i jelentésében. Hivatalát 1803-ig viselte, amikor plébániájáról is lemondott. Káplánja és utóda Luprecht Ferenc följegyzi róla, hogy «szelíd, kedves ember volt, aki senkit sem tudott sérteni s akit nem lehetett megsérteni, aki a szegények iránt páratlanul bőkezű volt. Halála után hagyatékában egyetlen egy rézkrajcárt találtak».[2]

A legközelebbi évtizedekben, amikor a prímási méltóság ismételten hosszabb ideig betöltetlen maradt, a kinevezett egyházi elüljárók helyét a budai kerületi esperes pótolta némiképp. Egyébiránt Rudnay Sándor hercegprímás 1822-ben személyesen tartotta meg a kánoni látogatást és 1823 február 22-én ismét fölkereste a kolostort, Kopácsy József hercegprímás 1841 augusztus elején szintén személyes látogatással szerzett tudomást a helyzetről. Az utóbbi prímás azonfölül alkalmi megbízásokat adott az állapotok tanulmányozására. Így megbízta 1840-ben Rudnyánszky József esztergomi és Kemp Mihály pozsonyi kanonokot, akik 1840 december 3-án fölterjesztett jelentésükben egyenesen állandó megbizottnak kinevezését ajánlották. «A lelkek egységének, az egész intézmény helyes rendjének megerősítésére a legjobb eljárási módnak az látszik — mondják —, ha egy kellő okossággal megáldott egyházi férfiú kapna állandó felügyelői vagy

[1] Házi följegyzések, 152. l.
[2] Liber Memorabilium, 292. l.

vizitatori kinevezést, aki a főnöknővel többször tárgyalva, adott esetekben gyors tanácsával támogathatná és az intézet helyzetéről Főméltóságodnak időnként jelentést tenni köteles lenne».[1] Rudnyánszky kanonok két évvel később hasonló megbízásban járt el és akkor hivatkozással a korábbi javaslatra megint írja: «Bátorságot veszek magamnak, hogy ismét hivatkozzam a felterjesztett jelentésnek arra a részére, hogy a konventnek egy egyházi méltóságban levő férfiút igazgatónak vagy lelkigondnoknak kellene kinevezni a végett, hogy a konventet olykor-olykor fölkeresse és amikor szükséges, mind a főnöknőt, mind a többi szerzetesnőt okos tanáccsal támogassa, alkalomszerű buzdítással és üdvös intéssel serkentse és amikor kell, az egyházmegyei hatóság segítségét is gyorsan megszerezze».[2]

1. Kopácsy József hercegprímás erre 1842 október 17-én megbízta Majsch Jakab prépost, budai esperes-plébánost a nővérek állandó felügyeletével úgy, hogy időről-időre fölkeresse a kolostort, tájékozódjék a lelki ügyek állapota, a klauzura megőrzése és általában a szabályok megtartása körül és a szükséges dolgokban tegyen jelentést a főpásztornak.[3]

2. A forrongó 1848. év hangulatának a kolostor vastag falai sem tudtak eléggé ellenállni, a különben csendes magábavonuláshoz szokott szerzetescsaládon is nyugtalanság vett erőt. Ha valaha, ebben a súlyos helyzetben rászorult a félénk csapat a határozott vezetésre. A prímási szék üresedése miatt Kunst József esztergomi káptalani helytartó kinevezte akkor a kolostor vizitátorává Rudolf Vincét, a vöröscsillagos keresztes lovagrend tagját, a kir. Szent Zsigmond-kápolna prépost-plébánosát 1849 február 22-én. «Intelek egyszersmind — írja a szerzetnek —, hogy a kinevezett főtisztelendő vizitátor úrnak, parancsainak és rendelkezéseinek mindenkor azt a szent engedelmességet, tiszteletet és bizalmat tanusítsátok, amellyel az általa képviselt egyházi felsőbbségteknek tartoztok.»[4]

3. Rudolf Vincének 1865-ben bekövetkezett halála után ugyanannak a lovagrendnek tagját, Hoffmann Móric várkápolnai prépost-plébánost nevezték ki vizitátornak, aki ezt a tisztséget 1882-ig, vagyis addig viselte, mig a csillagkeresztes lovagrend budai megbízásának megszűnésével Bécsbe nem helyezték át. E három első megbízott után már gyorsabb egymásutánban következtek:

4. Cselka Nándor pápai kamarás, akkori óbudai esperes-plébános 1882 július 22-től 1890-ig, a pozsonyi káptalanba történt áthelyezéséig.

5. Bogisich Mihály akkori budavári prépost-plébános 1890-től 1894 január 5-ig, amikor Vaszary Kolos bíboros hercegprímás rendelete alapján

6. Cselka Nándor mint esztergomi kanonok és fölszentelt püspök,

[1] Prímási levélt. Acta Eccles. Cat. 22. No 23.
[2] U. o. 25. drb, No 891.
[3] U. o. No 901.
[4] Házi irattár, 49. sz.

budapesti érseki helytartó valamennyi fővárosi szerzet fölött közvetlen felügyeleti és ellenőrző joghatóságot kapott. 1897 március 8-án bekövetkezett halála után

7. Bogisich Mihály vál. püspök, budavári esperes-plébános következett 1897 szeptember 27-i kinevezéssel mint érseki vizitátor 1903 január 8-ig.

8. Nemes Antal dr. apát, budavári plébános, a későbbi c. püspök, pápai prelátus, 1903 április 4-től mint vizitátor 1908 május 20-ig.

9. P. Kaiser Nándor kapisztránus Szent Ferenc-rendi házfőnök 1908 június 11-től 1910 július 13-ig.

10. Tálos Gyula vizivárosi plébános 1910-től, 1911-ben korán bekövetkezett haláláig mint érseki biztos.

11. P. Kaiser Nándor kapisztránus házfőnök ismét mint érseki biztos 1911 augusztus 5-től 1913-ig.

12. P. Paár Anaklet budapest-belvárosi Szent Ferenc-rendi házfőnök 1913 március 1-től 1916-ig mint érseki vizitátor.

13. P. Scheirich Bonaventura Szent Ferenc-rendi atya a belvárosi rendházból, a későbbi házfőnök és utóbb tartományi főnök 1916-tól 1928-ig.

14. Pokorny Emánuel dr. prelátus, a budapesti Rákóczi-kollégium és az érseki reálgimnázium igazgatója, 1928 január 13-tól fogva mint a szerzet igazgatója. Kinevezése Áronffy Ferenc lazarista tartományi főnöknek a római Szentszéktől 1927-ben apostoli vizitátor minőségben nyert fontos megbízásának egyik következménye volt a szerzetnél. Az apostoli vizitátornak az ország női szerzeteinek állapotát kellett megvizsgálnia s a Szentszék nevében a szükséges intézkedéseket megtenni. Ebben a megbízásban a Szent Erzsébet-szerzetnél 1927 október 15. és 16-án végezte látogatását, amely után az érseki hatóságnál javaslatot tett egy igazgató kinevezésére vonatkozóan, messze terjedő felhatalmazással, akinek már címe is jelezze, hogy sűrű összeköttetésben kell lennie a szerzettel és nem elégedhetik meg ritkább látogatásokkal. Az igazgatói tisztség azután állandósítást nyert a szerzet új szabályzatában, amely előírja, hogy minden fontos ügyben ki kell kérni véleményét s hogy ő a szerzet mindennemű működése fölött felügyeletet gyakorol s a szerzet minden tagjának alkalmazkodnia kell intézkedéseihez, míg az egyházmegyei főhatóság azokat meg nem változtatja.[1]

A főnöknők.

Főnöknő, vagy még szebben: «tisztelendő anya» címét és hivatalát olyan nővér kaphatja választás útján társnőitől, aki legalább tíz év óta fogadalmas tagja a szerzetnek és legalább 40. életévét elérte, akinek lelkét

[1] A Szent Erzsébetről nevezett betegápoló nővérek — erzsébetiek — konstitucióí 226., 227., 251. sz.

kifogástalan tulajdonságok díszítik: őszinte erényesség, hűséges megtartása a szabályoknak, rátermettség a vezetésre. A jó főnöknő példaadása a szerzet előhaladásának feltétele minden jóban. Rendszeretete, igazságossága, méltányossága, megértése bizalmat, megnyugvást kelt és fönntartja mindnyájuk között a békés, testvéries együttműködést.

A főnöknők hivatali időtartama tekintetében a 150 év alatt nem volt egyöntetűség. Az első főnöknőt az első választás után három évvel következett második választás után élete végéig megerősítette a főpásztor újabb választás nélkül. A következő főnöknő választása hat évre szólott, jóllehet az erzsébetiek már említett 1755. évi boroszlói kiadású szabálykönyve, amelyet a budai ház használt, csak három évre szóló választást enged meg.[1] De már a következő választásnál a nővérektől indult ki a kívánság, hogy az csak három évre szóljon. Rudnay Sándor hercegprímás úgy is rendelkezett, midőn 1824 február 23-án ezt írja: «Tisztelendő Főnöknő! Miután Kollár István püspök, a helytartótanács tagja, a tőlem kapott megbízásból konventjükben az 1823. évi november 26-án megtartott utolsó választásnál az elnöki tisztségben eljárva, a kolostor tisztelendő nővéreinek óhajáról értesített, hogy mind a mostani, mind a következők ne hat évre, hanem csak három évre szóljanak, a tisztelendő főnöknő és az alája rendelt testvérek felfogását erről személyesen akartam megtudni, hogy azután az okok és körülmények szerint főpásztori fölhatalmazásommal a legcélszerűbbet elrendeljem. Miután ez a tegnapi napon megtörtént, az ügy gondos megfontolása után, elhatároztam, hogy mind a mostani választás, mind valamennyi ezután következő, Szerafi Szent Ferenc szabályának megfelelően, amelyet Szent Erzsébet rendje követ, valamint más kolostorok szokása szerint három évre legyen érvényes, ennek az időnek letelte után pedig mindig új választás legyen, amikor vagy az addigi főnöknőt választják újra, vagy mást a szavazatok többségével».[2]

Rudnay Sándor hercegprímás rendelete rövid idő alatt valahogyan feledésbe mehetett, mert két főnöknő választása után újra hat évre szóló választások következtek, sőt a szabályzat 1838. évi budai kiadása is, amelyet Kollár István vál. püspök, káptalani helytartó megerősített, hat évre terjeszti ki azokat. Erre a szabályzatra hivatkozott Scitovszky János bíboros hercegprímás is, amikor 1855 május 24-én a hat évre szóló főnöknőválasztást ismét visszaállította.[3] Ugyanígy rendelkezik a szabályzat 1902. évi budapesti kiadása is. A hivatali időtartam e változtatásait megszüntette az új egyházi törvénykönyv.[4] Ennek kötelezővé válása, tehát 1918. évi

[1] «Laut der Regel kan keine Mutter vor ihr gantzes Leben erwählet werden, sondern allein für eine Zeit von drey Jahren, nach welchen sie von ihrem Amt und Last absolviret ist, jedoch kan sie wiederum von der Gemeind in Gegenwart des Ordinarij oder dessen Deputirten erwählet und ... confirmiret werden» 9. Cap.

[2] Prímási levélt. A. R. — I. XIII. F. E. No 18.

[3] 2331. sz. a.

[4] C. I. C. Can. 505.

pünkösd után csak három évre választhatott a budai erzsébeti kolostor érvényesen fönöknőt, mint a többi, amelyek átdolgozott szabályzataikban ezt írják elő.

A főnöknők a 150 esztendő alatt a következő sorrendben követték egymást :

1. Anger M. Klára 1785 október 21—1814 december 14. (Két ízben megválasztva).
2. Loybl M. Benedikta 1814—1823 november 9. (Két ízben megválasztva).
3. Vogl Ágnes 1823 november 26—1829 április 29. (Két ízben megválasztva).
4. Lenauer M. Pulcheria 1829 május 11—1831 augusztus 2.
5. Glaser M. Angelina 1831—1837.
6. Fink Mária 1837—1840.
7. Glaser M. Angelina 1840 október 4—1843. (Másodszor megválasztva.)
8. Fink Mária 1843 október 20—1855 május 7. (Második alkalommal kinevezés útján.)
9. Bende M. Klementina 1855 június 13—1861 június 11.
10. Führinger M. Hedvig 1861 június 11—1879 június 13. (Két ízben megválasztva.)
11. Pauer M. Ignatia 1879 június 18—1891 június 18. (Két ízben megválasztva.)
12. Pachler M. Emerica 1891 június 18.—1904 január 9. (Két ízben megválasztva, egy ízben kinevezve.)
13. Ziegler Jozefa 1904 február 9—1910 február 8.
14. Klement Dionysia 1910 február 8—1916 február 8.
15. Schwendtner M. Annunciata 1916 február 8—1928. (Két ízben megválasztva.)
16. Boldizsár M. Ágnes 1928. (Egy ízben kinevezve, egyszer választva, egyszer kérelmezve.)

A lelkiatyák.

A szerzet lelkivezetésében igen fontos hivatást teljesítenek a gyóntatóatyák. Feltűnés nélkül, csendes, de sok idő, fáradság, türelem, önzetlen jóakarat áldozatát kívánó munkával irányítják a lelkiismereteket, megnyugtatják, bátorítják, serkentik a fáradozókat, megmutatják, mikép lesz a Krisztus igája gyönyörűséges és terhe könnyű. Nagyon megérdemlik a hálás megemlékezést.

Batthyány József gróf bíboros hercegprímás a nővérek idetelepedése idejében úgy rendelkezett, hogy a harmadik rend követése alapján rendes

gyóntatóatyjuk mindig az úgyis közelfekvő országúti Szent Ferenc-rendi atyák közül legyen, a rendkívüli pedig más szerzetből, vagy esetleg az egyházmegyei papságból. Az országúti kapisztránus atyák valóban egy évszázadon át szolgáltatták a rendes gyóntatókat, addig az időig, amikor a római Szentszéktől alkalmazott rendszigorítás miatt átmenetileg csökkent a rendtagok száma és nem volt a budai kolostornak elég gyontatója. Ekkor a belvárosi ferences atyák vállalkoztak a nagy távolság ellenére a fárasztó munkára. Az utolsó évtizedben budai kapucinusrendű atyák látják el a rendes gyóntatóatya tisztségét, akik a 150 esztendő legnagyobb részében a szerzet rendkívüli gyóntatói is voltak. Az első időben feltűnik egyes rendes gyóntatók tisztségének hosszú tartama ; de újabban és különösen az új egyházi törvénykönyv rendelkezése következtében csak három évre adhat az egyházmegyei hatóság erre felhatalmazást, amely idő letelte után a meghatalmazás még egy, vagy legföllebb két ízben megismételhető, de legkésőbb a kilencedik év után legalább egy évre szünetelésnek kell következnie.

Rendes gyóntatóatyák voltak : P. Goldschinner Emánuel Szent Ferenc-rendi atya a kapisztránus rendtartományból 1875 december 2—1793 március 22. — P. Pucher József kapisztránus gvardián, utóbb tartományi főnök 1793—1817. — P. Herodek János kapisztránus gvardián 1818 június 4—1841. — P. Schmutzer Kallisztus kapisztránus tartományfőnök 1842. — P. Brandtner Coelesztin 1843—1849. — P. Brunner Zsigmond kapisztránus atya 1850—1856. — P. Roth Lambert 1857—1861. — P. Brezovky Miklós gvardián 1862—1866. — P. Hampel Ignác kapisztránus atya 1867—1889. — P. Wille Sámuel kapisztránus gvardián 1890—1896. — P. Kaizer Nándor kapisztránus gvardián 1896—1900. — P. Soós István karmelita házfőnök 1901 augusztus 3—1902. — P. Buttykay Antal Szent Ferenc-rendi gvardián, a marián rendtartománytól, utóbb tartományi főnök 1902—1911 június. — P. Molnár Márton Szent Domonkos-rendi atya 1911 június 20—1912 március 8. — P. Buttykay 1912 április 1—1921. — P. Bendes Valérián mariánus ferences gvardián 1921—1928 január 25. — P. Radnai (Rischl) Anasztáz kapucinusrendi házfőnök 1928 január—1931 augusztus 20. — P. Patyi Kamill kapucinusrendű házfőnök, utóbb tartományi főnök 1931-től.

Rendkívüli gyóntatóatyák : P. Szakály Benevenutus kapucinusrendű házfőnök 1786 január—1788 november 4. — P. Antellus szervita atya 1788 november 4. — ? — P. Canneider Hortulanus kapucinusrendű házfőnök 1821—1825. — P. Koczianovich Gergely kapucinusrendű házfőnök 1825 április 25—1832. — P. Stilla Márk kapucinusrendű házfőnök 1832—1844. — P. Strebicky Ireneus kapucinusrendű házfőnök, utóbb tartományfőnök 1854—1857. — P. Topler Alajos kapucinusrendű házfőnök 1857—1860. — P. Krizsány Károly kapucinusrendű házfőnök 1860—1864. — P. Lichtenecker Rudolf kapucinusrendű házfőnök 1864—1866. — P. Hor-

váth Rafael kapucinusrendű házfőnök 1866—1869. — P. Spiesz Felix kapucinusrendű házfőnök 1869—1871. — P. Pecsovits Floridus kapucinusrendű házfőnök 1871—1874. — P. Steiner Richárd kapucinusrendű házfőnök, utóbb tartományi főnök 1874—1880. — P. Berger Márk házfőnök 1880—1885. — P. Steiner Richárd kapucinusrendű házfőnök 1887—1890. — P. Berger Márk kapucinusrendű házfőnök 1890—1894. — P. Lukáts Vitális kapucinusrendű házfőnök 1894—1896. — P. Wollin Alajos kapucinusrendű házfőnök, utóbb tartományi főnök 1896—1902. — P. Bruha Sebestyén kapucinusrendű házfőnök 1902—1907. — P. Lukáts Vitális kapucinusrendű házfőnök 1908—1911. — P. Lindauer Károly kapucinusrendű házfőnök 1911—1913. — P. Lukáts Vitál kapucinusrendű házfőnök 1913—1915. — P. Somhegyi (Schweighardt) Veremund 1916—1919. — P. Túry Timót kapucinusrendű házfőnök 1919—1920. — P. Radnai (Rischl) Anasztáz kapucinusrendű házfőnök 1921—1928. — P. Patyi Kamill kapucinusrendű atya, utóbb tartományi főnök 1928—1931. — P. Somhegyi (Schweighardt) Veremund kapucinusrendű házfőnök 1931-től.

A gondnokok.

I. Ferenc király 1815. évi december 29-i rendelete alapján a női szerzeteknél alkalmazandó gondnokok számára 1816-ban szabályzatot készített a helytartótanács (Levélt. 24. sz.) és József főherceg Magyarország nádora fölhívta a püspöki kar tagjait, hogy akár az egyházi rendből, a káptalanokból, akár a világiak közül alkalmas férfiakat hozzanak javaslatba királyi kinevezésre. Az intézkedés kimondott célja a női szerzetek célszerű és takarékos vagyonkezelése volt. A szabályzat szerint a gondnokoknak őrködniök kellett, hogy az alapítványi tőkék, ingatlan és ingó vagyon semmikép se csökkenjen, a tartozások a kellő időben befolyjanak stb. Ezek a királyi kinevezések néhány évtizeden át szokásban maradtak, amikor azután az egyházmegyei hatóságok vették át. A kinevezések, sajnos, nem bírták a célt biztosítani. Szerzetünknek is keresztül kellett mennie súlyos vagyoncsökkenéseken, amelyeket a gondnokok nem tudtak elkerülni vagy megakadályozni.

Az egymást fölváltó gondnokok voltak:

1. Szeth Kristóf Buda város bírája, akinek gondnokká történt királyi kinevezését a helytartótanács 1820 október 10-én közli a hercegprímással. Magas korára hivatkozva 1840 október 31-én lemond.

2. Schreiber Ferenc budai főbíró, miután már két éven át helyettesítette Szeth Kristófot, 1841 április 17-én kap királyi kinevezést. (Helytartótanács 1841 június 22-én. 21.076. sz. a.) Lemond 1851-ben.

3. Koller Ferenc városi tanácsos királyi kinevezése 1852 január 26-án, meghalt 1865 május 3-án.

4. Kováts Pál ügyvéd, Koller Ferenc veje, a Scitovszky János bíboros hercegprímástól nyert szóbeli megbízással egy évig mint szindikus szerepelt a szerzetnél s akkor Durguth püspök káptalani helytartótól kapott írásbeli kinevezést 1866 december 3-án, «apostoli» szindikus címen, 1882 február 16-án lemondott.

5. Blum (Baranyai) Béla dr. ügyvéd Simor János hercegprímástól kinevezve 1882 április 11-én Cselka Nándor akkori óbudai esperes-plébános kezébe, a Simor János hercegprímástól számára előírt következő szövegű esküt tette: «Mint a budavízivárosi Szent Erzsébetről nevezett zárda s azzal összekötött templom és kórház megválasztott s egyházilag megerősített gondnoka minden teendőimben híven, lelkiismeretesen és pontosan eljárandok, nevezett zárda, templom és kórház javát tehetségem szerint előmozdítani, azoknak rám bízott vagy bízandó mindennemű vagyonát lelkiismeretesen kezelni s védelmezni a netalán elveszetteket lehetőség szerint visszaszerezni s soha meg nem engedni fogom, hogy rokonaim vagy hozzátartozóim közül bárki is a rám, mint gondnokra bízott vagyonból kölcsönt kapjon».[1] Gondnokká történt kinevezése után 1884-ben kőszegi kir. közjegyző lett s akkor az itteni vagyonkezelést rábízta apósára, Scheich Károly gyógyszerészre, mint «gazdasági intézőre», ez viszont vejét, Kummer Radót alkalmazta «gazdasági gondnok» címen bevásárlásokra. Baranyai mint «jogi gondnok» jogi véleményeket, okiratokat, zárószámadásokat készített, míg végre 1901-ben Scheich Károllyal együtt lemondott.

6. Simonyi-Semadam Sándor dr. ügyvéd — a kommunista forradalom letörése után rövid ideig miniszerelnök — 1901 augusztus 7-én kapott a hercegprímástól megerősítést a gondnoki állásba. Úgy vélte a szerzet vagyonát biztonságban, hogy az értékpapírokat, takarékpénztári könyvecskéket magánál őrzi s ezeket csak 1908-ban szolgáltatta be a szerzetnek. A vagyonból 130.000 koronát egy közeli takarékpénztárba helyezett, amely összeg a pénzintézet 1914. évi bukásáig ott maradt. Amikor a veszedelem kitudódott, a kormánytól kimondott háborús moratórium miatt már nem lehetett a tőkét kimenteni. A szerzet törzsvagyonából itt 117.000 koronát veszített.

7. Báthory György dr. ügyvédet 1915-ben megerősíti Csernoch János bíboros hercegprímás az 1903. évi kórházi alapszabályok alapján, mint világi gondnokot.

Minthogy az egyház az új törvénykönyvben saját hatáskörében intézkedett a női szerzetek ingó és ingatlan tulajdonának kezeléséről és ennek szigorú ellenőrzéséről, azonfölül a budai erzsébetiek 1931-ben megerősített új konstituciói az igazgató közvetetlen ellenőrzése alá helyezik a vagyonkezelést, végre pedig az 1903. évi kórházi alapszabályok az 1935-

[1] Prímási levélt. No 3516—1882. Cat. 22.

ben a hercegprímástól és a belügyminisztertől megerősített új kórházi szervezeti és működési szabályzat életbelépése óta érvényüket elvesztették, ma a hagyományos «gondnokság» vagy «syndicatus» elnevezés tulajdonképpen a jogügyi tanácsadó, vagy ügyészi tisztséget jelenti.

Kolostori telekváltozás, építkezés.

A kolostor épülete a Szent Erzsébet-szerzet idetelepedése után mintegy száz éven keresztül csaknem változatlan maradt, mint a tiszteletreméltó barokk korszak emlékének egyik őrállója, míg a város körüskörül lassan új külsőbe öltözött. Az építő munka ebben az időben leginkább csak a helyreállítások, a rongálódások kijavítására szorítkozott.

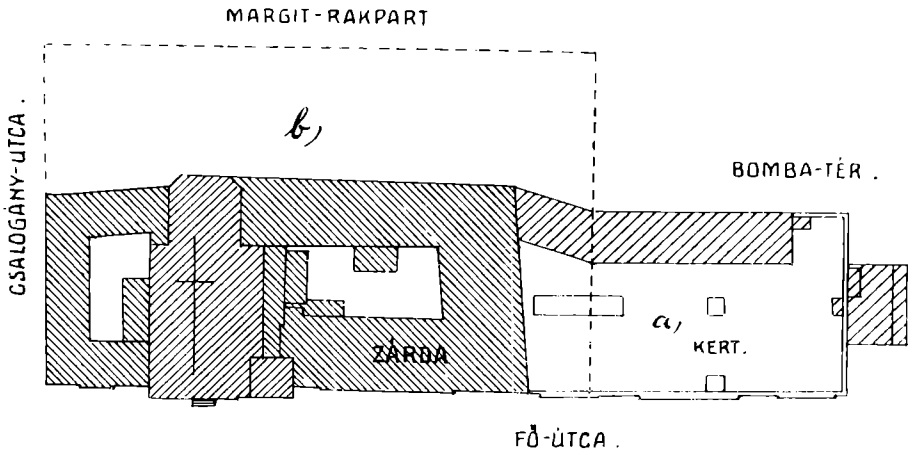

18. Az erzsébeti kolostor telekrajza.

Nagy változás akkor következett, amikor a főváros a Batthyány-tér (akkor még Bomba-tér) szabályozása végett a kolostornak oda kinyúló kertrészét és a főépület egy részét és gazdasági épületekért a Dunaparton fölajánlott egy körülbelül ugyanakkora területet, amely cserére a part megelőző rendezése óta nyert üres telek éppen alkalmas lett. (A 18. sz. telekrajzon levő *a)* jelzésű rész a Batthyány-térhez jutott, a *b)* jelzésű pedig kárpótlásul szolgált.) A tér rendezésével összefüggő átalakítási terveket Lechner László fővárosi építészeti igazgató tervei szerint 1889-ben fogadta el a fővárosi építési bizottság, a tanács és a közgyűlés a m. kir. belügyminisztérium jóváhagyásával. Magát az építkezés Fő-utcai részét 1891-ben nyilvános pályázat útján Joó Lajos és Roszlossnik Lukács építészeknek adta a főváros, Eberling István II. kerületi osztálymérnök építész vezetése alatt. Itt a lebontott régi épületrész helyett az első emeleten új kórtermet kapott a kolostor. A parti részen ugyanazoknak művezetése mel-

lett a következő 1892. évben május 1-ig kellett a saroktoldaléknak elkészülnie. A főváros az építésre 32.000 forintot irányzott elő; de minthogy a Dunapart oldalán talált törmelékes talaj a Duna felé 1·40 méteres, a régi

19. Az erzsébeti kolostor Fő-utcai bejárata s a régi emeleti kórterem ablakai.

épület felé 0·80 méteres betonréteg lefektetését kívánta, a végleges költség mintegy 8000 forinttal több lett.[1]

Az új kórtermet és kolostorépületet Bogisich Mihály vizitátor május

[1] Az új épületrész itt az így megerősített alap ellenére süppedés következtében az első és második emeleten láthatóan több centiméternyire elvált a régi épülettől.

8-án ünnepiesen megáldotta és átadta a használatnak. Az új kert rendezését Weisz János városi kertész vállalta, a fákat és cserjéket a főváros adományozta. Az új kertben pedig 2000 forintért gőzfűtéses melegházat építettek. Abban az évben épített a szerzet halottaskamrát a belső udvaron, amelyet azonban 1906-ban a kertbe helyeztek át.

Nagyobb újítások és javítások történtek ezután 1930-ban, amikor az addigi fapadlók helyébe kőlapok kerültek, sok korhadozó ablakkeretet kicseréltek, az egész kolostort kívül-belül tatarozták és egy Röntgen-szobát létesítettek az I. emeleti lépcsőházban. A munkálatok költsége 41.143 pengő volt.

Ezeknek a javításoknak célja leginkább a birtokállomány megőrzése volt. A kórház fejlesztése ugyan gyakori megfontolás tárgya volt, de az épület méretei s a hozzáépítés legyőzhetetlennek látszó nehézsége mindig további türelemgyakorlást parancsolt. A kórházi résznek arányban kellett maradnia a kolostorival, mert az előbbinek bővítése csak az utóbbinak megszűkítésével volt lehetséges. Az már nem volt eszményi helyzet, hogy a kórház kedvéért nem kaphatott minden nővér külön cellát és hogy az ujoncnők lakosztálya nem nyujtott elegendő alkalmat a szabad mozgásra, annál kevésbbé a noviciák számának emelésére. Itt nagy elhatározással, ennek megfelelő gazdálkodási ügyességgel és takarékossággal kellett segíteni, mert a háborús korszak nem hagyott semmit, amit most felhasználni lehetett volna.

Jóakaró tervekben nem volt hiány. A kórház «modernizálása» sokat emlegetett téma lett s ezt általában az építés új formáira is értették. Tiszteletreméltó személyiségek és intézmények gyakran nem tudnak modern kórházat boltíves folyosókkal és vastag falakkal elképzelni, amilyenek a Mária Terézia-korbeli épületek. Készültek tervek monumentális új homlokzattal a Batthyány-tér felé, egy-két emelet ráépítéssel. Azonban ezeket nemcsak a költség hiánya és a nagy építési kölcsön fölvételének tilalma, hanem a hatósági ellenállás is a képzelet birodalmába utasította vissza. A főváros magánépítési bizottsága ugyanis a közmunkák tanácsával egyetértésben megengedhetetlennek nyilvánította mind a városkép, mind a kolostorépület külső megváltoztatását és egy harmadik emeletnek építését csakis a tetőn belül, a padlástéren a belső udvari részen ugyan fölmenő falakkal, de kifelé manzard-ablakokkal engedte meg. A kolostor műemlékszerű megóvása akkora fontosságot nyert, hogy a bizottság egyik tekintélyes tagja, dr. Kertész Róbert h. államtitkár, azt mondotta: 'Hisz ez a mi kincsünk!»

A terveket Fábián Gáspár dr. neves műépítész, a pápai Szent Gergely-rend lovagkeresztjének tulajdonosa készítette s ugyanő vállalta el az építésvezetést. A keresztülvitelt versenytárgyalás útján kapták az egyes vállalatok és iparosok, közöttük a kőművesmunkával a legnagyobb részt az «Opus» építőipari részvénytársaság.

Az építkezés Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás engedélyével 1933 nyarán kezdődött és a téli hónapokig tartott. A Fő-utcára szóló homlokzat változatlan meghagyása mellett, ahol a két nagy kórterem fölé csak igen nagy költséggel lehetett volna építeni, a Batthyány-térre és a Margit-rakpartra szóló részek kaptak harmadik emeletet. A manzard-szobák épité-

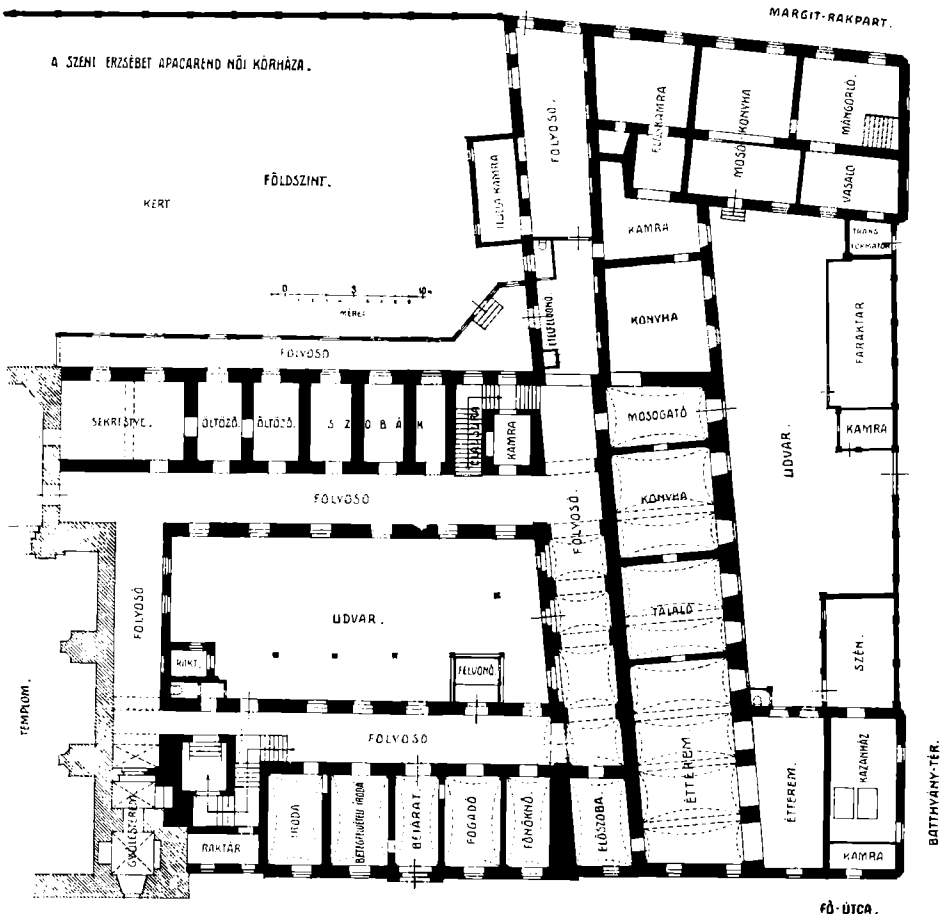

20. Az erzsébeti kolostor földszinti tervrajza.

séhez a heraklitnak nevezett tűzbiztos és hőszigetelő s amellett könnyű, 6—8 cm vastagságra préselt és impregnált faforgács-lapokat használtak, önmagukat hordozó mennyezettel látták el, vagyis fakeretekre szegezték, kivül a tető felé vékony vasbeton réteggel födték, belül a szobákban levakolták. A noviciátus igy a Batthyány-tér felé szép hosszú folyosót kapott mindkét oldalon cellákkal, hasonlókép a fogadalmas nővérek a Margit-rakpart felé. A kolostori rész ennek következtében az első emeleten átenged-

hetett a kórház céljaira egy sor szobát. Itt kapott helyet az új Röntgenterem, a laboratórium, az orvosi szoba, több külön szoba.

A harmadik emeleti szobák és folyosók alá vasbeton került, a folyosók nagy része pedig a dermasz nevű burkolás, amely utóbbit azonban már másfél év mulva töredezése miatt az első emeleti szobákból el kellett távo-

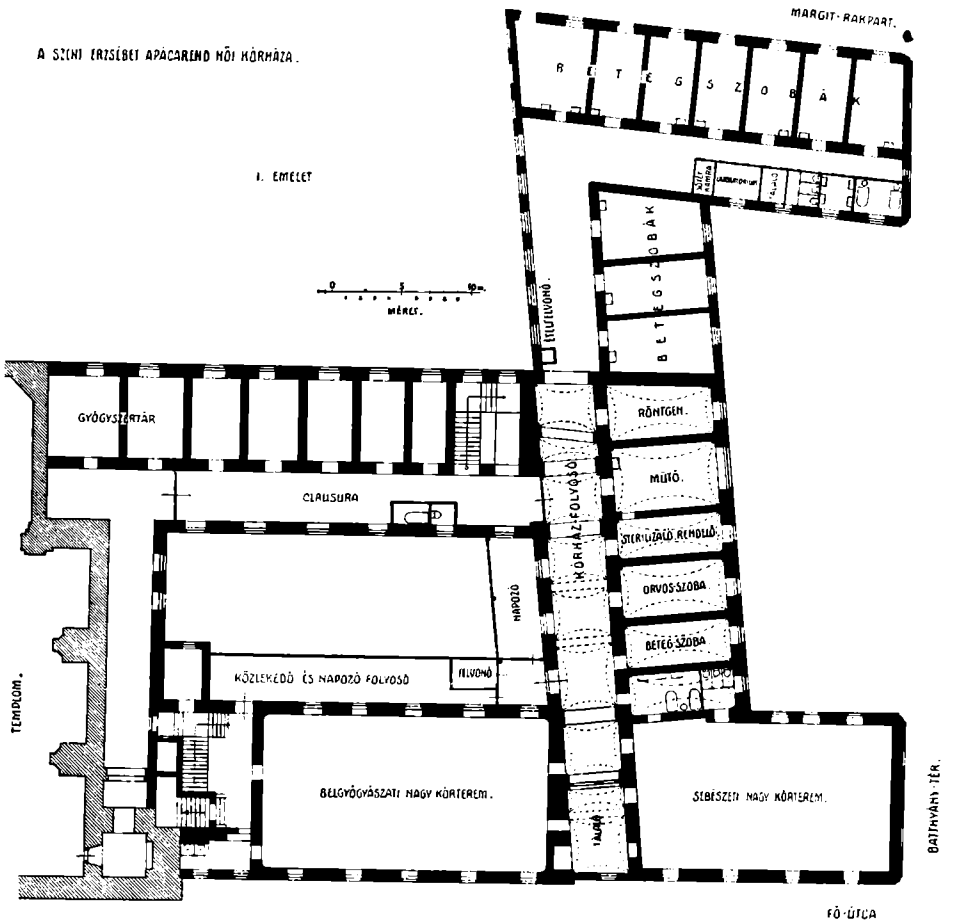

21. Az erzsébeti kolostor I. emeleti tervrajza.

lítani. A folyosókon különben legnagyobb részben kőlapokat helyeztek, úgyszintén a sekrestyébe az Anger Klára főnöknő idejéből maradt, de már szétmálló kelheimi lapok helyett.

A betegek nagy kényelmére ekkor készült a Haverland Antal liftgyára útján a terjedelmes személyszállító lift és egyszersmind a konyha mellett az ételfelvonó lift. A konyha új, nagy takaréktűzhelyet kapott.

A belső udvarban tágas és napos teraszokat építettek, ahol a betegek jobb időjárás mellett kitünő levegőn zavartalanul időzhetnek.

A kolostor már 1905-ben berendeztetett a Szepesy-céggel központi gőzfűtést, amely mintegy tíz évig működött és nemcsak a ház, hanem a templom számára is annyi gőzt termelt, hogy a fűtés kellemesen érezhetővé vált. Azonban a beállításnál nem vették figyelembe az épület mélyebb részein az év egy részében felgyülemlő vizet és a kazánt a földszint alá

22. A kolostor keleti oldala.

helyezve, korai romlásnak szolgáltatták ki. Az eredmény az volt, hogy tíz év mulva ócskavas értékben távolították el a 60.000 frtba került fűtőberendezést. Az 1933-iki építkezéssel együtt újra kapott a ház alacsonynyomású gőzfűtést két nagy «Marabu»-kazánnal, amelyeket a Tóth Imre-cég állított be, azonban már nem a földszint alá, mert a központi fűtésnek főkép az emeletekre kellett gőzt juttatnia. A kazánok melegvíz szolgáltatásra is föl vannak szerelve, úgyhogy a kórház és a kolostor állandóan el van vele látva. Ezzel együtt elegendő fürdőszobáról is történt gondoskodás. A mosókonyha régi, elégtelen kazánja helyébe, ahol már 1905 óta villamos motorral dolgoztak a mosógépen, öblítőkészüléken, csavarógépen és mángorlón, most az új kazánházba még egy magas kazán is került, amelyből az épület túlsó

oldalára a föld alatt vezetik a gőzt és melegvizet a mosokonyhába. Mindezekkel a konyhában még egy új, nagy takaréktűzhely egészítette ki a javítások sorát.

A 215.000 pengős költséggel végzett építkezés, újítások és beszerzések főkép a kórház színvonalát kétségtelenül tetemesen emelték. A munkálatok befejeztével a szerzet igazgatója november 6-án megáldotta az új helyiségeket használatbavételük előtt.

Jótékony külső segítség.

A Szent Erzsébet-nővérek csak úgy vállalkozhattak a budai letelepedésre, ha itteni munkálkodásuk nem csupán erkölcsi elismerést, hanem elegendő anyagi támogatást is remélhetett. Nem hoztak magukkal vagyont, ilyennel nem is rendelkeztek ; a betegektől nem vártak díjakat, hiszen az ápolást ingyen végezték. Mindenesetre az isteni gondviselésbe vetett nagy bizalom volt szükséges ilyen körülmények között addig, míg a számukra egyelőre még idegen országban feléjök önzetlenül közeledő jóakaró lelkeket találhattak.

Assisi Szent Ferenc és Szent Erzsébet követői nem maguk részére kértek földi javakat, szegénységi fogadalmuk megvédte őket ilyen gyanutól ; ők intézményük, kórházuk, betegeik biztosításáért éltek s maguk megelégedtek a legszükségesebbel, amit betegeik szolgálatában saját kézi munkájukkal fönntartásukra megtakaríthattak. Nem is mondhatni, hogy a társadalomnak sok gondja volt a nővérek jobb ellátására, sőt azt sem lehet a katolikus előkelő közönségnek szemére vetni, hogy saját intézményét, kórházát, legalább annyira támogatta, fejlesztette volna, mint amennyire támogatta a tőle idegen szellemű hasonló intézményeket. Mégis voltak megértő és áldozatkész lelkek, akik megérdemelték, hogy kegyelettel őrizzük emléküket.

A szerzetnek csak általánosságban juttatott nagyobb adományok ritkán fordultak elő. Ilyen volt Batthyány József gróf bíboros hercegprímásnak 10.000 forintos végrendeleti adománya 1799-ben. Ezt az összeget a bíboros rokona, Batthyány Antal József gróf kérte és kapta kölcsönkép 6% kamat mellett. A kamatok 1848-ig folytak be szabályosan, amikor a Batthyány-birtokok sequestrum alá kerültek. A budai országos pénzügyigazgatóság 1857-ben igérte a további kifizetést, amiről azonban följegyzés nincs.

Anger Katalin, valószínűen az első főnöknő rokona, 1802-ben 7770 frtot adományozott a kolostornak.

Évek során át természetben kapott a kolostor segélyt két királyi uradalomtól, az óbudaitól és a ráckeveitől. Az előbbi évi 24 pozsonyi mérő búzát, 12 öl tüzifát, 24 akó bort küldött,[1] az utóbbi 1859—1878-ig évi 80 frtot,

[1] A helytartó tanács 1846 szentandráshó 3-án 41.569. sz. a. a hercegprímásnak küldött intimátuma.

10 akó bort és 3 öl fát oly feltétellel, hogy a szerzet az uradalom női beteg alkalmazottjait ápolásra befogadja.

A kommunista forradalom idejében 1919-ben és a következő években nagy hálára kötelezték a kolostort a pesti ferences atyák, akik a legnagyobb inségben ismételten tetemes összegeket hoztak élelemre.

Az évek folyamán szépszámú ágyalapítványra tett szert a kolostori kórház; ezek az 1785-ben II. József rendeletére a Vallásalapból évi 4000 frttal beállított és később lassankint az újakkal kicserélt 20 ágyon kívül:

1.	1786-ban Zichy Miklósné sz. Berényi Erzsébet grófnő	3000	frttal	2 ágy
2.	1791-ben Károlyi N. grófnőtől	2000	«	1 «
3.	1794-ben Illésházy gróftól	1500	«	1 «
4.	1804-ben Luzsinszky bárónőtől	1500	«	1 «
5.	1805-ben Özv. Baranyainé Adamovitstól	2000	«	1 «
6.	1800—1803. Eötvös bárónétól	2500	«	1 «
7.	1805-ben Jauser Katalintól	1200	«	1 «
8.	1809-ben Adamovitstól	2000	«	1 «
9.	1811-ben Berényi grófnőtől	3000	«	1 «
10.	1813-ban Széchenyi Sándorné gr. szül. Festetich Julianna grófnő	6000	«	3 «
11.	1815-ben Brunswik József gróftól	2000	«	1 «
12.	1815-ben Marczibányi Imrétől évi	360	«	3 «
13.	1817-ben Landmünzer Katalintól	2000	«	1 «
14.	1824-ben Latinovits Jánostól	3000	«	1 «
15.	1835-ben Vörös Katalintól	?		1 «
16.	1835-ben Rudnyánszky Katalin brnőtől	?		1 «
17.	1849-ben Nádasdy Ferenc gr. kalocsai érsektől	4000	«	3 «[1]
18.	1854-ben Kincsosi Rozáliától	?		1 «
19.	1861-ben Jankovics Karolin grófnőtől	?		1 «
20.	1862-ben Tallián Máriától	?		1 «
21.	1890-ben Gerliczy Vincéné szül. Sztankovánszky bárónőtől	3000	«	1 «
22.	1893-ban Karátsonyi Guidó gróftól	6000	kor.	1 «
23.	1894-ben Egyesült bpesti főv. takarékp.	6000	«	1 «
24.	1894-ben Gerhardt Anna	6000	«	1 «
25.	1896-ban Egyesült bpesti főv. takarékp.	6000	«	1 «
26.	1897-ben Lutzenbacher Páltól	8000	«	1 «
27.	1903-ban Gerhardt József és Katalin	12.000	«	1 «
28.	1913-ban Hegyessy Flórától	?		1 «
	Összesen...			35 ágy

[1] Az érsek 1849. febr. 23. végrendeletében nem jelezte az összeget; a szerzet 1852-ben 4000 frtos kötelezvényt kapott a végrehajtótól.

Annak idején még Anger Klára főnöknő állapította meg az ágyalapítványokra a minimális összeg gyanánt a 3000 frtot, mert különben nem födözik a kamatok az évi kiadásokat, mégis már ő maga kényszerült mindjárt az első alapítványnál Kondé Miklós érseki helytartó kívánságára, aki azt megszerezte, az összeg felével megelégedni. A későbbi alapítványok egy része szintén az alapösszeg alatt maradt, de a szerzet ezekben is hálával fogadta a segítő jóakaratot. Nemsokára azonban bekövetkezett, amire az alapítványtevők ritkán szoktak gondolni, a pénz értékcsökkenése. A napoleoni háborúk annyira megrendítették a gazdasági helyzetet, hogy 1811 március 15-én kihirdették a királyi rendeletet, amely szerint a bankcédulák értékük egy ötödrészére estek. Más pénznemek, ha kisebb mértékben, de szintén érezhetően elvesztették vásárló erejüket. A helytartótanácsban működő egyházi bizottság 1815 november 24-én megtartott ülésén megállapította, hogy a budai erzsébetiek az értékcsökkenés következtében tőkéik felét vesztették, ezért évi 4800 frt $14^3/_8$ kr. kamatveszteséget szenvednek és részben kórházi építkezésből eredő adósságba keveredtek. Javasolja a királynak, hogy az üresedésben levő püspökségek jövedelméből 15.310 frt $8^5/_8$ krt utaltasson ki nekik a Szentháromság-testvérület vagyonából nekik rendelt összeg helyett és engedje el nekik a Vallásalapból kapott építési kölcsönt.[1]

Az akkori devalvációt későbbiek is követték és ami értékek még megmaradtak, azokat a világháború végleg megsemmisítette. Az alapítványokból egyetlenegy sem volt megmenthető. Értéktelen takarékpénztári könyvek, kötelezvények, egy csomó hadikölcsön-kötelezvény jelzik, hogy itt értékek voltak, amelyeket az országos ínség felszívott; de megmarad mindenkorra a nagyszívű adományozók érdeme, akik Isten iránt való szeretetből szegény embertársaik szenvedéseinek enyhítésére tették le alapítványaik és egyéb jótéteményeik áldozatát.

A rendkívüli tehernek megkönnyítéséhez, amelyet a nagykiterjedésű épületek jókarbantartása állandóan ró a szerzetre, részint a Vallásalap, részint a főváros járultak hozzá nagy hálára kötelező módon. A Vallásalap több izben rendkívüli helyreállítási segélyeket adott, azonban a rendes évi segélyt I. Ferenc király biztosító levele sem tette állandóvá. Loybl Benedikta főnöknő említett jelentésében mondja: «Az évi 9592 o. é. frt, amelyet a Vallásalapból és testvérületi alapból kapunk, felét sem teszi ki az eredeti konvenciós összegnek». 1911-ben még 7308 koronás segélyt adott, 1928-ban már csak 1000 pengőt, mint utolsó segélyt.

A főváros változó összegekben adott évi segélyeket; így 1883-tól fogva 500 frtot, 1891-től évi 2000 frtot, 1897-től 400 frtot, 1910 és 1911-ben évi 4000 koronát. A háború után utoljára 1927-ig 300 pengőt.

A m. kir. belügyminisztérium fönnállott régibb kötelezettsége után

[1] Orsz. Levélt. helytartó tan. 1815. No 15.795.

23. A kolostor délről, a Batthyány-tér felől.

1910-ben 2325 K-t, 1911-ben 3100 K-t, 1928-ban azonban utoljára 300 pengőt fizetett ki.

Ezidőszerint egyetlenegy adományt őriz a szerzet a takarékpénztárba helyezve : Báthory György dr. ügyvéd, gondnok 1928-ban befizetett 1000 pengős adományát a háborúban a hadsereg rendelkezésére bocsátott harangok pótlására.

Marczibányi István alapítványa.

Külön megtiszteléssel illik megemlékezni Puchói Marczibányi István valóságos belső titkos tanácsos személyéről és alapítványáról. Ez a nagy magyar és nagy katolikus férfiú, aki 1752 július 25-én Makón született, egyike volt az ország legjótékonyabb személyiségeinek. Főkép hazafias és vallásos intézményeket fejedelmi támogatásban részesített. Igy adott a Ludovika Akadémiának a magyar tisztképzés előmozdítására 50.000 frtot, Léván gimnáziumot alapított, templomok, kolostorok építésére nagy összegeket adott, a Magyar Tudományos Akadémiának irodalmi célokra 50.000 frtos alapítványt tett, az irgalmas-rend kórháza és kolostora számára megszerezte a budai Császárfürdőt a környékező épületekkel együtt és nagy pénzösszeggel hozzájárult 1806 október 15-én és 1815-ben megkezdett építkezésükhöz.

4. Marczibányi István mellszobra az erzsébetiek kriptájában.

A Szent Erzsébet-szerzet áldásos működése magára hívta fel Marczibányi István figyelmét, midőn élete utolsó éveiben Budán a Dísz-téren levő házában letelepedett. Nejével, született Majthényi Máriával, elhatározta a kolostor kórházi és szegénygyápolási tevékenységének nagyobbarányú támogatását. E végett a templom északi oldalán fekvő telken, ahol valamikor a ferencesek kis temetője volt, a legnagyobb részt saját-jából, amint az alapító levélben mondja, épült házat, amelynek alapkövét Szabó András fölszentelt püspök, vikárius, 1804 szeptember 9-én letette s amelyet az építés befejezése után Görgey Márton püspök 1805 szeptemberben megáldott,[1] a kolostornak adományozta az alapító okiratban meghatározott felhasználásra.

[1] Liber Memorabilium, 564. l. Némethy Lajos (A budapest-vizivárosi erzsébetiek, 21. l.) említi, hogy Marczibányi József nádortól és a fővárostól nyert engedélyt a telek

Marczibányi István 1806-ban április 22-én aláírt alapítólevelében összesen 66.333 frtot kitevő alapítványáról a következő módon rendelkezik: 1. a lábadozók házában, amint az épületet nevezi, 18 ágyhelyet alapít nemesi családból származó koros, beteg nők, a dikaszteriumok vagy a vár-

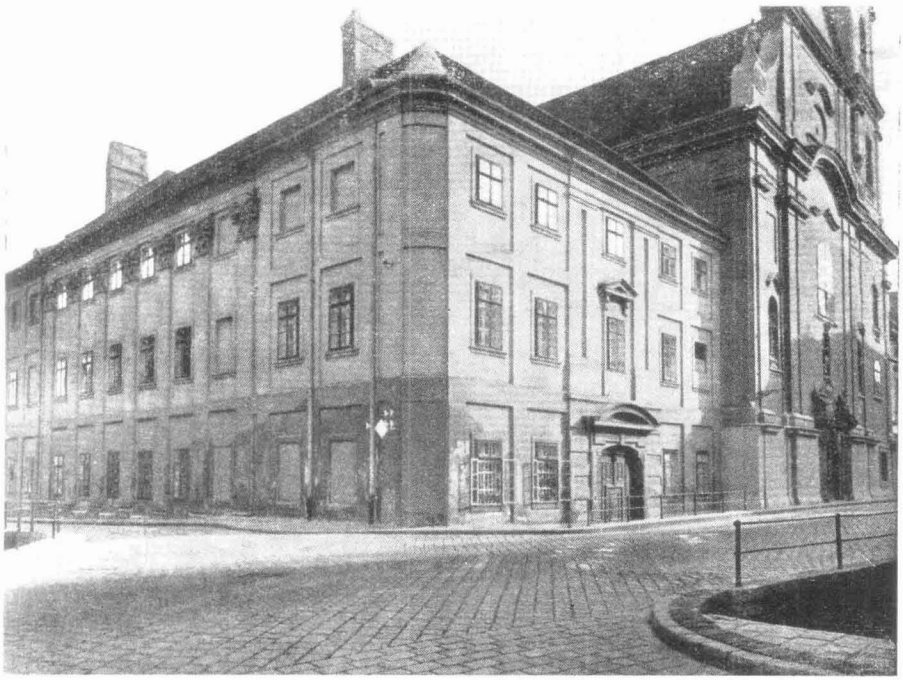

25. A Marczibányi-ház.

megye hivatalnokainak özvegyei részére 6% kamatra kihelyezve, úgyhogy egy betegnek fenntartására évi 100 frt jusson; 2. tizenkét koldusnak ellátására naponkint levesből, húsból, főzelékből vagy tésztából és kenyérből álló ebéddel 10.000 frt; 1000 frt az épület jókarban tartására; 7000 frt az év minden napján az új ház oltártermében elmondandó szentmisére; 333 frt olyanok temetésére, akiknek erre semmijük és senkijük sincs. Az ápoltaknak kötelességévé teszi, hogy a szentmise alatt naponkint imádkozzanak egy szent olvasót, öt Miatyánkot, Üdvözlégyet és az alapítólevélben foglalt imádságot a királyi házért és az alapítókért. Marczibányi ennek az alapítványnak királyi megerősítését is kérte I. Ferenc királytól, ami 1806 június 13-án meg is történt. (Levélt. 25. sz.)

A nagy alapító azonban nem elégedett meg ennyivel, hanem a követ-

ilyen igénybevételére. Föltehető, hogy a szerzet hosszú időn át használatlanul hagyta azt s azért rendelkezett vele a hatóság.

kező években még tovább gyarapította alapítványait, úgyhogy azok 1810 december 21-én bekövetkezett haláláig 106.000 frtra emelkedtek, az alapítványos helyek száma pedig 24 lett. Halottas nyugvóhelyéül az erzsébetiek templomának kriptáját választotta, márványkoporsójáról még életében gondoskodott. A szárkofágon mellszobor örökíti meg vonásait. Neje 1814 október 4-én követte őt és szintén abban a kriptában van hasonló márványkoporsóban eltemetve.

Marczibányi már foglalkozott az értékcsökkenés gondolatával és az alapítványos helyek számának esetleges kisebbítéséről emlékezik az alapítólevélben. Ez, sajnos, be is következett hamarább és idővel nagyobb mértékben, mint ő gondolta. Már a második főnöknő korában össze kellett vonni a számot 18-ra, a mult század ötvenes éveiben a helytartóság 12-re apasztotta. Blum Béla gondnok 1882 augusztus 3-án a szerzet anyagi helyzetéről szerkesztett memorandumban jelenti a hercegprímásnak, hogy az alapítvány, amelyet még Marczibányi kölcsönkép kihelyezett Kecskemét városánál, 24.521 frt 65 kr értékre apadt. A város a következő évben ennyit vissza is fizetett. Ez a maradvány is csak rövid ideig tette meg szolgálatát s azután, mint sok más, szintén a veszteségek számlájára került, míg a háború el nem tüntette az egészet. Hasonlókép járt Lipthay Mihályné báróné, szül. Fekete Júlia úrnő 1891-ben tett 6600 koronás alapítványa az «aggápolda» részére. Ettől az évtől különben a főváros kezdett a Marczibányi-ház megüresedett szobáiba 15 szegény nőt minimális befizetéssel helyezni, amiért ők élelmezést is kapnak.

Derű és ború 150 év alatt.

Ha egy kolostor napsugaras és fényes időszakairól és viszont borongós és sötét napjairól akarunk beszámolni, nem szabad arról megfeledkezni, hogy itt a szellemi időjárás és a lelki meteorológia törvényei általában nem igazodnak a külső világ kellemes vagy kellemetlen behatásaihoz. A kolostorban sok dolog nem kelt örömet, ami kinn viharos tetszést talál, sok más dolog nem okoz lehangoltságot, amit kinn szerencsétlenségnek tekintenek. Jó szerzet és jó szerzetesnő fölött sohasem borulhat be annyira az ég, hogy valami világosság ne derengene feléje ; vannak fényforrásai, vannak örömforrásai, amelyeknél csodálatosan földerül, ha különben minden reménytelennek látszik is.

Másfél évszázad rövid összefoglalásánál mégis legalább egyes fontosabb események és alkalmak jöhetnek figyelembe, amelyek az egész szerzetescsaládot megörvendeztették vagy megszomorították. Ilyen örömnapok azok, amikor az ország legmagasabb állású egyházi vagy világi személyiségei tisztelték meg látogatásukkal a kolostort és kórházat. Igy I. Ferenc király neje, Mária Terézia, 1792 június 15-én, néhány nappal

magyar királynővé történt koronázása után meglátogatta a kolostort és szeretettel időzött a betegek között.[1] Hasonló eset volt Erzsébet királyné látogatása 1857-ben. A legmagasabb egyházi méltóságok részéről Batthyány József, Rudnay Sándor, Kopácsy József prímások látogatásait követte Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás, aki székfoglalása után nemsokára, 1928 november 4-én kitüntette látogatásával a szerzetet, a nővérekhez beszédet intézett, fölkereste a betegeket és megtekintette a templomot.

Első itteni évszázados működését 1885-ben ünnepelte a szerzet először november 5-én egész csendben, azután Simor János hercegprímás rendelkezésére Szent Erzsébet ünnepének nyolcadával kapcsolatban nyilvánosan, november 15-től 22-ig. A hercegprímás kérelmezésére XIII. Leó pápa apostoli brevével teljes búcsút engedélyezett erre az alkalomra. Az ünneplés első napján, november 15-én, nyolc órától minden félórában szentmise volt, féltíz órakor Wolafka Nándor dr., akkori központi papnevelőintézeti vicerektor, a későbbi nagyváradi kanonok és debreceni prépost, mondott szentbeszédet, az ünnepies szentmisét pedig Cselka Nándor akkor prépost-esperes, a későbbi fölszentelt püspök és budapesti érseki helytartó végezte nagy segédlettel. Az ünnepségen a főváros tanácsa is képviseltette magát. A szerzet érdemeinek elismeréseül Ferenc József király ekkor Ráth Károly főpolgármester fölterjesztett javaslatára koronás arany érdemkereszttel tüntette ki Pauer Ignatia főnöknőt, amelyet neki a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevében Hornig Károly báró, akkor c. püspök, kultuszminiszteri tanácsos, a későbbi veszprémi püspök nyujtott át. A szerzet jubileuma alkalmából Némethy Lajos történetíró, akkori vízivárosi segédlelkész[2] és Blum Béla dr. gondnok[3] egy-egy monografiát adtak ki. November 19-én 800 szegényt örvendeztetett meg a szerzet ingyenes ebéddel.

Ritka örömnapok voltak azok, amikor a szerzetescsalád legidősebb tagjai fogadalmaik 50. évfordulóján jubiláris fogadalomtételre jelentek meg az Úr oltára előtt a szerzet szertartásai szerint az «öregség botjával» kezükben és hálát rebegtek a hosszú idő alatt nyert sok isteni kegyelemért. A följegyzések hét ilyen szerencsés öregről emlékeznek meg. Ezek:

Glaser M. Angelina kiérdemült főnöknő 1846 február 2-án 74 éves korában ünnepelte jubileumát, amikor Pogány Béla vál. püspök, pozsonyi prépost, a helytartótanács tagja papi segédlettel végezte a szertartásokat.

Mayer M. Franciska laikus testvér az előbbivel együtt ünnepelte 78 éves korában, csakhogy szabálytalanul, mert nem fogadalomtételének,

[1] Mellesleg megjegyezve: a következő nap mint saját és a király adományát egy levágott ökröt, egy borjút, egy bárányt és egy kenyeret küldött.

[2] A budapest-vízivárosi erzsébetiek. Megtelepedésük századik évfordulója alkalmából. Budapest, 1885.

[3] A magyarországi Szent Erzsébetről címzett Duna-jobbparti apácák női kórháza 100. éves fennállásának emlékezetére. Budapest, 1885.

hanem beöltözésének 50. évfordulóját ünnepelte. A félszázadon át a konyhában dolgozott.

Kaiser M. Antonia 77 éves korában, 1881 július 7-én.

Pauer M. Ignatia főnöknő 74 éves korában, 1887 április 24-én. Az ünnepségen, amelyen Cselka Nándor prépost-esperes szentmisét és P. Kaiser Ferdinánd szentbeszédet mondott, Haynald Lajos bíboros kalocsai érsek is jelen volt.

Steurer M. Brigitta 80 éves korában, 1897 szeptember 12-én.

Leopold M. Alfonza alfőnöknő 74 éves korában, 1899 szeptember 12-én, amikor Boldizsár József fölszentelt püspök, esztergomi érseki helytartó is jelen volt és lelkesítő beszédet mondott.

Neitschläger M. Benedikta laikus testvér 78 éves korában, 1908 július 26-án.

Emlékezetes ünnepségek voltak Árpádházi Szent Erzsébet születésének és halálának 700-ik évfordulóján. Mindkettőt háromnapos ájtatosságokkal ünnepelték. A születés évfordulóján, 1907 november 16—19-én Bán Sándor vízivárosi plébános, Kánter Károly apát, a későbbi esztergomi prelátus-kanonok, Glattfelder Gyula dr., akkori középponti papnevelőintézeti prefektus, a mostani csanádi püspök és P. Buttykay Antal ferences házfőnök mondottak szentbeszédet, Kollár N. prelátus, Ott Ádám esperes, Kánter Károly pedig ünnepies szentmisét mondott. Az ünnepséget szentségi körmenettel fejezték be.

A szent pártfogó halálának 700. évfordulóján, 1931 november 17—19-én megtartott triduumon az ünnepi szentmiséket Mészáros János dr. prelátus-kanonok, érseki általános helytartó, Csiszárik János dr. c. püspök, meghatalmazott miniszter és Rotta Angelus dr. érsek, apostoli nuncius, a szentbeszédeket pedig P. Omerovics Tamás S. J., Hász István dr. tábori püspök és Breyer István dr. fölszentelt püspök, a mostani győri megyés püspök mondották. Az apostoli Szentszék a résztvevőknek teljes búcsú elnyerését tette lehetővé. A szerzet ez alkalommal ötszáz szegényt vendégelt meg ebéddel.

Habár a szerzet visszavonultan él is, mégsem kapcsolja ki magát annyira a világból, hogy valahányszor a várost vagy az országot nagyobb szomorúság éri, vele együtt el ne boruljon a kolostor ege is. A már érintett háborús, inséges idők a kolostort is megrendítették. Az elemi csapások közül főkép a Duna áradásait kellett ismételten súlyosan megsínyleni.

Az árvizek között a legkárosabb az 1838. évi volt, amikor a Duna két ízben is kilépett medréből, január 5-én és március 15. és 16-án. Az utóbbi alkalommal a kolostor földszintes folyosóján és a templomban a kórus alatt látható márvány emléktábla tanuskodása szerint embermagasságot túlhaladó magasságra emelkedett. Budán ekkor 432 ház, Pesten 2281 épü-

let omlott össze.[1] A hihetetlenül fölszaporodott víz nagymennyiségű élelmiszer elpusztításán kívül a templomban és a kolostorban akkora kárt tett, hogy csak több év mulva lehetett azt helyrehozni, amikor V. Ferdinánd király a megüresedett püspökségek jövedelméből 1839-ben 983 forint 16 krajcárt, 1840-ben 3916 forint 38 krajcárt, 1843-ban 2998 forint 17 karjcárt és 1844-ben 1059 forint 11 krajcárt fizettetett ki a folytatólagos munkákra.[2]

Az 1876. évi áradás alkalmával, amely a Duna kéthavi befagyása és rendkívüli hóesés után február 23-án kezdődött, a víz ismét elért a főoltárig és több hétig állott. Ekkor a kóruson állítottak föl oltárt az orgona mellett s itt volt a nővérek és a háznép szentmiséje reggel hat órakor, a kapucinus atya pedig csónakon érkezett a templomhoz naponkint.[3] A hívek számára a rendes istentiszteletet csak három hónap mulva lehetett ismét megtartani, az okozott károk ekkor is nagyok voltak ; a javítások egy részére a főváros adományozott 1500 forintot.

A sötét napokat áttekintve, nem kell-e legsötétebbnek az 1831. évi félelmes kolerajárvány idejét nevezni, amely az országban 200.000 embernél többet pusztított el és Budán is 600-nál több áldozatot szedett, amikor az erzsébetiek Marczibányi-házának nagyterme tele volt a szörnyű fertőzésben vonagló betegekkel, s amikor az első három hét alatt Lenauer Mária Pulcheria főnöknő és két ápoló nővér, Niedermann M. Stefánia és Hohenblockner M. Jozefa szintén áldozatul esett? Nem, nem sötét, hanem nagyon fényes, dicsőséges napjai voltak azok a betegápoló szerzetnek, amely a veszedelem tökéletes tudatában nyitotta meg kapuit a halál előtt is, csakhogy lesujtott szenvedő embertársain a lehetőség szerint segíthessen.

Nagyon megérezte a szerzet az 1848. és 1849. év forró izgalmait. Ezek tetőpontra emelkedtek Budavár ostrománál. Minthogy a Várban nem voltak kutak, a víziárosi Fő-utcában levő vízművek védelmére Hentzi generális a kapucinusok kolostorától kezdve elzárta a Fő-utcát. Magyar honvédeink azért ezt a helyet támadták különösen és hogy megközelíthessék, a kolostort, templomot és Marczibányi-házat, mint akkori legnagyobb épületcsoportot szállották meg, a kert falát áttörték és így jutottak eléggé biztos fedezék alatt a Bomba-térre, ahol a nagymennyiségben fölhalmozott ágyúgolyót a Vár ostrománál fölhasználták. Hentzi ennek következtében erősen lövette a kolostort, ami elől a nővérek a pincében kerestek menedéket. A folyosókon és az alsó helyiségekben katonai orvosok ápolták a sebesülteket és betegeket. Az épületek többször tüzet fogtak, amelyet azonban a nővérek lélekjelenléte és bátorsága mindannyiszor eloltott. Rudolf Vince prépost vizitátor az ostrom után írja is nekik : «Bátor együttmaradásuk és dícséretes tevékenységük lehetővé tette, hogy a tűzvészt megfékezzék

[1] Historia Domestica tomus posterior (a kapucinus kolostorban) 346. l.
[2] Orsz. Levélt. helytartótanács, 1844. No 3239.
[3] Historia Domestica tom. post. 476. l.

és házukat, tulajdonukat megtartsák, amit így kétszeresen becsesnek kell tartaniok».[1]

Egyebet mellőzve, a négy évig tartó háborút követő 1919. évi proletárdiktatúrának nevezett kommunista forradalom hónapjait bélyegezhetjük meg mint igazán sötét időszakot. Ekkor a kiáltó ínség, a legszükségesebb táplálék hiánya, a megmaradás bizonytalansága megakadályozta a nővéreket fontos feladatuknak, a betegápolásnak folytatásában. Következtek — hála Istennek eredménytelenül — a csábító kísértések, hogy jelentsék ki írásban kilépésüket a szerzetből s akkor gondoskodás történik róluk, ellenkező esetben nem tűrik őket otthonukban. Még szomorúbb tapasztalat : mikor elterjedt közeli eltávolításuk lehetőségének híre, megjelentek szép számban «jámbor lelkek», akik részint biztosságbahelyezés címén, részint «emlékül» vittek magukkal a kolostorból értékeket, amelyek visszatérítésére többé nem gondoltak.

Pillantások a szerzet életébe.

A szerzet 15 éves kortól fogva vesz föl egészséges és tehetséges jelentkezőket keresztlevéllel, bérmaigazolvánnyal, plébániai erkölcsi bizonyítvánnyal és az utolsó, lehetőleg legalább polgári iskoláról szóló bizonyítványnyal. Felsőbb tanulmányok vagy hasznos tanfolyamok végzése után a szerzetben szívesen látott tevékenységre van alkalom ; de mindenik jelentkezőnél szükséges, hogy szeretete legyen a betegek iránt.

A fölvett jelentkező egy évig tartó jelöltség után beöltözésre kerül. Fehér menyasszonyi öltözetben tiszta szívével, mint egyedüli ékszerrel jelenik meg az oltár előtt, ahol a föltett kérdésekre kijelenti nemes szándékát, majd átveszi a megáldott szerzetesi ruhát, azt a főnöknő és a mesternő segítségével a kolostorban magára ölti, azután ismét az oltárhoz visszatérve megkapja a fehér szerzetesi fátyolt, a szabálykönyvet, a Szűz Mária kis zsolozsmáját, a szentolvasót és fejére egy kis virágkoszorút. Így koszorúsan, arcán az öröm mosolyával ünnepli a noviciátust kezdő napot, mint biztató ígéretet, hogy erényvirágos dísze lesz a kolostornak.

Kétévi próbaidő után újabb ünnepségen jelenik meg az ujoncnő az egyházmegyei főhatóság képviselője előtt és megható szertartások mellett leteszi háromévre szóló hármas fogadalmát. Ekkor megkapja a fogadalmasok fekete fátyolát. Régebben a fogadalomtételnél két csoportra váltak szét, karnővérek és laikus testvérek csoportjára, az előbbiek fekete fátyolt, az utóbbiak fehéret viseltek. Ezt a megkülönböztetést az új konstituciók az egységes noviciátusnak megfelelően megszüntették, amint az erzsébetiek több más házában, pl. az aacheni anyaházban, a bécsi kolostorban már régebben tettek.

[1] Házi irattár.

Az ideiglenes fogadalmak három évének leteltével következik az egyszerű örökös fogadalmak letevése, amely alkalommal az illető nővérek megkülönböztetésül kis gyűrűt kapnak. Régente csak egyszer tettek az erzsébetiek, mint sok más szerzet, fogadalmat; XIII. Leó pápa azonban a női szerzetekre is kiterjesztette 1902 március 14-én IX. Pius pápának 1857-ben kelt és férfiszerzetekre vonatkozott rendeletét, hogy örökös fogadalmat csak az tehet, aki előbb már ideigleneset tett. Azonkívül régebben ünnepiesnek tekintették és nevezték fogadalomtevésüket; azonban egyházjogi szempontból ünnepies fogadalmakat, vagyis olyanokat, amelyek a velük ellenkező cselekedeteket érvénytelenítik, csak azok a női rendek tehetnek, amelyeknek pápai klauzurájuk van. Ilyen klauzurája nem lehet olyan szerzetnek, amely kórház vagy iskola fönntartása mellett kénytelen a szigorúan hozzá nem tartozókat is beengedni a kolostorba. Klauzurájuk nem pápai, hanem püspöki jogú, ami kihat a szerzet egész jellegére: a Szent Erzsébet-szerzet egyházmegyei jogú szerzetes-kongregáció és így fogadalmai nem ünnepiesek, hanem egyszerűek, azaz olyanok, amelyekkel ellenkező cselekedetek vétkesek ugyan, de nem érvénytelenek.

Április 16-án, annak a napnak évfordulóján, amelyen Assisi Szent Ferenc társaival együtt 1209-ben III. Ince pápa kezébe letette a fogadalmakat, a nővérek valamennyien a megelőző napon végzett előkészítő ájtatosság után reggel a templomban megújítják fogadalmaikat.

A napok beosztását a konstituciókhoz csatolt napirend szabja meg. Reggel fél hat órakor, amikor a főváros népe nagyrészt még pihen, már a templomban vannak a nővérek a közös reggeli imádságon, elmélkedésen, szentmisén és szentáldozáson. Közös reggeli után mindenki csakhamar elfoglalja munkahelyét, ahová a főnöknő «kitüzte». Megindul a kórtermekben, a szobákban, a gyógyszertárban, az irodában, a kézimunka termében, a konyhában, a mosókonyhában, a zajtalan munka egy közös szent vezéreszme irányítása mellett: dolgozni Isten dicsőségére, az embertársak javára, a saját lelki előmenetel érdekében. Ez a hármas szándék különös szépségben egyesül a szerzet gondoskodásának állandó művében, a betegápolásban. Az emberi lélek legértékesebb erényeinek kifejtésére nyílik itt folytonos alkalom: a szeretetre, részvétre, könyörületre, szolgálatkészségre, türelemre, önlegyőzésre, áldozatkészségre, önzetlenségre. Ilyen magatartás mellett egy-egy megértő figyelmeztetés, bátorítás bizonyosan megnyugtatására lesz a sok szenvedőnek — nemcsak testi, hanem egyszersmind lelki ápolás.

Bizonyos, hogy ilyen életpályához magas helyről jövő indítás szükséges. A nagy elhivatottságra meg is kapta azt a jó nővér magának az Üdvözítőnek ajkairól és mélyen szívébe zárta a szavakat: «Amit egynek a legkisebb atyámfiai közül cselekedtetek, nekem cselekedtétek».[1] Úgy is akarja

[1] Máté 25, 40.

ápolni betegeit, szegényt, gazdagot egyaránt, hogy bennök magának az Úrnak képviselőit szolgálja. Magát a bánásmódot is az Üdvözítőtől akarja tanulni, t. i. az evangéliumból ismert csodálatos szeretetéből a betegek iránt. A szerzet nagy pártfogóiban is talál gyakorlott útmutatókat: Szent Ferenc atyában, aki magát a betegek szolgájának tekintette s a bélpoklosokat is örömmel ápolta, azután Szent Erzsébetben, akinek naponkint legszívesebb foglalkozása a betegek között volt és a legnyomorúságosabb betegben magát az Üdvözítőt szemlélte.

Az anyaszentegyház külön kitüntetésben is részesítette a szerzetnek ezt a sajátos munkálkodását. VII. Pius pápa 1821 január 23-án 200 napos búcsút engedélyezett hét évi időtartamra a szerzet minden tagjának, aki a szegény betegeknél segédkezik, valahányszor ilyen szolgálatot végez. Azért adja ezt a jutalmat, mondja a pápa, hogy ezt az annyira szent munkát annál nagyobb érdemmel végezzék és jámborságukat vele növeljék. A búcsúengedélyt 1845 november 21-én megújította és mindenkorra kiterjesztette XVI. Gergely pápa. (Levélt. 26. sz.)

A lelki készségnek nevelésére és fönntartására szolgálnak a jelöltség (postulatus) és az ujoncság (novitiatus) évei a mesternőnek vezetése alatt. Ebben az időben bevezetések vannak a lelkiéletbe az igazgató részéről a jelöltek és külön a noviciák számára hetenkint egy-egy órában, a fogadalmasoknál a rendes gyóntatóatyának exhortatiói kéthetenkint, továbbá van mindennapi reggeli elmélkedés és délutáni lelki olvasmány, az étkezés alatt végzett felolvasások, az évenkinti nyolcnapos lelkigyakorlat, a déli étkezés előtti részletes és az esti általános lelkiismeretvizsgálat, a heti szentgyónás és a naponkinti szentáldozás.

Ebéd után a Miserere hangos imádkozása mellett bevonulnak a nővérek a templomba közös szentséglátogatásra, de azonkívül külön is látni őket a templomban, amint a Szent Ferenc-rendnél dívó szokás szerint kiterjesztett karokkal imádkoznak. Ezt Keresztimádságnak nevezik és búcsú elnyerése végett mondanak el hat Miatyánkot. XI. Pius pápa újabban 10 évi búcsúval és havonkint egyszer teljes búcsúval kötötte azt össze.

A Szent Erzsébet-nővérek a szentolvasót a Szent Ferenc-rendnél meghonosított szokás szerint a Boldogasszony hét öröme tiszteletére mondják el hét tizedben. Ennek kiegészítése a szervita-rendnél szokásos hét fájdalmú Boldogasszony olvasója.

A karimádság gyanánt a Boldogságos Szűz Mária kis officiumát vasárnapokon és ünnepeken mondják el latin nyelven, amelyhez magyar fordítást Ziegler Lajos vizivárosi segédlelkész készített számukra 1900-ban.

Az erzsébetiek szegénygondozásának arányai a külső világ figyelmét sem kerülhetik ki. A fő-utcai kapu előtt reggelenkint nagy sokaság várja a reggeli jókora darab kenyeret, délben pedig a Margit-rakpartra szóló kapunál 60—80 ember várja a nővérektől ebédjét, amelyet vagy ott helyben elkölt, vagy edényekben hazavisz. Szent Erzsébet ünnepén még sokkal többen jelentkeznek az akkor soron levő káposztás gombócért és húsért.

A komoly foglalkozások mellett szükséges a megfelelő pihenést és üdülést is biztosítani. A szabályzat kötelezi is a nővéreket, hogy ebéd és vacsora után egy órán keresztül fesztelen társalgásra együtt maradjanak.

A kolostornál levő kert szintén alkalmas kis felfrissülésre, azonban ezen túl is kellett gondoskodni arról, hogy beteges, vagy a munkában kimerült nővérek hosszabb ideig is élvezhessék a szabad levegőt és a napsugarat. Amikor tehát az új szabályzat a kellő feltételek mellett lehetővé tette a kijárást, 1931-ben a budai hegyek alján a városon kívül kertet és kis épületet vásárolt a szerzet, ahová az év melegebb szakában csoportonkint kimehetnek a nővérek és fölváltva pár hetet tölthetnek. Az egyházmegyei

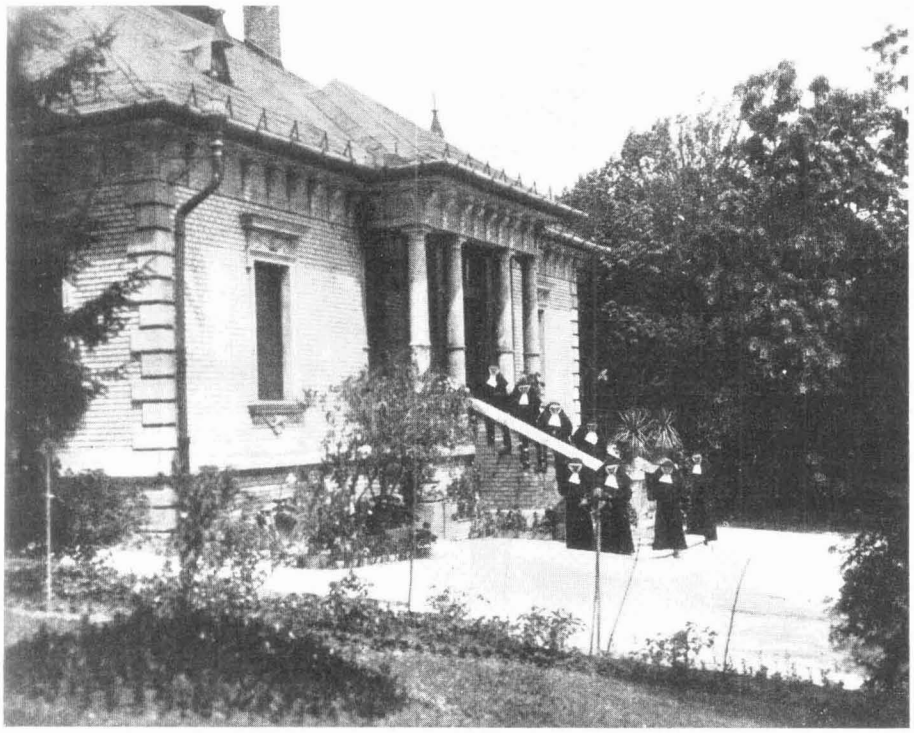

26. A «tanya».

hatóság engedélyével kápolnát is rendeztek be itt. A szerzet igazgatója 1931 június 12-én, Jézus Szent Szíve ünnepén, áldotta meg ezt a kápolnát és mondotta benne az első szentmisét. A fiataloknak, akik a kerti épületet tanyának (26.) nevezték el, itt módjuk van a szabad mozgásra, felvidámító társasjátékra és rendszerint megerősödött egészséggel térnek vissza a betegek ápolására.

Ezek volnának a Szent Erzsébet-szerzet életének körvonalai távolabbi nézőpontból szemlélve. A képnek teljesebb kialakításához az ősi kolostor hűséges lakói tudnák a finomabb vonalakat és színeket szolgáltatni. Ők tudnák nem ugyan megéreztetni, hanem legalább megsejtetni a rendszerint

ég felé irányított, kiegyensúlyozott, harmonikus, himnuszéneklésre hajló lelkületnek, az Isten-közelségnek boldogságát.

A kolostor jelentősége fokozódik, az egyes szerzetesnők rendelkezésére álló szellemi értékek nagyban növekednek, ha a világraszóló nagy családban, amelyhez ez a kis csoport tartozik, elképzeljük. Itt nemcsak a Szent Erzsébet-szerzet számos konventjére és telepére gondolunk, hanem az egyház egyik legkiterjedtebben megszervezett társaságára : Assisi Szent Ferenc hármas tagozatú óriási családjára. A Szent Erzsébet-nővérek kezdettől fogva hozzácsatlakoztak a harmadik rendhez, a budai erzsébeti konvent pedig az új szabályzat megerősítése után megújítva ezt az összetartozást, kérte a Szent Ferenc-rend római általános főnökségétől az újabb hozzákapcsolást. Az aggregáció meg is történt az 1935 április 30-án kelt okmány kiállításával, amelynek alapján «a szerzet a búcsúk és szent ereklyék Szent Kongregációjának 1903. évi augusztus 28-án kiadott határozata szerint a római pápáktól Szent Ferenc első és második rendje számára egyenesen engedélyezett búcsúkban résztvesz és temploma is az első és második rend templomaival azonos búcsúknak örvend». (Levélt. 27. sz.)

A szerzet egyébiránt ismételten kapott kedvező meghívást más városokban való letelepedésre, de különböző okokból nem fogadta el. Mikor pedig 1909-ben az Almássy grófi család a hevesmegyei Pásztón kórház átvételét ajánlotta s a szerzet hajlandóságot mutatott egy ottani filiális alapítására, a szerzetesek római bíboros kongregációja nem adta meg az engedélyt, legföllebb önálló telep részére, mert a régi téves felfogás szerint olyan értesítést kapott, hogy a szerzetnek szigorú pápai klauzurája van.[1]

A helytelen tájékoztatásból eredt tilalom semmiképp sem jelenti azt, mintha a római Szentszék nem látta volna szívesen a közös származású és célú szerzet kolostorainak nagy kapcsolatát a kánoni törvényektől megengedett módozatok mellett. Ellenkezőleg, a szerzetesek római kongregációja, X. Pius pápa óhaja szerint, még szélesebb medrű egyesítési folyamatot is szándékozott megindítani, mikor 1910-ben a Szent Ferenc harmadik rendjéhez számítható női szerzetek egybefoglalásának előkészítésére bizottságot rendelt ki apostoli vizitátori messzemenő felhatalmazással. Az egyesítés terve segíteni akart azokon a különbségeken, amelyeket esetleg a szerzetesi fegyelem kárával egyes helyeken az anyagi eszközöknek, vagy az alkalmas vezető egyéneknek hiánya okozhat, a multak tanulságait fölhasználva előrelátással gondoskodni olyan szerzetescsaládok elhelyezéséről, amelyeket az idők viszontagságai helyük elhagyására kényszerítenek, továbbá kikerülni egyenlő működésű, de külön szervezett kolostorok egymásnak ártó fölösleges versenyét. A megbízottak 1910 március 27-én föl-

[1] No 786/1909. Ex Secretaria Sacrae Congregationis de Religiosis, 5 Aprilis 1909. A szerzet irattárában.

kérték a püspököket egyházmegyéjük szóbanforgó szerzeteinek ismertetésére, az unió gondolatának terjesztésére és a szerzetek erre vonatkozó elhatározásának vagy javaslatainak közlésére. (Levélt. 28. sz.) Hogy meddig jutottak el a munkálatok, az ismeretlen, de bizonyos, hogy nagy akadályokkal kellett találkozniok. Az akkori két magyarországi kolostor közül a budai erzsébetiek főnöknője, Klement M. Dionysia, a kapott fölszólításra 1910 június 22-én azt felelte Esztergomba : «A rendi uniót remélem, hogy a testvérek mindnyájan elfogadják», a pozsonyi kolostor főnöknője, Peter Anna Josefa pedig 1910 június 20-án tett fölterjesztésében fölsorolja a nehézségeket, azután kijelenti : «Ha azonban ez a Szentatya határozott parancsa lenne, akkor, bár nehéz szívvel, alá kellene magunkat rendelnünk».[1]

[1] Hercegprímási levéltár, C. 22. No 3726/1910.

IV.

AZ ERZSÉBETIEK TEMPLOMA

A templomépítés.

A budapesti erzsébetiek olyan templomnak vannak birtokában, amelyhez foghatóval kevés női szerzet dicsekedhetik. Jóllehet a főváros egyik nagyon értékes műemléke, sokkal csekélyebb méltatásban részesül, mint amennyit érdemelne. Sorsa osztozik a tulajdonos szerzet sorsában, az ismeretlenségben. Dr. Lechner Jenő Budapest műemlékei c. művének «A barokk stíluskorszak» műemlékei c. fejezetében Kertész K. Róbert megemlékezik ugyan röviden a templomról és azt írja: «Az Erzsébet-templom szép oltáraival, faragott padjaival, a későbbi ampir időket is gazdagon képviselő síremlékeivel, muzeális jellegű, szinte egyedülálló pompás temploma fővárosunknak, [1] de azért a művészettörténetnek még jóformán föl kell fedeznie ezt a gyönyörű műemléket.

Ha a templom történetéről akarunk beszélni, akkor vissza kell szállnunk abba a korba, amikor a barokkművészet a felbuzdult vallásos érzülettel karöltve ünnepies bevonulását tartotta a kulturális haladásában aránylag kevésbbé akadályozott külföldről, nevezetesen Olaszországból és Németországból a török hódoltságból nemrég felocsudott Magyarországba. Az a kor az, amely az ország teljes kifosztottsága ellenére hihetetlen gyorsaságban és számban, néhány évtized alatt megalkotta az ország szívében, Budán és Pest városában, a templomok egész sorát: a Rácváros, a Víziváros, Újlak, Ó-Buda, Krisztinaváros plebániatemplomát, a kapucinusokét, ágostonrendűekét (a mostani ferencesekét), trinitáriusokét, a Szent Flórián-kápolnát, Pesten a pálosrendűekét (a mostani egyetemi templomot), a szervitákét és a domonkosrendűekét (a mostani angolkisasszonyokét). Az a kor, a barokkművészet aranykora Magyarországon, adott létet a ferencesek vízivárosi templomának, az erzsébetiek mostani templomának, még pedig első helyen.

[1] Dr. Lechner Jenő, Budapest műemlékei. Budapest, 1924. 128. l.

Említettük, hogy a Szent Ferenc-rend az első kápolnává alakított mecset lebontása utána szegényes viszonyoknak megfelelően igénytelen templomot épített, de ez, mint az akkori budai hirlap, a Mercurius 1731-ben írja, alig egy-két évtized mulva, már romladozó állapotba jutott, úgy-

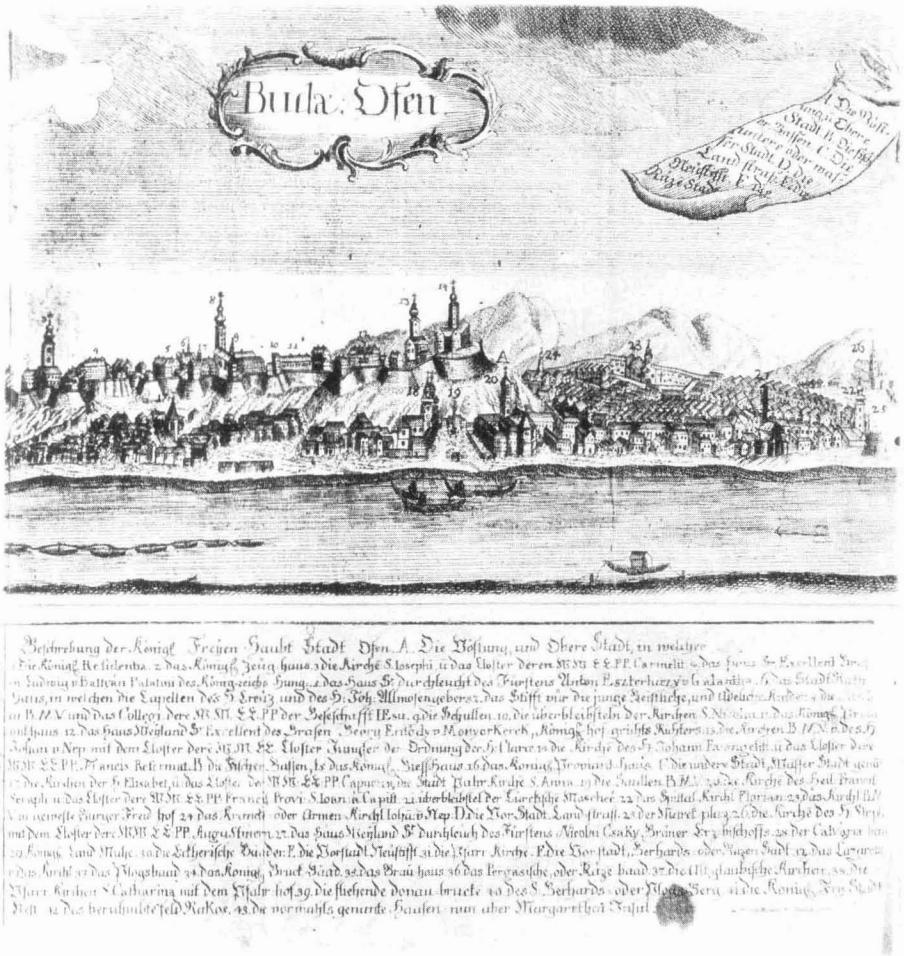

27. Buda 1761-ben. Binder I. F.

hogy a rend nagyobb templom építéséről tárgyalni kezdett a városi hatósággal.[1] Az építés gondolatának erős lökést adott a spanyol uralkodóház

[1] «Diese Wohl Ehrw. P. P. verrichteten ihren Gottes-Dienst zur gantzer Stadt sonderer Consolation bis anhero in der alten Kirchen, welche dann, wie sie dem Ruin naher ware, und aufgebauet werden muste, so wurde wegen weniger Vergrösserung dieser die Sache mit dem Stadt-Rath abgethan». Mercurius 1731. évf. 59. sz.

egy meg nem nevezett tagjának önkéntes adománya, aki Budán jártában 4405 forintot ajánlott föl arra a célra, hogy a tervezett templomban a Boldogságos Szűz tiszteletére oltárt építsenek. A szerzet egyelőre a templomépítésre használta föl az összeget és később fölállította a Szűz Mária oltárát a nemes adakozó szándéka szerint.[1]

P. Bacsich Antal, a rendház gvardiánja főkép a templom területének kijelölése végett tárgyalt a városi tanáccsal, amely a szentély mostani helyét ki is jelölte, de nem hajlott a rend kérésére, hogy valamivel tovább a Duna felé lehessen terjeszkedni.[2]

Az építés megindítását a rend két kiküldöttje személyesen jelentette be Pozsonyban Esterházy Imre hercegprímásnál és kérte az alapkő megáldását; a megbízott kanonokot azonban nem lehetett megvárni, mert a kiásott alapárkokba gyorsan fölszivárgó sok talajvíz miatt siettetni kellett az építést. Az alapkő megáldására tehát felkérték a Jézus-társasági kollégium rektorát, Ertl Tóbiás atyát, aki azt 1731 július 19-én fényes ünnepség keretében, negyven tagból álló asszisztenciával, nagy népsokaság jelenlétében végezte. Az ünnepségen jelen volt Jörger Ferenc gróf tábornok, a budai vár parancsnoka, Dielmann János polgármester a tanács élén, számosan az épülő templom jóltevői közül, az ünnepi beszédet pedig P. Villov István ferences teológiai lektor mondotta.

Az alapkőbe helyezett okirat fáradságosan készült kronografikonláncolatot foglal magában, amely a Szent Ferenc-rend történetét mondja el nagy vonásokban és a mellett minden mondatában rögzíti a templomépítést kezdő 1731-es évet a benne előforduló római betűszámokkal, egyszersmind megnevezi az akkoriban szerepelt főbb egyházi és világi személyiségeket, végül tíz városi szenátor után a rend budai tagjait. (Levélt. 29. sz.) Betettek még néhány szent ereklyét és egy keveset Palesztina szentelt földjéből.[3]

Abban az évben csak az alapokkal tudtak a földszínéig elkészülni; a következő 1732. év december havában Berényi Zsigmond gróf esztergomi segédpüspök, P. Villov István házfőnöksége alatt, megtartott kánoni látogatásáról jelzi, hogy a hívek alamizsnájából épülő templomban már több oltár van, de ez csak a szentély fölépítésére vonatkozott. Az ellenkező nyugati oldalon a város egyideig megakasztotta az építést, mert kifogása volt az utca szűkítése ellen.[4] 1736-ban P. Benkovich Ágoston épített tovább egy részt a templomból és elkészült a sekrestyével, utódja P. Mathievich Jakab pedig befejezte a falak hátralevő harmadrészét, fölemelte a külső homlokzatot s az egészet tető alá hozta az 1737. évi téli fagy előtt. Követ-

[1] Pavich i. m. 209. l.
[2] Protocollum 5. l.
[3] Protocollum 7. l.
[4] Fővárosi Levéltár, Miscellanea antiqua.

28. Buda és Pest 1781-ben. Pichler egykorú rajza után, Miskovszky Gézától.

keztek a belső munkálatok, a legsúlyosabb körülmények között ismét lassúbb menetben, mert 1738—39-ben pestisjárvány dühöngött, amelyben hét rendtag halt el, a szerzet majorjában dolgozó munkások valamennyien elpusztultak és a városban sok ezer ember vesztette életét, a ferencesek följegyzése szerint 17.000 ember.[1] P. Mathievich gvardián mindazonáltal még 1739 október havában megkezdette a torony alapjának építését. A templom 1740-ben kimeszelve készen állott, de a toronnyal csak 1741 október havában készültek el P. Villov István második házfőnöksége alatt. Míg az első templomnak sisakos tornya volt, ha ugyan a Rosenfelt-féle rajz (13.) e tekintetben megbízható, addig az új templom tornya csak alacsony gúlaalakú tetőt kapott (25. és 26.) és így maradt 150 évig, amikor azután a főváros 7684 forint költségen a vízivárosi Szent Anna-templom tornyaihoz hasonló sisakot építtetett rá.[2]

A templom egyik leghamarább készült dísze az a csillár volt, amelyet az idős Fr. Cikoria Miklós laikus testvér vasbádogból kilenc hónap alatt rendkívüli ügyességgel készített s amellyel 1741 augusztus 15-én, Nagyboldogasszony ünnepén lepte meg először a bámuló híveket. A «különösen dícséretes»,[3] «csodásan kidolgozott»[4] mű mint 1—1½ méter széles vascsipkés szalag csüngött a szentély előtt, mindkét oldalán remek olajfestés volt, a főoltár felé fordított oldalán Szent Ferenc stigmatizációja, a kapú felé pedig a Boldogságos Szűz mennybefölvétele volt ráfestve. A csillár 1885-ig páratlan különlegessége volt a templomnak, de akkor már a rozsda kikezdette s mert attól tartottak, hogy leszakad, levették, vaspálcákkal megerősítették, újra átfestették és aranyozták, mire még egy évtizedig helyén maradt. A végleg eltávolított és a Matyéka Máriától 1895-ben ajándékozott most is ottlevő három bronzcsillárral pótolt műemlék egy megőrzött darabja a kórus falára függesztve látható.

A templom fölépítése után leginkább az új oltárok beállítása foglalkoztatja a konventet, mert a régi templom ideiglenes oltáraiból egyet sem találtak alkalmasnak az új templom számára, és legfölebb a régi Szent Antal-kápolnából valót használták egyideig. Először a sekrestyében helyezték el Szent István első vértanu kisebb méretű oltárát 1741-ben P. Villov István gvardián intézkedésére. Utána következett 1742 április 3-án a pestistől védő szentek votív oltára. Maga az oltárkép még az 1739. évi járvány alatt készült a vízivárosi polgárok buzgó könyörgésének megörökítése gyanánt, hogy Isten szabadítsa meg őket szentjeinek közbenjárására a szörnyű veszedelemtől. Mikor a baj elmult, hálából Antony és Mihich polgárok vezetése alatt gyüjtést rendeztek az oltár fölépítésére. Nem sokkal később

[1] Protocollum 62. l.
[2] A székesfőv. törvényhatósági bizottság 1115/1891. sz. közgyülési határozata.
[3] Protocollum 80. l. «Opus perlaudabile».
[4] Pavich i. m. 213. l. «Mire elaboratum».

beállították a szent kereszt oltárát és a «csodálatos» vagy «ezüst» Szűz Mária oltárát. A három most legutóbb megnevezett oltárt és minden valószínűség mellett a sekrestye Szent István-oltárát is «a jámbor adakozásból saját művészetével készítette a konvent», mint az egykorú ferences följegyzés mondja.[1]

Még 1742-ben készült az olasz származású, gazdag Bernucca János Péter budai kereskedő ajándéka gyanánt a «fekete» vagy amint akkor nevezték «brunni» Szűz Mária oltára, az első mellékoltár a szent lecke oldalán. Az oltárképet magát is, amely egyébiránt a czenstochowai kegykép másolata és most a sekrestyében látható, Bernucca adományozta a templomnak. Az oltár a mostani Szent Flórián-oltár.

Szent Antal oltárát 1743-ban Makay Ferenc nagyváradi kanonok készíttette és helyeztette el a templomban. Hatodiknak «spanyol» Szűz Mária oltárát említi a ferences Protocollum 1751-ből, közelebbi meghatározás nélkül. Ez nem lehetett más, mint a későbbi Szent Anna-oltár, a Szent Flórián-oltár párja az evangéliumi oldalon. Alig lehet kétséges, hogy ezt az oltárt is Bernucca Péter, aki akkor már a templom syndikusa volt, építtette ;[2] erre vall annak egyezése a Szent Flórián-oltárral rajzban, egész plasztikai kiállításában. Minthogy már sok volt a Mária-oltár, azért változtatni kellett és Budai Pavich Imre többször idézett, 1766-ban kiadott műve már megemlíti Szent Anna-oltárát. Ugyanakkor említi a kórus alatt készült két utolsó oltárt : Kortonai Szent Margit és Nepomuki Szent János oltárát.

Pavich Imre lektor generális (teológiai tanár) kitűnő gondozása és felügyelete alatt elkészült 1756-ban végre a főoltár is, amelyen ugyanazon év november 5-én ő mutatta be nagy ünnepiességgel az első szentmisét.[3] Ismét bizvást feltehető, hogy ezt az oltárt is a szerzet saját művészei alkották, mert ezt kell következtetni Pavich gondozásának és felügyeletének kiemeléséből. A főoltár alépítményének fából készült részeit 1838-ban kővel cserélték ki és új szentségházat is tettek a régi helyébe, a mostani vasajtót pedig a mult század kilencvenes éveiben szerelték az utóbbira.

A főoltár fölállítása előtt kifestették a szentélyt és ennek mennyezetét, mint Pavich írja «nem megvetendő» falfestménnyel díszítették, amely közepén az assisi «Angyalos Boldogasszony» (S. Maria degli angeli) templomot ábrázolta.

A templom orgonáját, a «nagy és igen kiváló művet» mint a házi történet mondja, a «ritka nagyságú és szerkezetű» 27 változatú orgonát is egy névtelen, szakképzett orgonakészítő laikus testvér alkotta több társá-

[1] Protocollum I. 83. l. «Arae . . . quas Conventus propriis artificiis ex piis legatis curavit exstrui».
[2] Protocollum I. 163. l.
[3] Protocollum I. 163. l.

nak segítségével egy évnél tovább tartó munkával.[1] Az orgona először 1743 pünkösd ünnepén szólalt meg. Később nagyobb javítást végzett rajta 1797-ben Herodek József pesti orgonakészítő, 1843-ban 1250 forinton újra javították, végre 1899-ben a budaörsi plebániatemplomnak ajándékozták és helyébe 7000 forintért a mostani újat állították.

1742 május 23-án húzták föl a toronyba, egyszerű megáldás után, az öt harangot. Ezek közül a legkisebb 1691-ből való volt és még a régi templom tornyában függött, a többi József nevű budai harangöntő újabb műve volt. A legnagyobb 25 mázsa 25 font (1430 kg) súlyút Kessich Antal és Franciskovich Miklós kereskedők, a második 14 mázsa 5 font (768 kg) súlyút az illyr egyházközség szerezte meg, 1746 június 12-én Stanislovich Miklós csanádi püspök szentelte meg valamennyit; közülök csak egy maradt meg, nagyság szerint a negyedik, mert a világháborúban 1916 augusztus 14-én átvették a többi négyet hadi célokra.[2]

1751 május 28-án órát helyeztek el a toronyban a polgárok kívánságára, mert az egész városban csak a Várban volt nyilvános óra egy templomtornyon. Az 1822-ben megtartott kánoni vizsgálat jegyzőkönyve azonban már nem említi az órát.

Több éven át húzódó munka eredménye a párját ritkító szószék. Azt írja a ferences Protocollum: «1750 április 6-án elutazik tiszt. P. Paulovich Jeromos gvardián ... akinek házfőnöksége alatt ... a még elődje (P. Budai Pavich Imre) idejében megkezdett polycletusi[3] művészettel készült szószéket 1749 június 12-én a templomban elhelyezték. Kétségtelenül nagyszerű és csodálatraméltó mű; mert hasonlót alig látott Magyarország».[4] Fontos művészettörténeti kérdés, hogy ki ennek a valóban nagyszerű barokk szószéknek a művésze. Schoen Arnold a Budapest-vízivárosi Szent Anna-templomról szóló kitűnő művében[5] kitér az erzsébetiek nagybecsű szószékére s annak valószínű alkotójául fáradságos kutatásai és egybevetései után a jeles Bebo Károly szobrászt és egyúttal az óbudai Zichy grófi kastély udvarmesterét jelöli meg, rámutatva különösen arra a hasonlóságra, amely a bebizonyítottan Bebótól való székesfehérvári egykori Jézus-társasági, most ciszterci templom és a zsámbéki plébániatemplom szószéke meg az erzsébetieké között van. Azonban Schoen Arnoldnak, aki olvasta a budai ferencesek egykorú kéziratát, a Protocollumot, kikerülhették figyelmét a kézirat olyan följegyzései, amelyek a szószék származásának megállapításához nem csekély alapul szolgálhatnak. A kézirat t. i. nem ott, ahonnan a kiváló író néhány szót idéz, mint a szószékről tett egyedüli szófukar közlést, hanem az előbb idézett feljegyzésen kívül még más

[1] Protocollum I. 62. l.
[2] Erzsébetiek házi irattára, 145. sz.
[3] Polycletus híres ókori szobrász.
[4] Protocollum I. 141. l.
[5] A budai Szent Anna-templom, Budapest, 1930. 144. l.

helyen[1] 1752 március 5-ről mondja: «A prédikáló szék, amelynek szerkesztéséről fönnebb megemlékeztünk, ma költséges színektől ékesen és Kranovetter József rendi testvérnek, rendtartományunk fiának művészetétől díszítve, Bernucca Péter úrnak, a nagytekintélyű apostoli syndicus úrnak bőkezűségéből és jótéteményéből jelent meg templomunkban». A testvérről azután még egyszer megemlékezik a kézirat az 1757. évnél, ahol Kronowetternek írja és mondja róla, hogy megaranyozta a keresztoltárt. Vajjon az előbbi helyen is csak az aranyozást és festést érti-e? Frater Kranovettert, akit szinte becézve a provincia fiának nevez, illetve művészetét, párhuzamba állítja Bernucca Péter bőkezűségével és jótéteményével. Amint a gazdag szenátort, aki a Szent Anna-templom építéséhez 25.000 forinttal akart volna hozzájárulni, ha kiválasztott tervét elfogadják, s aki után, midőn 1758-ban utód és végrendelet nélkül meghalt akkora vagyonhoz jutott a város, hogy nemcsak adósságaitól megszabadult, hanem népjóléti intézkedésekre bő segítséget kapott,[2] nem azért magasztalja bőkezűségéért, mert a festékre pénzt adott, úgy nem valószínű, hogy Kranovetter testvért csak az aranyozás vagy festés miatt emeli ki oly szokatlan módon. Ha tehát valószínűnek kell tartani, hogy Bernucca egy vagy két oltár költségei után a szószék egész költségét is magára vállalta, akkor az is legalább valószínű, hogy a szószék művésze nem más, mint Kranovetter ferences testvér, aki az akkor nem ritka szokás szerint műveit nemcsak megfaragta, hanem ha kellett, be is festette vagy aranyozta. (Ez a ferences valószínűen rokona volt annak a Kronavetter Gábor festőnek, akinek 1759. évi házasságkötéséről Schoen Arnold megemlékezik.)[3] A zsámbéki szószéken levő szobrok hasonlósága mindenesetre komoly nehézséget okoz, de nem dönti el a közös jellemvonások eredetének kérdését. Ami a legjellegzetesebb: a szobrok elhelyezésében a budapesti egyetemi templom is nagy hasonlóságot mutat fel: a szószék fedelén a kereszttel álló Üdvözítőn és a szószék testének kidomborodó részén ülő helyzetben látható szobrokon.

A templom alatt kripta is épült, még pedig a szerzet részére már 1733 táján, világiak részére 1741-ben. Ide temették a többi között 1753-ban Limburg-Styrum Ottó Ernő gróf tábornok budai várparancsnokot, 1758-ban Bernucca János Péter templomgondnokot. A kripta bejárata először a templomban volt. Mikor az 1775. évi Duna-áradáskor a kolostor földszintes szobáiban egy láb magasságban állott a víz és a kripta tele volt, aggódtak a templomért. Ez okból befalazták a templomi lejáratot és

[1] Protocollum I. 163. l. «Ambo concionatorius cuius structurae superius meminimus hodie sumptuosis coloribus distinctus et illuminatus arte Religiosi Fratris Josephi Kranovetter filii Provinciae, munificentia vero ac beneficio perillustris Domini Syndici Apostolici, Domini Petri Bernucca in Ecclesia nostra apparuit».

[2] Miller J., Epitome vicissitudinum etc 193 l.

[3] Schoen Arnold i. m. 182. l.

a kis temető felől, a templom északi oldalán, Nep. Szent János oltára alatt készítettek új lejáratot.

A templomot eleinte csak megáldották, hogy istentiszteletet lehessen benne végezni. Miután a legszükségesebb fölszerelés is készen állott, Kiskalácsini Zbiskó József Károly tinnini püspök 1757 szeptember 18-án, a Szent Ferenc stigmatizálása ünnepét követő napon és annak címére ünnepiesen fölszentelte a templomot, minek emlékét a falakra festett 12 ú. n. apostolkereszt örökíti meg, belehelyezett gyertyatartóval, hogy a templomszentelés — templombúcsú — napján ott egy-egy gyertya éghessen.

Látogatás az erzsébetiek templomában.

Nem látványosságot keresünk, hanem Isten házát akarjuk megtekinteni. Ismerjük keletkezésének idejét, a hosszú eltiportságból még csak lassan emelkedő megerősödés korszakát, tehát nem kívánunk az építésben felhasznált drága anyagokat látni, amilyenek más koroknak és népeknek rendelkezésére állottak. Szemlélni akarjuk annak a pezsgő fiatalos erejében bízó, vallásos buzgóságtól lángoló barokk kornak művét az itt adott lehetőségek keretén belül. Örömmel figyeljük a művészet alkotásait, különösen akkor, ha azok nem csupán magáért a művészetért vannak itt, hanem főkép azért, amiért a templom van: zavartalan elmélyedést biztosítsanak a vallás nagy gondolataiba, szárnyat adjanak az áhítatnak, szent elhatározásokra és tevékenységre serkentsék az Istenhez közeledő lelkeket.

Az erzsébetiek temploma nagyban kielégíti ezeket a kívánalmakat.

Az épület a házsorból kissé előlépve vonja magára a figyelmet, mert különben a Fő-utca egyik legkeskenyebb részén állva nem érvényesülhet érdeme szerint. A külső homlokzat minden nagyobb dísz mellőzésével nemes egyszerűségben áll előttünk. A 17·50 méter széles és 28·75 méter magas felületet a szemet megnyugtatóan elhelyezett dór pilaszterek és a párkányok vonalai élénkítik s tagozzák arányos részekre. A szélesebb középső magas mező két oldalán felnyúló kapcsolt két-két pilaszter, amelyeknek hatását a mögülök kilátszó lizena fokozza, a fölötte ívelő erős főpárkánnyal szép keretül szolgálnak a portálé és a fölötte álló Immaculata-szobor számára.

Nagy ékessége a homlokzatnak a művészi bejárat. A kissé lapított ívű kapu mellett terméskőből való két-két egybeillesztett és egymást szegletben metsző, jón pilaszter tartja a középső gyámkővel együtt a koronázó tört párkányt, ennek mindenik sarkán embernagyságú és hódoló testtartású angyallal. A párkányon a Szent Ferenc-rend címere van: két sebzett kezű keresztbehelyezett kar, t. i. az egyik az Üdvözítőé, a másik Assisi Szent Ferencé, fölöttük kettős kereszttel. A címer alatt kőkartusban latin kronosztikon római betűszámai egybeolvasva megmondják a templom épí-

A SZENT ERZSÉBET APÁCAREND TEMPLOMA.

FŐÚTCAI HOMLOKZAT

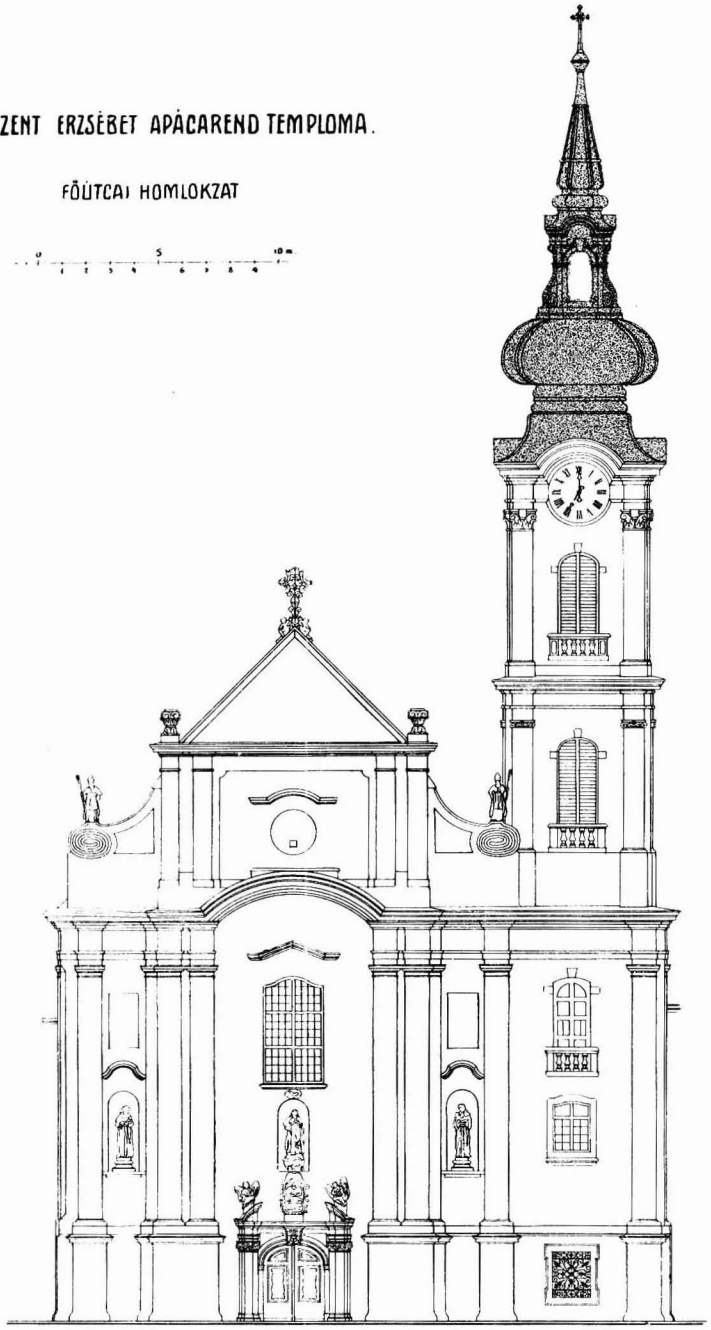

29. A templom homlokzatrajza.

tésének kezdő és befejező évét.[1] A címer fölött levő fülkében imádságosan összekulcsolt kezekkel, a földgömb köré tekerődző kígyó fején nyugvó lábbal, festői redőzetű ruhában áll a Szeplőtelen Szűz remek kőszobra. Míg az említett angyalszobrokon már tetemes rongálódás mutatkozik, addig ezen a szobron alig vehető észre, hogy már közel kétszáz esztendeje van kitéve az időjárás viszontagságainak. Alatta három bájos angyalfejecske tekint le ránk, a fülke fölött pedig úgy látszik, csak maradványa van meg egy szerény díszítésnek, amely annak felső részét valamikor körülvehette. A homlokzati középmezőben helyet foglal még a nagy ablak és fölötte egy csinos szemöldökpárkány.

A keskeny oldalmezőkben az Immaculata-szobor magasságában ugyanolyan fülkében a Szent Ferenc-rend két legnépszerűbb szentjének kőszobra áll, t. i. Assisi Szent Ferencé feszülettel kezében és Paduai Szent Antalé a gyermek Jézussal karján. A két szobor jóval kevesebb műgonddal készült, mint a középső, talán épp azért, hogy az utóbbi annál inkább kitűnjék, de a ferences címerrel együtt világosan jelzik, hogy itt a Szent Ferencrendtől emelt templommal van dolgunk.

A főpárkány fölé emelkedő attika rajzát köralakú vakablak, kis szemöldökpárkány és két pár lizena tölti ki s két oldalához sűrűn göngyölített voluták (csigadíszek) csatlakoznak. A volutákon mint talapzaton egy-egy püspökszobor áll, püspöksüveggel és pásztorbottal. Hogy kiket ábrázolnak ezek a szobrok, abban aligha tévedünk, ha tudjuk, hogy a Szent Ferencrendnek eddig három szentté avatott püspöke volt: Szent Bonaventura, Szent Lajos és Szent Benvenút. Az első bíboros volt s azért bíborosi jelvénynyel ábrázolják, de ilyen nincs ezeken a szobrokon, tehát csak az utóbbi kettőről lehet szó. Itt különösen Szent Lajos püspök érdekelhet bennünket, aki Magyarországon nem annyira ismeretes, amennyire megérdemelné. Ő egyik legjelesebb királyunknak, Károly Róbertnek öccse volt, atyja mindkét Szicilia királya, anyja pedig az Árpádházból való V. István magyar királynak leánya volt, tehát Szent Erzsébethez is vérrokonság kapcsolta. Lemondott atyai örökségéről, a királyi trónról és a szegény Szent Ferenc rendjének tagja lett és utóbb a franciaországi Toulouse püspöke. Meghalt 1297-ben. A másik szoborban ábrázolt Szent Benvenút püspöke volt az olasz palermói érsekséghez tartozó Mazzara városának és 1276-ban halt meg.

A homlokzat magas oromban végződik, amelynek csúcsát a kereszt díszíti. A templom homlokzatához csatlakozik az utoljára épített torony hat méter szélességben, a főpárkány fölött két emeletre osztva. Az utólagos építésből eredő kényszerhelyzet okozhatta, hogy a templom szegélyén levő pilaszter nem esik ugyanegy függőleges vonalba a torony felsőbb emeletei-

[1] HIs CapVt eXorDIs fVIt VnICa gratIa MatrIs (1731) TraXIt In eXCVrsVs sanCtI Mens proVIDa PatrIs. (1740.) (A megkezdést az Anya páratlan kegye, a befejezést az Atya gondviselése tette lehetővé.)

30. A templom kapuja.

nek szélét határoló pilaszterekkel, amiből arra következtet a szem, hogy a felső emeletek egy méterrel keskenyebbek, mint az alsó. Mindazonáltal a szűk utcában alig tűnik ez fel s ha előtte szabad tér lenne, amit az egyszerűségében is fenséges alkotás nagyon megérdemelne, akkor sem keltene

a szerkesztés e része a szemlélőben sok fönnakadást. A kicsiny eszközök közé, amelyek mégis jelentékenyen emelik az építmény csinosságát, tartoznak a változatosan alkalmazott kapitelek: alul dór, középen ión, fölül korinthusi, továbbá a torony ablakain a kis balusztrádok. A mult évszázad vége felé, 1891-ben, a főváros vezetőségének jóindulatából Eberling István fővárosi osztálymérnök terve szerint ráépített sisak összhangban van tartva a közeli Szent Anna plébánia-templom tornyainak sisakjával. Az alig észrevehető különbség a hagymának kissé lekonyuló, tehát kevésbbé merev vonalain és homorúan befelé hajlított oldalain van. A toronysisak feltétlenül emeli a városkép szépségét és az épületcsoport monumentalitását.

31. A torony.

Belépve a légvonat elhárítására kissé szegényes deszkafallal bekerített kis előtéren, a kórust tartó pillérek között álljunk meg és engedjünk szabad behatást lelkünkre az előttünk feltáruló gyönyörű színes képnek. Kitűnő architektúrával és mesteri plasztikával határolt derűs és marasztaló, melegséget árasztó tér van előttünk. A festői berendezés meglepő sokféleségén egységes vezető koncepció uralkodik, amely nem tűr sem untató ürességet, sem profán gondolatokat. Ez szent hely, Isten háza.

A téglalap alakú templomhajó hosszúsága 23·70 méter, szélessége 17 méter, magassága 19·75 méter. Három járomszakaszra oszlik, az egyiket kétharmadrészben a kórus tölti ki. Az oldalfalakból a súlyos boltíveket tartó három pár erős pillér nyomul be 2·40 méternyire és 5·70 méter széles oltárfülkét alkot. Hozzájárul napkeleti irányban a szentély 11·78 méter mélységgel és 8·70 méter szélességgel. Az apsziszvégződés sarkai le vannak tompítva. Kétségtelen, hogy az egykori építkezőktől tervezett nagyobb hosszúsággal még arányosabbak lennének a hajó méretei, de így ahogy van, intimebb. Az egyház liturgikus kívánalmainak is jobban megfelel, ha a hívek nincsenek nagyon távol a leggyakoribb istentisztelet helyétől a főoltártól s azért több figyelemmel kísérhetik a szent cselekményeket.

32. A templom belseje.

A boltozat szokatlan magassága mellett a szentély és a diadalív katedralisba illő kiképzése az ívet alátámasztó falak pilasztercsoportjaival s ezek pompás korinthusi kapiteljeivel, a fölöttük kifejlődő és szegélyvonalaikban diszkréten aranyozott, széles frizükben kecses stukko rozettákkal ékesített nagy párkánycsokrokkal, végül a diadalívnek szinte tartozékai gyanánt odaépített szépséges baldachinos oltárpárral rendkívül hatásos részlete a templomnak.

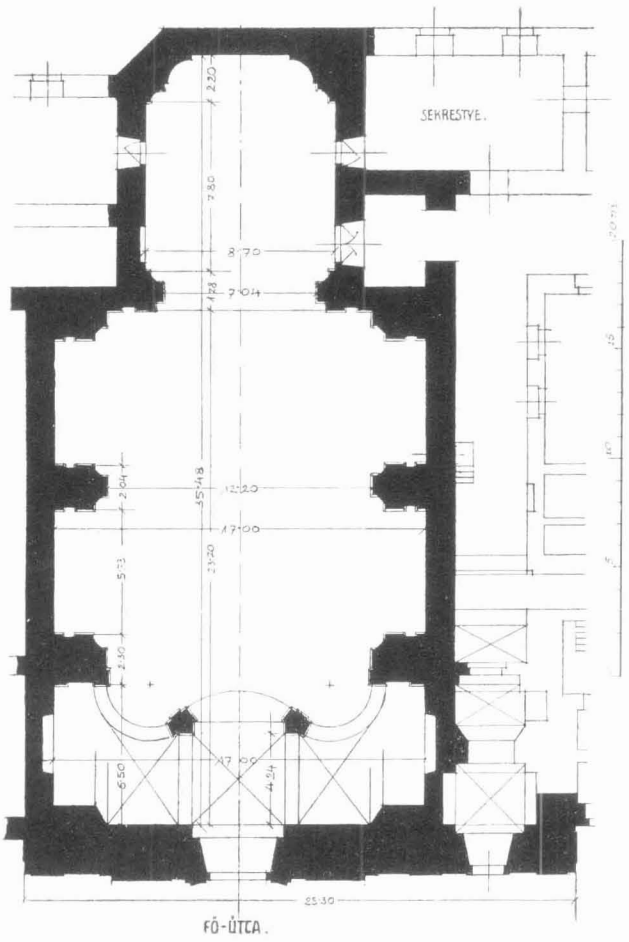

33. A templom alaprajza.

A dolog természete szerint legjobban a főoltár fontosságát kellett hangsúlyozni ; neki jutott tehát a legtöbb gond és remeklés. P. Budai Pavich Imre, akinek művezetése alatt készült, nemcsak jó teológus és író, volt, hanem finom érzésű műértő is lehetett. A nagyszabású, a szentély egész magasságát és szélességét betöltő alkotás lebilincselő erejéből alig vonhatjuk ki magunkat. Két részből, a tulajdonképeni oltárból és a háttérjellegű felépítményből csak az utóbbi maradt meg teljes eredetiségében, az előbbinek asztallapjára helyezett szentségháza a mult századból való, de a kettő szép összhangban olvad egybe.

Az alabastromszerű műkőből készült tabernákulum csinos ion oszlopocskáival, a régi oltárok predelláját helyettesítő és fülkéiben ereklyetartókkal ékesített kis hátfalával s ennek apró aranykoszorúkkal tüzdelt attikája, szóval az egész tulajdonképeni oltár, tündöklő hófehérségben emelkedik ki, mint szent áldozat helye. Ezt azután ünnepies nagyszerűségben környezi, nem ráépítve, hanem szervesen hozzácsatlakozva a jórészt

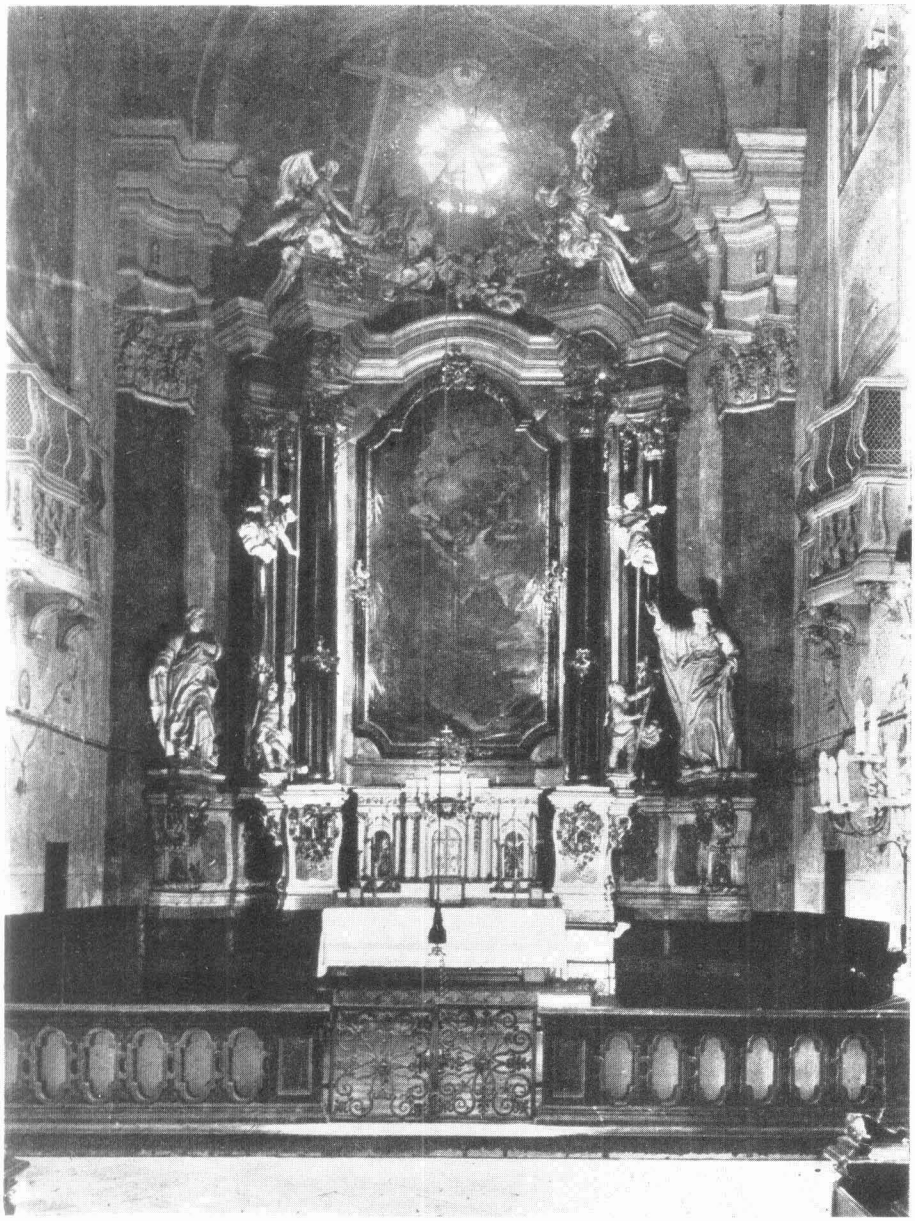

34. A főoltár.

barna színben tartott plasztikus háttér. Két pár magas talapzaton, hátrafelé szélesedő vonalon álló nagy korintusi oszlop és a mögülök kilátszó pilaszter a rajta hullámzó párkánytól összekapcsolva fogja körül a hat méter magas oltárképet és tartja a fölötte nyüzsgő szoborcsoportot.

Az oszlopok mellett a szentségház magasságában az oltáralkotmány két szélén az apostolfejedelmek valóban fejedelmi óriásalakja ötlik szemünkbe, Szent Péter a tetrekészség mozdulatával, Szent Pál szónoki állásban. Szokásos jelvényeiket nem tartják kezükben, hanem ritka ábrázolásban egy-egy mellettük álló angyal tartja, t. i. Szent Péter balján a megfordított keresztet, Szent Pál jobbján a kardot, mint vértanuságuk eszközeit. Fölöttük a hátsó oszlopokon két más lebegő angyal szintén tart még feléjük jelvényeket, t. i. Szent Péter fölött az egyik kulcsokat — mint Krisztus Urunktól kapott lelki felhatalmazásának jelképét — és a vértanui pálmát, Szent Pál fölött pedig a másik angyal könyvet — vonatkozással az apostol oktató leveleire — és rajta a pálmaágat.

A felépítmény ormán az ég jelképezése az emberiség üdvével kegyelmesen törődő isteni Szentháromságot mutatja az angyalok sokaságától körülvéve: a gondviselő Atyát a földgömb fölött, jobbján az Úr Jézussal és fölöttük a kegyelemsugarakat szóló Szentlélek galambjelképét. Az Üdvözítő kézmozdulata a földre irányul, az előtte ülő angyal jobbjával szintén lefelé mutat, ahol két feltörekvő ember jelentkezik, balkezével pedig a szent kereszt jelét tartja a világ felé. A másik oldalon más angyal hódoló meghajlással jelzi a szellemvilág hálaját a háromszemélyű Isten előtt. A drámai alakításon hátulról sárga üvegű körablakból beszűrődő aranyszínű fény ömlik el. Két oldalról szélesen felhúzódó sötétvörös pilaszter aranyozott kapitéllel s a rajtuk nyugvó fali koronázó főpárkány kulisszaszerűen egymásra torlódó sarkokkal, fölül pedig vörös drapéria leomló redői zárják le az egész alkotást.

A főoltár nagy festménye a templom védőszentjét, Assisi Szent Ferencet ábrázolja életének egyik legnevezetesebb mozzanatában, az ú. n. stigmatizációban, amikor Krisztus Urunk öt sebhelyének részese lesz. Szent Ferenc térdelő helyzetben, kitárt karokkal föltekint a megjelenő titokzatos szeráfra, aki karjainak tartásával a szenvedő Jézust jeleníti meg és az Üdvözítő szenvedésében elmélyedő szentet ugyanolyan sebekkel tünteti ki. A magasban lebegő angyalokat láthatóan foglalkoztatja a szentnek csodás megkülönböztetése s a közelben tartózkodó szerzetes testvér tisztelettel tekint föl. Szent Ferenc arcán bámulatos természetességgel mutatkozik a férfias vonások mellett az elragadottság és a meleg részvét a Megváltó szenvedései iránt. A háttérben kis kápolna látható: Szent Ferenc kedves Porciunkulája.[1] Nagyon sajnálatos dolog, hogy a mesteri mű megalkotója nem ismeretes.

Hiba lenne, ha valaki a főoltár felsorolt részleteit csak ötletszerűen

[1] A Szent Ferenc első rendjének megalapításáról nevezetes kis kápolna háromnegyedórányira van Assisitől, föléje épült a S. Maria degli angeli templom. Fölszentelése évfordulóján, augusztus 2-án, Szent Ferenc három rendjének templomaiban, tehát a harmadik rendhez tartozó erzsébetiekében is, a szokásos feltételek mellett, minden látogatáskor meg lehet nyerni a Porciunkula-búcsút.

35. A főoltárkép.

egymáshoz illesztett mozaikdaraboknak nézné. Itt jól átgondolt összefüggő gondolatsor kapcsolódik egybe: az emberiség üdvözítésének nagy eszméi, amelyeket a szent apostolok hirdettek, amelyekért éltek és vértanuságot szenvedtek. Ezeknek lényeges része Jézus kínszenvedése, amelyet sok más nagy lélek között különösen Szent Ferenc tudott elmélkedve átélni s főkép stigmatizációja óta együtt szenvedni. Urunk szenvedésének legkimagaslóbb része pedig véres keresztáldozata, amelynek jelét az angyal ott a magasságban felmutatja, s amelynek megismétlése azóta vérontás nélkül megismétlődik az oltáron az utolsó vacsorán történt rendelés szerint a szentmiseáldozatban.

Kár, hogy a szentély s a főoltár csak akkor kapja meg a kellő világítást, amikor a napsugár a kapu fölött levő nagy ablakon behatol. A templom építői ugyan nagyon jól gondoskodtak a barokktól annyira kívánt fényhatásról, mert az északi oldalon négy nagy ablak volt, mint a Pichler-féle 1781. évi rajzon (28.) látható. Az egyik ablak a szentélyen volt, de azt a Marczibányi-ház odaépítésekor felényivel kisebbre alakítva második emeleti oratórium-ablakká tették, amely nem sok világosságot engedett be, a mult század vége felé pedig ezt is befalazták s az így kapott felületre festették a most már lemálló nagy képet, a bécsi erzsébeti templom oltárképének kissé változtatott utánzatát, Szent Erzsébet megdicsőülését. A szentélyben levő két hajlított rácsú díszes oratórium-ablakból nem kap az oltár több világosságot. A templom hajója ellenben négy ablaktól megvilágítva a nap állása szerint változó pompás fényhatásokat ér el.

A nyolc mellékoltár párosan helyezkedik el a hajóban. Az egymással átellenben levők hasonló területen szerkezetükben hasonlók s így megőrzik az arányos beosztást, de részleteikben sok elmés különbséget mutatnak fel, amivel ébrentartják a szemlélő érdeklődését. Csaknem azonos kiképzésű — nagyon helyesen, mert egyszerre ötlik szemünkbe — a két első, mennyezetes karcsú oltár, Szent Anna és Szent Flórián oltára. Jellegzetesek rajtuk a nagyarányú voluták és a magasban nagy eleganciával alkalmazott baldachinos drapéria, fölötte párnán nyugvó koronával. Schoen Arnold említett művében másolatban közli egy oltár tervrajzát, amelyet a budai városháza egykori kápolnája számára Hörger Antal szobrász készített 1714-ben,[1] ezen az oltáron is van baldachin, mégpedig a két szóban levő oltáréhoz nagyon hasonló gömbölyded formában. Lehetséges, hogy az 1742-ben készen állott Szent Flórián oltárhoz köze volt Hörger Antalnak, aki Schoen szerint 1741-ben még dolgozott szobrászműhelyében, vagy legalább is oltára szolgált mintául.

Szent Flórián oltárán van a templomnak az az egyedüli festménye, amelyen megtaláljuk a művész nevét és a készítés idejét: Karl Held, 1829.

[1] Schoen Arnold, i. m. 163. l.

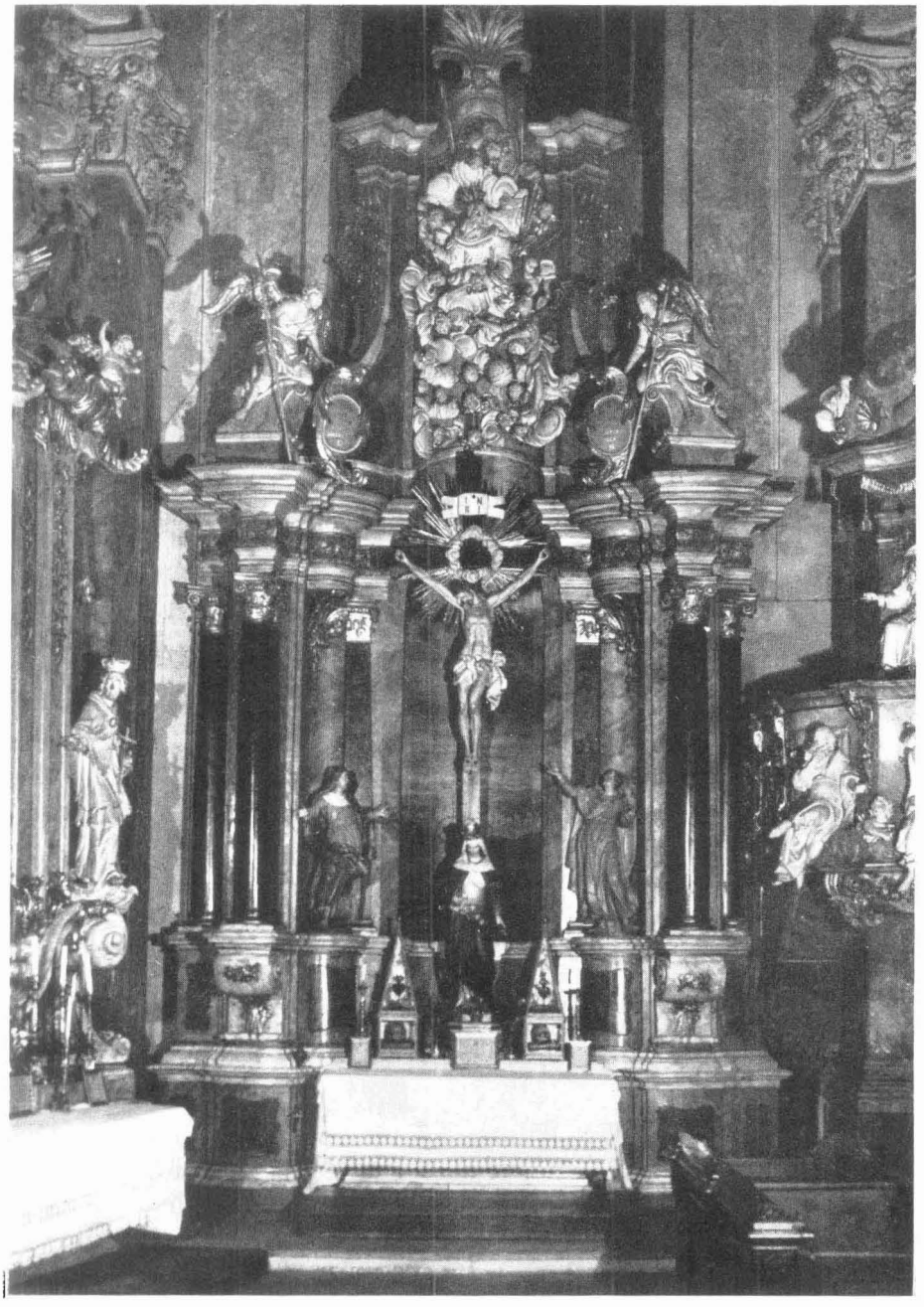

36. A Szent Kereszt oltára.

Szent Flóriánnak,[1] mint a tűzveszedelemben védő szentnek tisztelete nagyon elterjedt volt a gyakori tűzvész miatt, amely néha egész városrészt elhamvasztott, mint az 1810-ki, amikor a Tabán-városban és a Halász-városban 600 ház égett el. Az oltárkép technikája, világos, kissé kemény színezése megegyezik a tulsó oldali Szent Anna-képpel, úgyhogy annak is Held Károly lehetett művésze.

Mindkét oltár volutájának csomóján óriási kagylóban mint látszatos talapzaton jobbról-balról egy szentnek fehér szobra áll fából faragva: Szent Anna oltárán Szent Péter apostolé és Keresztelő Szent Jánosé, a Szent Flórián-oltáron Szent Egyedé (Szent Ferenc első tanítványainak egyike) és Nepomuki Szent Jánosé. Az utóbbinak tiszteletét a még szabályozatlan medrű folyamok gyakori veszedelmes kiáradásai tették általánossá.[2]

Az Úr Jézus kínszenvedésének emlékére rendelt Szent Kereszt-oltár nagyméretű feszületén, Urunk nagy gonddal faragott «finomságos teste» (corpus delicatissimum) ahogyan nevezték, látható a sebektől eltorzított állapot művészi elvonatkoztatásában, arcán a végtelen türelem és lélekerő nyugodt kifejezésével. Két nagy angyal tartja a Jézus kereszthalálánál szereplő eszközöket: az egyik a nádra tűzött szivacsot, a másik a lándzsát. A hátér felső része tele van a felhők közül kilátszó angyalfejek sokaságával. Középen a mennyei Atya reliefje mutatja, hogy az ő akarata teljesült. Az isteni irgalom csodája izgalomban tartja és bámulatra ragadja az ég angyalait. A kép mint műalkotás pedig minta arra, hogy a barokk stukkóművészet mennyire törekedett minden tenyérnyi helyet kitölteni.

A nagy angyalok két szentírási idézetet tartanak szemünk elé, jobbról: Bűneinkért töretett össze, balról: És lehajtván fejét, kiadá lelkét.[3] A feszület mellett a fájdalmas Szűz Mária és Szent János színes, de szintén a barokk-korszakból való szobra áll. Kisebb alakjukból is következtethetjük, hogy nem kerültek oda a többi nagy oltár fehér szobraival egy időben. Csakugyan jóval később az erzsébetiek kérték el 1786-ban a feloszlatott budai klarisszák templomának fölszereléséből. P. Kory Ottó kánoni vizitációja idejében, 1908-ban, még ott volt Mária Magdolna szobra is, amelynek holléte most ismeretlen.

A keresztoltárral szemben van a templom Mária-oltára. Az oltár közepén levő fülkében kis térdelő angyal kiterített leplet tart s ezen áll a nevezetes, régi Immaculata-szobor, lábai alatt a hold jelzi, hogy az ő szeplőtelen lelke nem változik, előtte volután térdelő angyalok hódolnak. A szobrot régisége és hajdan a Vásártéren betöltött népvigasztaló szerepe miatt méltán tekintette a ferences rend nagy kincsének s a hívek

[1] Szent Flórián római katona és vértanu volt. Irják róla, hogy egykor imádkozva megmentett egy égő házat.

[2] Nepomuki Szent János a Moldva folyóban lelte vértanuhalálát.

[3] Attritus est propter scelera nostra. Iz. 53, 5. (A festő tévedésből jelzi így a helyet: Iz. 57.) Et inclinato capite emisit spiritum. Ján. 19, 30.

37. A Boldogságos Szűz oltára.

nagy áhítattal vették körül. II. József koráig ezüst köpeny volt rajta, számos emléktárgy tanusította a hívek hálaját a Nagyasszony közbenjárásáért. A fülke fölött Jézus nevének szent monogrammja[1] mutatkozik. A kis mennyezet fölött mind Jézus szent nevének, mind a Boldogságos Szűznek szól. Az oltár oszloprendszere teljesen olyan, mint a Szent Kereszt oltáráé. A négy oszlop közül a két mellső a talapzatból előre ugró volután mint gyámpolcon emelkedik a magasba, mellette az oltár közepe felé a homorú felületben helyet kap két szobor. Az egyik könnyen fölismerhetően Szent József a gyermek Jézussal karján, a másik úgy van alakítva, amint a keresztény ikonografia idősebb Szent Jakab apostolt, a spanyol hagyománynak megfelelően, mint zarándokot széles gallérú köpenyben, hosszú zarándokbottal kezében, vizes edénnyel oldalán, ábrázolja. Az 1822. évi kánoni vizitáció jegyzőkönyve azonban Szent Joakimnak, Szűz Mária édesatyjának mondja és természetes, hogy az ő szobra több joggal állhat Szűz Mária oltárán, mint Szent Jakab apostolé. Az oszlopokat összekötő párkány közepére helyezett kartusban ez a fölirat olvasható: «A templom (építés) kezdője a gondoskodó Szűz volt.»[2] A párkány fölött arányosan elhelyezkedő ormon a háromszögből kitekintő szem, mint Isten mindentudásának jelképe körül álló, ülő és lebegő angyalok élénk mozdulatokkal örvendeznek azon, hogy Isten szeme szeretettel nyugszik az emberi természetet fölvevő szent Fiának édesanyján. Az orom tetején nagy Mária-monogramm hirdeti, hogy ez az oltár Szűz Mária oltára.

Ezzel a kedves Mária-szoborral összefügg az a teljes búcsú, amelyet XVI. Gergely pápa külön engedélye alapján azok nyerhetnek, akik a többi szokásos feltételek mellett Boldogasszony Szeplőtelen Fogantatása ünnepén vagy annak nyolcadában ezt a templomot látogatják. (Levélt. 30. sz.)

Nagy kegyelet tárgya volt különösen a templom első korszakában Páduai Szent Antal oltára és rajta a templom legrégibb festménye. A hívek kedvelt szentjük képét elhalmozták ezüst emléktárgyakkal, a kis Jézusra ékes ruhát tettek, ami aránytalan kicsinységét eltűntette; szent Antal ezüst övet kapott. Máig rajta maradt a képen Szent Antal és a kis Jézus fején az ezüst korona, de megvannak a sérülések nyomai is, amelyek a festményen így támadtak. A többi oltárhoz képest itt új a hermák alkalmazása, amint a szép szoborcsoportokból kinyúló féltestükkel görnyedve tartják a párkánygerendázatot. A hermák előtt két nagy egyháztanító fehér szobrát látjuk; az egyik Nagy Szent Gergely pápa tiárával a fején és hármaskeresztes főpásztori bottal kezében, a másik Szent Jeromos, lábánál vadállat alakjában a kísértővel, kezében pedig a kővel, a szigorú aszkézis eszközével. Az oltár felső részét Árpádházi Szent Erzsébet kedves képe díszíti, amint a szegényeknek alamizsnát oszt.

[1] IHS Jézus szent nevének görögösen írt három első betűje.
[2] Principium templi provida Virgo fuit.

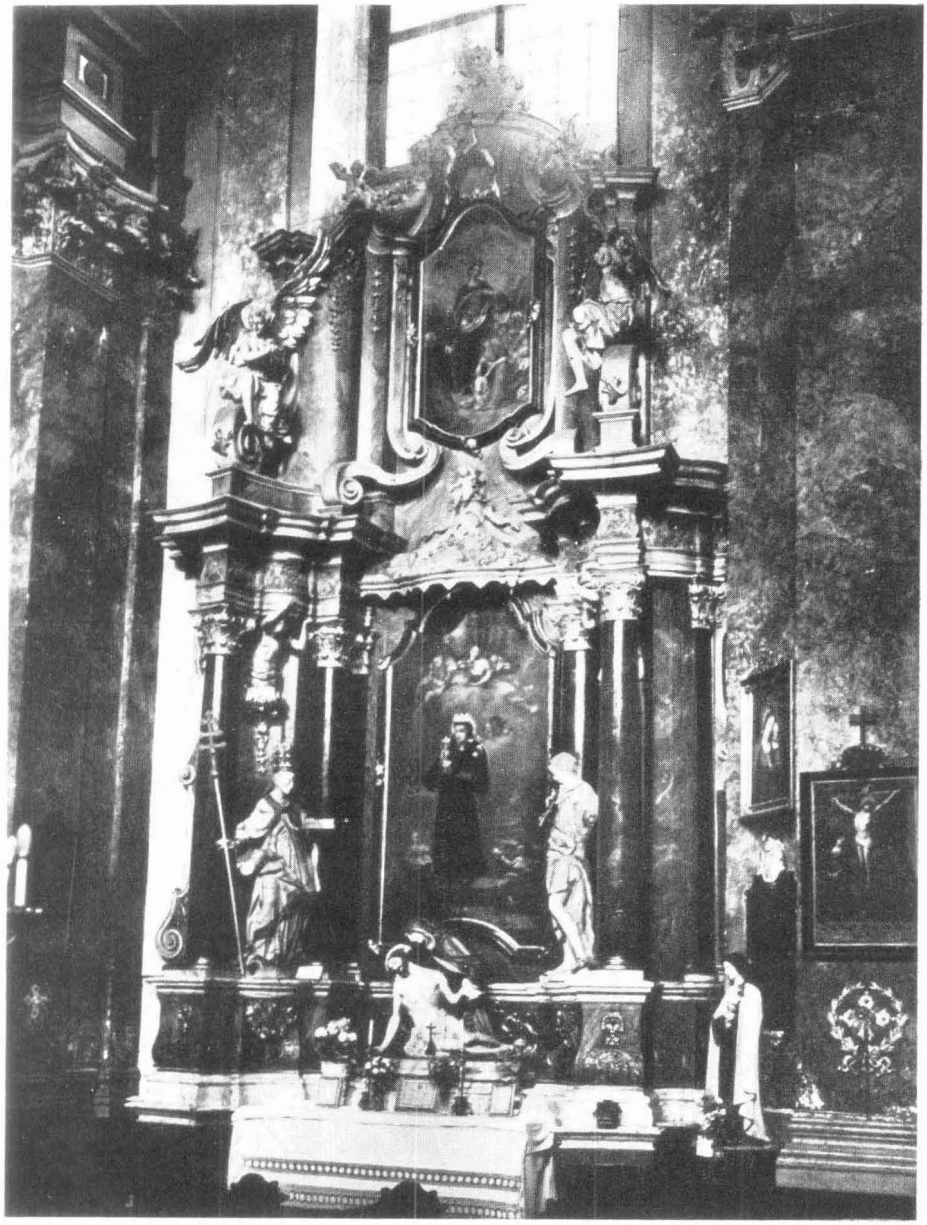

38. Páduai Szent Antal oltára.

A Szent Antal-oltár privilégiumos oltár, t. i. abban a kiváltságban részesült XVI. Gergely pápától, hogy a halottra bármely napon érette mondott szentmisével teljes búcsút lehet alkalmazni. (Levélt. 31. sz.)

Siralmas idők emlékét őrzi a Szent Antal oltárával szemközt a pestis korának votiv oltára. A szorongatott hívek bizalma azokhoz a szentekhez fordult, akiknek földi életükben maguknak is volt tapasztalatuk a félelmes betegségről vagy máskép súlyos szenvedéseken mentek keresztül. A festő a votivképen igyekezett valamennyit megjeleníteni, sőt a Szentháromságot és a Boldogságos Szűz Máriát is, s azért csak kevés helyet juttathatott az egyeseknek. Fölismerhető rajta Borromei Szent Károly bíborosi ruhában, a ferences Szolanói Szent Ferenc, a liliomos Szent Antal, alul a nyilazott Szent Sebestyén, a betegek pártfogója, Szent Rókus és Szent Rozália. Az oltár felső részében a haragvó Istent, aki a bűnös emberiséget bünteti, ábrázolja a kép ; a föliirat azt mondja : «Eltörlöm az embert, akit teremtettem, a föld színéről.»[1] Jobbfelől egy angyal kivont kardot tart, a büntetés jelét, balfelől egy másik meghajló testtel mellét üti a bűnbánat jeléül. A kartusban az oltár jellegéről és koráról ezt találjuk : Fogadalomból a pestis idejében. 1739. Az oltár két oldalán két kitűnő szobor Szent Ferenc rendjének festői ruházatában alakítja a törökverő Kapisztranói Szent Jánost a feszülettel kezében és Szent Paskált kehellyel kezében, mint az Oltáriszentség különösen nagy tisztelője.

Az oltáron üvegszekrényben levő kis Mariacelli szobor egy Kristóf nevű remete munkája, aki azt 1747-ben a templomnak ajándékozta.

A kórus alatt még két kisebb oltár van érdekesen hajló és hullámzó párkányokkal. Az egyik a Szent Ferenc harmadik rendjéhez tartozó nagy bűnbánó Kortonai Szent Margit, a másik Nepomuki Szent János, a gyónási titok vértanuja.

Szent Margit oltárán díszes üvegkoporsóban Szent Fortunatus vértanu teste nyugszik. Az arc viaszból készült a koponyán. Ez a római katakombából való nagy ereklye először a budavári Boldogasszony-templomba került XII. Ince pápa adománya gyanánt, ahol aranyszövettel borítva üvegszekrényben oltárra helyezték. 1789-ben betörők rabolták el, kifosztották és a várbástyáról ledobták egy ottani szőlőkertbe. Az ismét megtalált ereklyét azután ajándékképen az erzsébetiek temploma kapta.[2] Egy másik nagyobb ereklye, Szent Flamidián vértanu feje, régente szintén a budavári főtemplom tulajdona volt, amelynek Kollonich Lipót bíbornok ajándékozta. Egy ideig egy ottani oltáron tisztelték, utóbb a sekrestyében tartották, a főtemplom átépítése idejében pedig Némethy Lajos akkori vízivárosi káplán közbenjárására az erzsébetiek templomának engedték át. Itt most a Szent Kereszt oltárán látható.[3]

A templom nagy műkincse a gyönyörű szószék. Helyét a templom déli oldalfalán és nem az evangéliumi oldalon jelölték ki, mert a kolostor

[1] Delebo hominem, quem creavi, a facie terrae. Gen. VI, 7.
[2] Némethy Lajos, A Budapest—vízivárosi Erzsébetiek. Budapest év nélkül 28. l.
[3] Némethy Lajos, i. m. 30. l.

39. A pestis ellen védő szentek votív oltára.

felől csak így volt megközelíthető.[1] Ez a hely akusztika és a hívekhez való közelség szempontjából nagyon megfelelő. A szószék szerkezetének szilárd-

[1] A földszintről fölvezető lépcső csak 1905-ben készült, addig az I. emeleti folyosóról nyílt hozzá ajtó.

ságával, formájának arányosságával, tetszetős vonalainak hajlékonyságával, díszítésének gazdagságával a legkényesebb ízlést is kielégíti. A díszítés rajta nem üres fitogtatása a gazdagságnak, vagy akár a művészetnek, hanem nagy gondolatok közvetítője.

A szószék testének kihajló felületén szembeötlő négy szent evangelista az evangeliumos könyveik elejének tartalmából vett szokásos jelképekkel (ember, oroszlán, áldozati állat, sas) azt a tényt rögzíti le, hogy itt azt az evangéliumi tanítást hirdetik, amelyet a Szentlélektől sugalmazott evangelisták hirdettek. A középső felületen levő aranyozott relief a búzavetést ábrázolja s vonatkozással az Üdvözítőnek a magvetőről szóló példabeszédére az isteni tanítás elhintett magvainak sorsára céloz, intve: ne essenek kemény sziklára, vagy az útfélre, vagy a tövisek közé! A mellvéd fölött látható két jeles szobor nevezetes igehirdetőket jelent; az egyik a bíborosi kalappal Szent Bonaventura, a Szent Ferenc-rend legnagyobb teológusa, a másikról P. Kory Ottó 1908. évi vizitációs jegyzőkönyve azt mondja, hogy Dun Scotus János, a rendnek szintén nagy tudósa. Ámde nem valószínű, hogy az utóbbit ábrázolja, mert ő nincsen még szenttéavatva és mert nem vértanu, holott a szobor egyik kezében pálmaágat tart s a másik kézzel egyenesen erre rámutat. Talán több valószínűség szól amellett, hogy a szoborban Sigmaringeni Szent Fidélt lássuk, a kapucinusrendű hithirdetőt, akit Kálvinnak ráharagvó hívei 1622-ben Svájcban megöltek s aki most a szószékről ilyenfélét mond: Nézzétek, amit szóval hirdettem, annak igazságáért életemet is föláldoztam. Szent Fidélt 1746-ban avatták szentté, személye

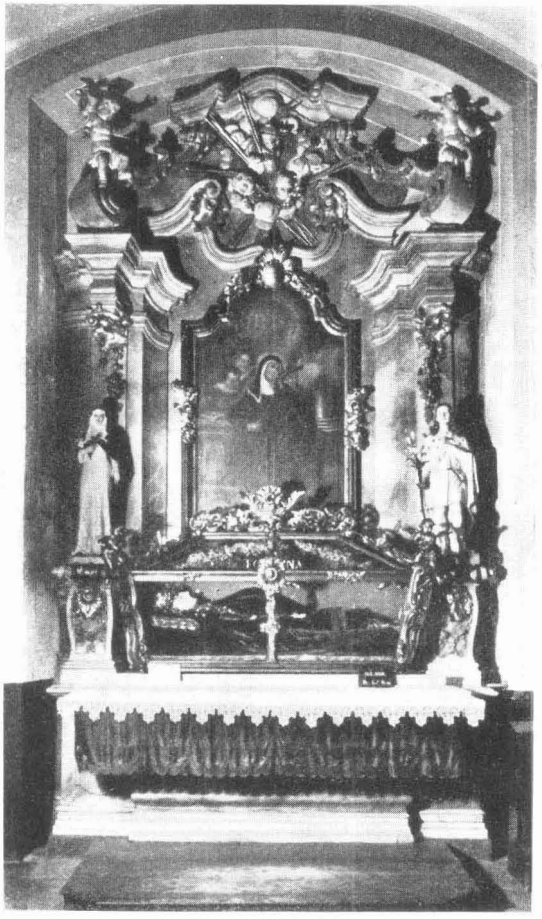

40. Kortonai Szent Margit oltára.

41. A szószék.

tehát élénken foglalkoztatta a katolikus világot, amikor a szószék készült.

Az aranyrojtos és bojtos hangfogó fedél magasságán az Üdvözítő felséges fehér szobra jobbját áldóan kinyujtja, baljában felénk tartja az

egész keresztény hitnek jelét és az üdvösség eszközét, a szent Keresztet. Előtte két angyal van ülő helyzetben, az egyik a Mózes-féle rézkígyó kis másolatát tartja és elmélkedik rajta, a másik a feszületet mutatja fel. A jelenet értelme Jézus szavaiban van: «Amint Mózes fölemelte a kígyót a pusztában, úgy kell fölemeltetnie az Emberfiának (a kereszten), hogy mindaz, aki őbenne hisz, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.»[1] Az

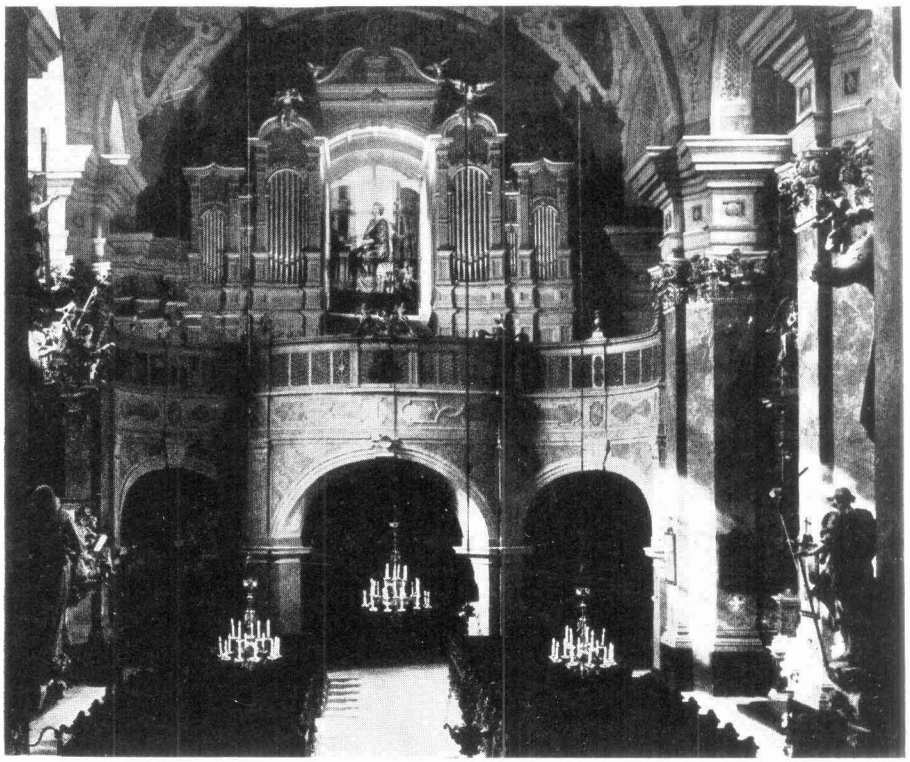

42. A kórus.

angyalok között virágkoszorús kartusban ezt olvassuk: «Beszédeid megértése világosságot ad.»[2] Az egész szószék nem mint önálló darab, hanem mint szervesen beleillesztett része a környező plasztikának, csodálatos fényben fürdik előttünk.

Ha most visszafordulunk a kapu felé, újabb ritka látvány tárul elénk. A karzat széles kígyóvonalban hullámzik ott, két erős pillértől nehezen fékezve mozgásában, aminek jeléül a középső ívbolt a templom belseje felé, a két szélső pedig a kapu felé hajlik. Azt hihetnők, hogy egy

[1] Ján. 3, 14.
[2] Declaratio sermonum tuorum illuminat. Zsolt. 118, 130.

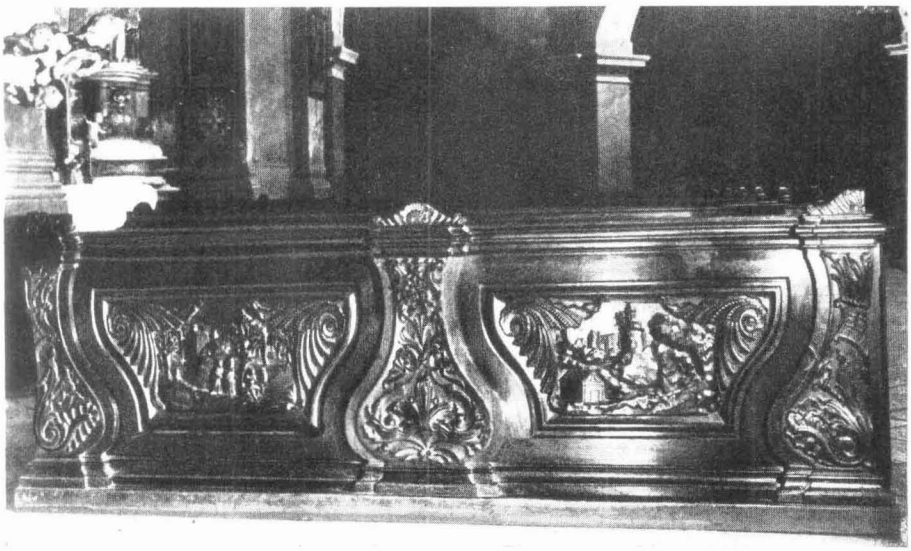

43. Padrelief.

második templom előcsarnoka előtt vagyunk, ha fönn észre nem vennők az orgonának szép és nagy, de már nem a régi barokkízlésnek hódoló sípszekrényét. A karzat szélén csinos rácsozat födi el az énekes nővéreket a közönségnek esetleg kíváncsi tekintetétől.

A régi ferencesek művészetének még szép emlékei a templom padjainak faragványai. Nem egyszerű asztalos-faragások ezek, hanem értékes szobrászművek, reliefek, a padsorok elején és végén levő lapokon, valamint az oldalfelületeken is. A nagyobb felületeken jelenetek és képek Szent Ferenc és rendjének történetéből, a keskenyeken virágok, állatok és más dekoratív elemek, pl. a szent lecke oldalán az első padsor elején a Santa Maria degli angeli templom (43.), az evangéliumi oldal második padcsoportja elején Szent Ferenc stigmatizációja. (44.) Ezeknek a padoknak vizsgálatánál érdekes jelenségre bukkanunk. Három helyen ferences arckép kifaragva az illető padok oldalán (45.), mindenik más arckép, az egyik szakállas ferencest ábrázol. Felismerhető, hogy ezek nem stereotip képek, hanem valódi arcképek és közelfekvő a gondolat, hogy nem mások, mint maguk a templomban művészkedő szerzetesek.

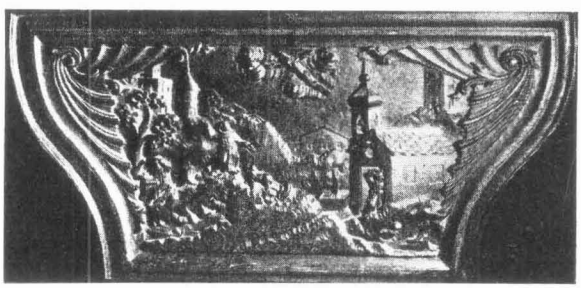

44. Padrelief.

A templom valósá-

gos tárlata a barokk szobrászat szebbnél-szebb műveinek. Ezek a szobrok az anyag tehetetlenségével ellentétben a cselekvő élet varázsával töltik meg a teret; mert a szentek és angyalok sokasága nem áll itt tétlenül, hanem valamennyi a természetes mozdulatok pillanatfelvételében látszik tárgyalni, oktatni, buzdítani, benső érzelmeknek kifejezést adni, lelkesedni vagy örvendezni.

A barokk korszak nagy művészetet feltételező alkotásai között szemet szúrnak a mult század nyolcvanas éveinek vége óta sokkal kevesebb hozzáértéssel, mint nekibuzdulással beállított, gyárilag készült színes szobrok. Mozdulatlan merevségükkel ellenkeznek a többiek stílusával, rikító színeikkel tarkítják a teret, számukkal túl is halmozzák. De nemcsak a műízlés, hanem a liturgiai szabályok is helytelenítik ezeket az új beszerzéseket, főkép, amikor velük önkényszerűen meg akarják változtatni az oltárok jellegét és címét. Nem szabad egyik szentnek oltárát más szentnek oltárává önkényesen átalakítani, nem helyes a feszület és az oltárkép közé más képet vagy szobrot elhelyezni. Minden ilyen és más fontos változtatás, sőt javítás, pl. templomfestés tervét és szándékát az egyházmegyei hatóságnak kell bejelenteni és rá engedélyt kérni, hogy a főpásztortól rendelt egyházművészeti bizottság a dologról előbb véleményt mondhasson.

45. Magas padrelief.

A festészet az oltárképeken és néhány kisebb faliképen kívül a templom boltozatán talál képviseletet. Ezek a mennyezetfestmények már nem az eredeti templomdíszből, hanem Bader Károly nevű festőnek 1890. évi, 23.501 frt 79 kr. költséggel végzett restaurálási munkálataiból valók.[1]

A szentély mennyezetfestménye látszatos kupolát vetít a főoltár fölé. A kép tárgya a Boldogságos Szűz megdicsőülése, amint angyalok kísérik az égben trónoló Szentháromság elé. (47.) A sarkok medaillonjai-

[1] A Seemann-féle Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, Leipzig, 1926. 19. kötetben Innocent Ferenc néhány év előtt elhalálozott festőről mondja, hogy az erzsébetiek budapesti kolostora szentélyének festésében résztvett, de erről a kolostorban nincs följegyzés.

ban a négy evangelista képe van. A templom hajójában a három süvegboltozaton három nagy festmény tompított színekkel ábrázolja az angyali üdvözletet (48.), a kis Jézus betlehemi együttlétét Szűz Máriával és Szent Józseffel, azután Jézus föltámadását. A boltozat többi részét angyalok

46. A szentély mennyezetfestménye.

mellképei a bizanti stílus szerint arany háttérrel, azután különféle vallásos jelképek és végre szövevényes rokokós díszítések töltik ki. Úgy látszik, a festő könnyebben mozgott a dekoratív iparművészet, mint a figurális festőművészet terén.

A kapu mellett a kórus alatt levő missziós kereszt az 1895-ben tíz napon át megtartott népmisszió emlékét őrzi és hirdeti, hogy valahány-

szor előtte a hétfájdalmú Szűz tiszteletére 7 Üdvözlégyet imádkozik valaki, 7 évi és 7 negyvennapos búcsút nyerhet, a misszió évfordulóin pedig, vagy a rájuk következő vasárnap, úgyszintén szent kereszt feltalálása (május 3.) és magasztalása ünnepén (szeptember 14.) vagy ezeket követő vasárnap a szokott feltételek mellett teljes búcsút lehet nyerni.

A sekrestyének is megvannak a maga művészi emlékei. Az egyik a kis oltár, amelynek házi építése megelőzte a templom oltárait, Szent István első vértanu tiszteletére készült. Az oltárkép nagy művészettel jeleníti meg a vértanu megkövezését. A felépítményhez tartozó, fából való két lizena könnyed szalag módjára összehajlítva csüng le a kép mellett.

47. Mennyezetfestmény.

Ugyanott érdekes, ritka alkotás a fali kút (lavabo), rajta kőből szobrászmunkával kifaragva az a jelenet, amikor Jézus Jákob kútjánál beszél a szamaritánus asszonnyal. A háttérben érkező apostolok a falra vannak festve. A kút előtt nagy kőkagylót tart görnyedt fején egy kis fiú kezeivel. Az emlékmű elfoglalja a fal egész magasságát. (48.)

Ugyancsak a sekrestyében őrzik drága ereklye gyanánt Szent Erzsébet finom művű, fonadékszerű faragással ékesített botját (49.), amelyet, mint atyjától, Hadik András gróf tábornagytól örökölt ereklyét, Hadik János gróf királyi kamarás 1805-ben ajándékozott a Szent Erzsébet-szerzetnek. A boton ezüstbe vésve olvasható: «Szent Erzsébetnek, akit Marburgban 1267-ben a német lovagrend épületében eltemettek,

botja».[1] Az ereklye az erzsébetiek irattárában megőrzött írás szerint a bécsi klarissza kolostor birtokában volt. Mikor II. József a kolostort feloszlatta és felszerelését elárverezték, Hadik András gróf megvette a botot 11 forintért 1783-ban. Az íráshoz a következő hitelesítést csatolták: «Ezt az itt leírt és nekünk eredeti formájában, érvényes igazolásokkal bemutatott botot Szent Erzsébetnek, a magyarországi özvegy királyleánynak igazi és valódi botjául elismerjük és a szent ereklyéket megillető, neki járó tiszteletet igazoljuk. Kelt Budán, 1803. szeptember 4-én. Szabó András s. k. Novi püspöke és esztergomi általános helytartó.»

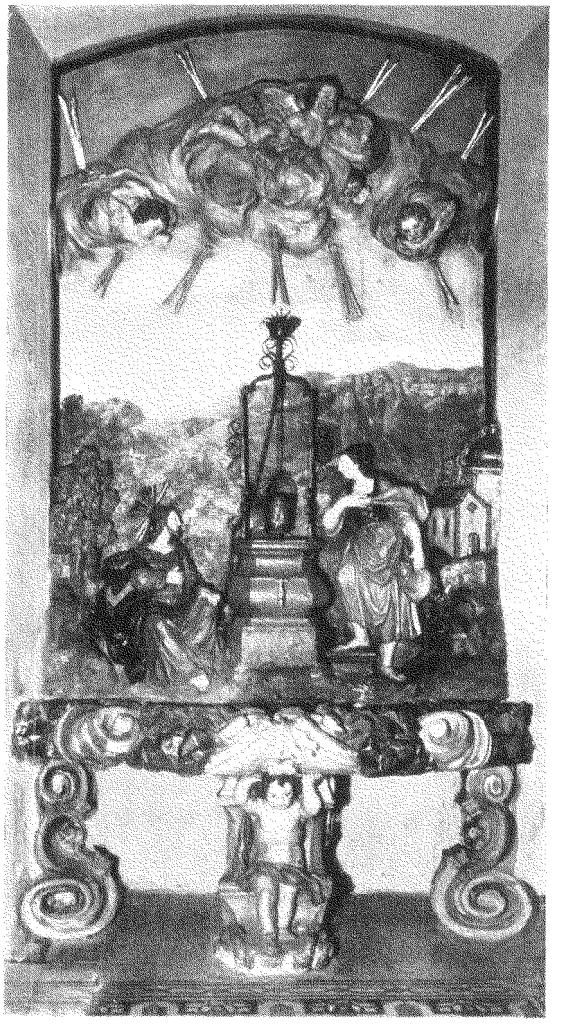

48. Fali kút a sekrestyében.

A templom a kegyelet ápolására is példát ad a halottak iránt és ugyanakkor közelebb hozza a halál üdvös gondolatát a hívek lelkéhez síremlékeivel és kriptájával. A kórus alatt a Gyulai grófi család három tagjának ampir stílusú szép síremlékei közül különösen figyelemremeltó Gyulai Albert gróf főhadvezéri helytartónak, a Mária Terézia katonai rend vitézének emléke 1835-ből. A szürke gránitból faragott sírkövön fehér carrarai márvány-oroszlán nyugszik, kardot és gyászlapot tartva. A túlsó oldalon Gyulai Albert gróf nejének, született Wynants Justinának, vele szemben Gyulai Lajos grófnak síremléke van. A szószék alatt egy márványlap Xeravich Mátyás festőnek emlékét dicsőíti, akit 1771-ben a kriptában eltemettek. A

[1] Baculus S. Elisabethae quae sepulta est in aede S. Ordinis Teutonici. Anno 1267 Marburg Gottorum.

Szent Antal-oltár mellett a fekete emlék a falon Kramern Károly Mór 1760-ban ide temetett alezredest, mint a Boldogságos Szűz és Szent Antal nagy tisztelőjét és a szegények atyját magasztalja.

A nővérek kriptájába a Marczibányi-házból van a lejárat. Megható, félhomályban álló hely. (51.) Három sorban feküsznek a jó halottak a falban levő helyecskéjükben kőlappal lezártan, csaknem úgy, mint a római katakombák csendes lakói. Azelőtt is zártan, klauzurában éltek, de idege-

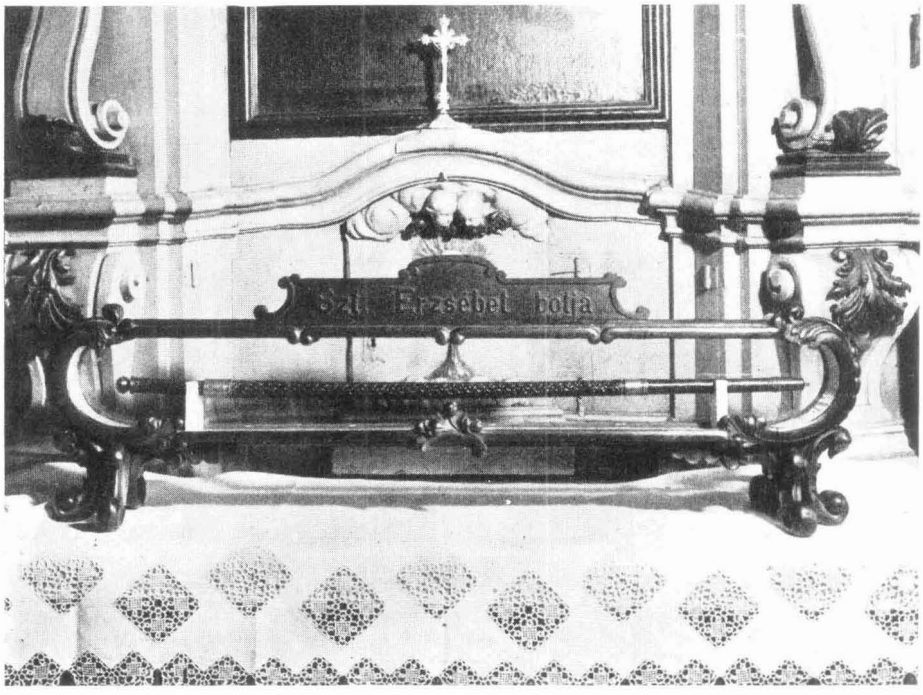

49. Szent Erzsébet botja.

neket nem volt szabad beengedni ; ide másokat is beengedtek, elég sokat. Itt van a felső sor első helyén sok fáradozása után Anger Klára, az első főnöknő. Közel hozzá édestestvére, Anger M. Xaveria, aki a dominikánák rendjéből Tulnból lépett ide át az erzsébetiekhez és itt 1803-ban 64 éves korában meghalt. Együtt vannak ötvenegyen. Velük van Marczibányi István és felesége, velük az Almássy, Berchtold, Buttler, Cziráky, Dőry, Gyulai, Keglevich, Kinszky, Klobusiczky, Pálffy, Radetzky, Sigray grófi, a Droste-Senden, Rudnyánszky bárói család egyes tagjai és többen mások. Még 1872-ben helyet kapott itt Kajetana testvér, de azontúl előbb a vizivárosi temetőben, 1897-től a Farkas-réti temetőben, 1929-től az óbudai temetőben találtak nyugvóhelyet a többi elfáradt nővérek.

A Szent Erzsébet-szerzet nem halad el közömbösen a halál nagy gondolata mellett. Nagy esemény a kolostorban egy testvér haldoklása. Sokatmondó csend van mindenfelé, a templomhoz vezető folyosó megélénkül. Benn a betegszobában a főnöknő néhány nővérrel s ha lehet, a lelkiatyával együtt imádkozva támogatja a nehéz órában az útrakelőt. Nem éppen félelem, hanem ünnepies komolyság ül az arcokon; mert akik itt megszokták, hogy a lelkiismeretvizsgálatnál részrehajlatlan ítéletet mondjanak maguk fölött, azoknak nem kell az utolsó órára úgy gondolniok, mint «akiknek nincs reményük». «Remélem — mondotta két év előtt egy ilyen komoly estén a haldokló Izabella testvér — remélem, hogy holnap reggel már ott túl leszek.» Mikor a testvér már «ott túl» van, elhozzák professziójának annak idején sajátkezűleg aláírt szövegét és a ravatalon szíve fölött kezébe adják. Ez vele marad a koporsóban biztató útravalóul annak, aki a professzióval tett fogadalmait híven megtartotta. A konstituciók kötelezik a hátramaradt testvéreket, hogy az egyház kegyelemeszközeivel bő segítséget küldjenek az elköltözött után. Sőt nemcsak a kolostorbeli társnők teszik ezt, hanem a külföldi többi erzsébeti kolostorbeliek is, mert habár az élet mesgyéjén távolesnek is egymástól, a halál útján találkoznak, amikor a halálesetekről egymást kölcsönösen értesítik.

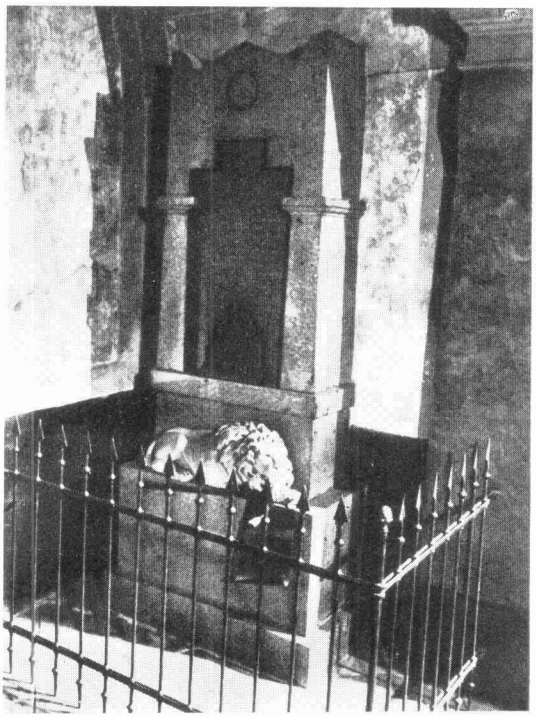

50. Gyulai Albert gróf síremléke.

Az építőművész személyének problemája.

Végigtekintve a szép templomon, fölmerül a jogos és műtörténelmi szempontból fontos kérdés: ki ennek az értékes szentegyháznak tulajdonképeni tervezője, alkotója?

A nem nagyszámú irodalmi munka, amely a templomról megemlékezik, erről a kérdésről még véleményt sem mond.

A budai kapisztránus rendnél őrzött, már többször említett Protocollum, amely a templomépítés legtöbb adatát szolgáltatja, egy szóval sem emlékezik meg a tervekről, a tervezőről és az építés vezetőjéről. A kolostornak más följegyzése sincs ezekről ; de nem található róluk semmiféle adat sem az esztergomi érseki levéltárban, sem a Fővárosi vagy az Országos Levéltárban, sem a Szent Ferenc-rend római egyetemes főnökségénél, vagy a boszniai rendtartományi főnökségnél, amely utóbbi két helyen a római

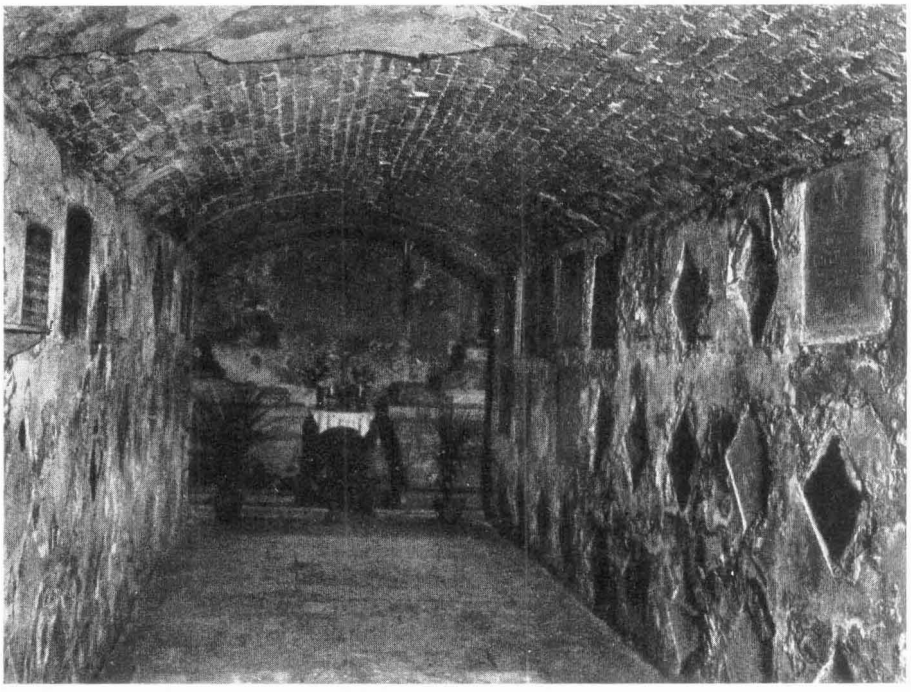

51. Az erzsébetiek kriptája.

generalátus egyik főtisztségében működő P. Schrotty Pál végzett az ügy érdekében fáradságos utánajárást.

A templom alapkövébe helyezett okiratban lehetne legalább szokás szerint említésnek lennie erről, de az, jóllehet, sok más dologról bőbeszédűen szól, a tervezés ügyét elhallgatja. E mögött a hallgatás mögött bizonyosan nincs mellőzés vagy lekicsinylés, hanem főkép a barokk kort nagyon jellemző szerénység, de sajnálni kell, ha ennek a kérdésnek megoldásáról le kell mondani.

Talán mégis valami kevés világosság kezd derengeni a dologban, ha jól szemügyre vesszük az alapító iratot. Ez az irat tíz tanácsos között, akik valószínűen jelen voltak az alapkőletételnél, említ egy Helbing János nevűt.

Tudjuk, hogy abban az időben a nevek írásánál nem voltak nagyon kényesek és nincs csodálkoznivaló azon, ha esetleg Hölbling helyett Helbinget írtak. Hölbling János nevű tanácsos valóban élt akkor Budán és ez építész volt. A keresztnév azonossága révén is nyugodtan föltehetjük, hogy az okirat őt érti, az egyedüli építészt a fölsoroltak között, mert a többi nem szerepel az akkori építészek sorában. Nem hihető, hogy a tervező nevét is ki akarták volna hagyni, ha már nem emelik ki idevonatkozó érdemét.

Vajjon alkalmas lehetett-e Hölbling János ilyen feladatra? Körülbelül egy évtizeddel az itteni templom építése előtt ingyen készítette a pesti szerviták templomának tervét. Azt a templomot 1722 után kezdették építeni, bár eltértek az eredeti tervtől és 1732-ben fejezték be.[1] Ugyanő építette a pesti és a budai városháza kápolnáját.[2]

Ezeknek a gyér nyomoknak alapján addig, míg nem sikerül talán más irányú megbízható útbaigazítást fölfedezni, szabad lesz valószínűnek tartani, hogy Hölbling János volt a templom tervezője és építője.

[1] Emléklapok a budapesti szervita-konvent 200 éves fönnállásának örömünnepére. Budapest, 1889. 16. l.

[2] Schoen Arnold, i. m. 6. és 163. l.

V.

A SZENT ERZSÉBET-SZERZET NŐI KÓRHÁZA

Visszatekintés a kórház multjára.

Mikor II. József a Szent Erzsébet-szerzetet 1785-ben Budára telepí tette, a polgári lakosság számára csak egy városi kórház állott rendelkezésre, a mostani Régi Szent János-kórház. Pest városának szintén csak egy kórháza volt, amelynek siralmas állapotáról kemény filippikát írt a város tiszti főorvosa, Haffner Mihály, 1793-ban kiadott röpiratában. A pesti

32. Földszintes folyosó.

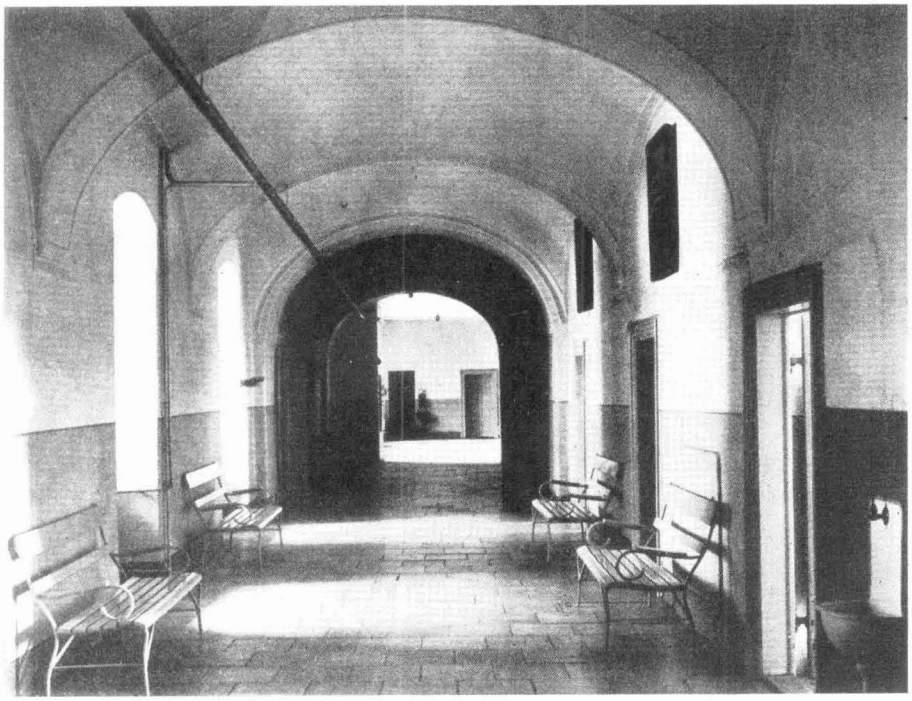

53. Elsőemeleti folyosó.

Szent Rókus-kórház 13 évvel az erzsébetiek kórházának megnyitása után épült föl, a budai irgalmasrend kórháza még később. A király tehát helyesen írta az erzsébetiekre vonatkozó alapító rendeletében, hogy a város betegeiről még kevés gondoskodás történt.

A betegápolás munkája az első időben, mikor a betegszobák még csak készülőben voltak, természetszerűen szűk határok közé szorult, de azért Anger Klára főnöknő a betelepülés után két hónappal mégis 22 női betegnek fölvételéről, mert a kórházat csak nők részére alapították, a következő év vége felé pedig, 1786 október 4-én, már 321 beteg fölvételéről tesz bejelentést a helytartótanácsnál.

Loybl M. Benedikta, a második főnöknő, 1817 szeptember havában jelenti az esztergomi érseki helytartóságnak, hogy a kórháznak már 40 ágyhelye van a betegek számára. Az intézmény fönntartásáért aggódó hatóságnak, amely a betegek fölvételét túl nem léphető számhoz akarja kötni, azt írja, hogy jóllehet az ágyalapítványok kamatai a nagy értékcsökkenés miatt nem födözik a kiadásokat, az ágyhelyek csökkentése alig lehetséges. T. i. a városi szegényháznak (a Régi Szent János-kórház elődje) áthelyezése óta az irgalmasrendhez, nincs a népes városnak olyan intézete, amely női betegek fölvételére alkalmas volna. A segítség nélkül álló betegek való-

sággal ellepik a kórházat és nem ritka az olyan eset, mikor a beteget bejelentés nélkül egyszerűen a porta elé helyezik. A nővérek azért gyüjtéssel igyekeznek a hiányokat pótolni, mert lelkiismeretük nem engedi meg a hozzájuk forduló szegények elutasítását. «Az intézet célja és legszentebb kötelezettségünk kívánja — írja a főnöknő — hogy minden, menedékért hozzánk forduló szegény beteget testvéri lélekkel befogadjunk akkor is, ha nehéz önfeláldozással kell őt ápolni, ha magunktól kell valamit megvonni, ha saját fekvőhelyünket kellene nélkülöznünk».[1]

Az ápolás egészen ingyenesen történt ; csak ritka kivétel volt, ha valaki azért egy csekélységet befizetett. Anger Klára említett bejelentése szerint a kórház megnyitása után következett évben 321 beteg közül csak hat beteg fizetett be összesen 6 forint alamizsnát. Ingyenes maradt is a gyógyítás és ápolás mindaddig, míg az alapítványok a jelen évszázad második és harmadik évtizedében a háborús szerencsétlenségek következtében teljesen el nem vesztek és a gyüjtés lehetősége is meg nem szűnt.

Hogy milyenek voltak már a régi kórházban az állapotok, arról Schams Ferenc a XIX. évszázad elején Buda városáról írt művében következőkép nyilatkozik : «Aki a dolgokat ismeri és megfigyeli, arra nemhogy visszariasztó lenne, hanem inkább vonzó az, ha az emberi nyomorúságot is olyan tisztaságban és rendben láthatja, amint azt itt kezelik ; aki még inkább a belső berendezést és a betegekkel való bánásmódot ismeri, az bizonyosan kívánja, hogy betegsége napjaiban, vagy halála órájában ezen a helyen, ebben a gondozásban lehessen. Mindenhol fölismerjük a női lélek tevékeny irgalmasságát, amelyet az ágyakra írt jelmondat kifejez : Szeretetből Isten iránt».[2]

A szerzet egy évszázadon keresztül kénytelen volt az első évben készült nagy kórteremmel és három szobával megelégedni, csak az 1805-ben épült Marczibányi-ház adott módot a terjeszkedésre, amennyiben lábadozókat, akik mellett nem kellett állandóan ápolót tartani, helyeztek el ott. Úgyis nevezték : lábadozók háza. Az ápoló nővérek száma is átlag akkora maradt, ahányra Loybl főnöknő idejében emelkedett, 35 körül. Az első nagyobbítás, amelynek ügyét a fővárosnál Scheich Károly gondnokhelyettesnek sikerült előmozdítani, a Batthyány-tér szabályozásakor vált lehetségessé a fővárosi építészeti hivatal vezetőjének, Lechner Lajosnak tervei szerint. A főváros és a szerzet között létrejött telekcsere mellett 1891-ben elkészült a második nagy kórterem s az első és második emeleten, amelyek közé följáró vaslépcsőt vezettek, néhány szoba szabaddá vált a kórház számára. Ezzel lehetővé vált a betegek szétosztása : az első belgyógyászati teremre 28, a második sebészeti és nőgyógyászati teremre

[1] Házi irattár.

[2] Franz Schams, Volkständige Beschreibung der königl. freyen Haupt Stadt Ofen in Ungarn. Ofen, 1822. 468. l.

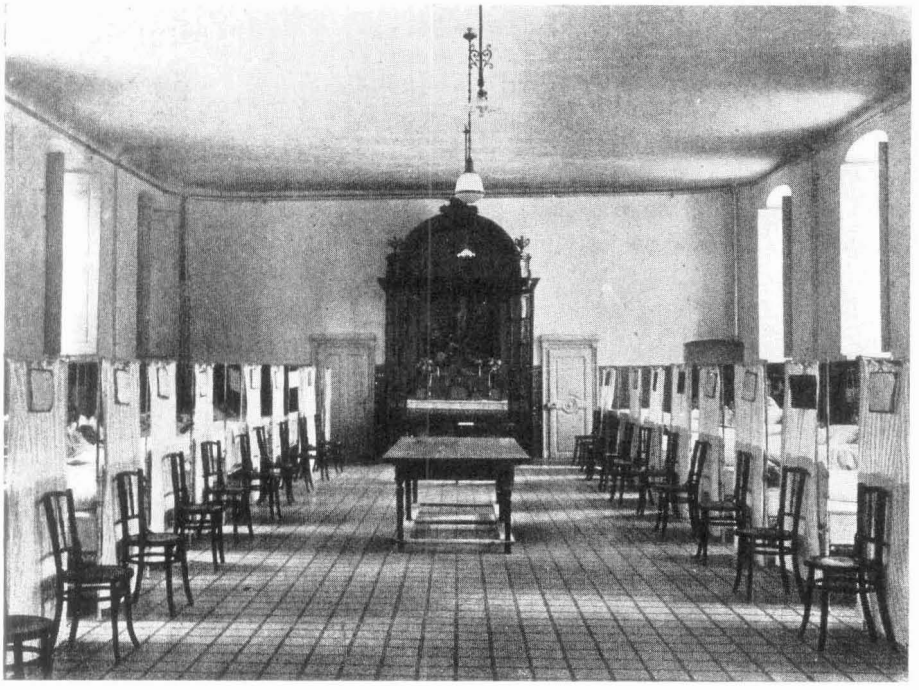

54. I. sz. kórterem.

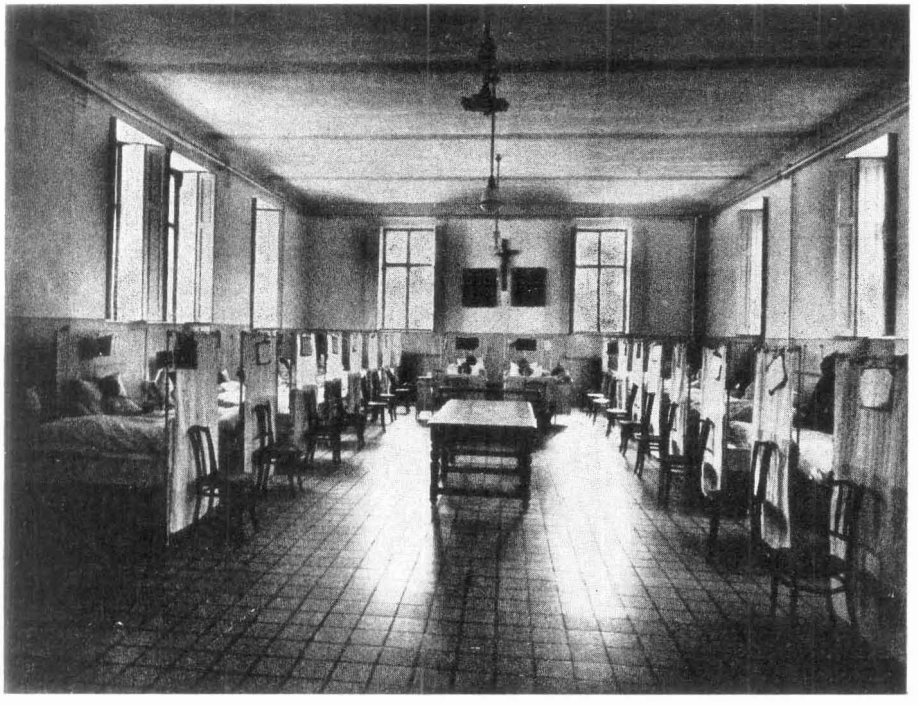

55. II. sz. kórterem.

26 hely jutott s így a kisebb termekkel együtt 60 ágyhellyel rendelkezett a kórház.

A második nagyobb szabású terjeszkedés 1933-ban történt, amikor Fábián Gáspár dr. műépítész tervei szerint és vezetése alatt kiépült a manzárdszerű harmadik emelet és az eddigi kórtermekhez hozzájárult az első emeleten még 11 kisebb terem és szoba. Ekkor vezették be a középponti gőzfűtést, minden terembe és betegszobába a hideg és a meleg vizet, az

56. I. sz. kórterem a háború idején.

ápoló nővérek hívására szolgáló zöld jelzőlámpához és a számtáblához szóló villamos vezetékek sorát, elkészült a napozó terasz, a személyszállító lift és az ételfelvonó, új Röntgen-szoba, teljesen fölszerelt vegyi és górcsövészeti laboratorium, minden kórteremben és szobában s a folyósókon új padló. A kibővítéssel elérte a kórház, hogy a Marczibányi-házba ne kelljen többé betegeket helyezni, amint 1928-tól fogva kényszerűségből történt, mert most már 130 betegágy kapott helyet.

Az 1928. év különben új korszakot nyitott a kórház számára, mert a szerzet minden erejének latbavetésével törekedett azt a kellő színvonalra emelni. Az addigi fölszerelés kiegészítésére bekerültek a mai therápia fontos készülékei: a Koch és Sterzel-gyártmányú nagy Diax Röntgen-készülék

átvilágításra és fényképfelvételre, Koch és Sterzel-féle Universal Thermidion-készülék : 1. normális rövidhullámú kezelésre, 2. normáldiathermiás kezelésre, 3. elektrochirurgiai vágásra ; Koch és Sterzel-gyártmányú Variostat-készülék : 1. galvanisatio, 2. faradisatio, 3. kaustika, 4. endoskopia, 5. vibráló massage számára ; Hanau-kvarclámpa nagy eredeti Bach-égővel kvarcfénykezelésre. A műtétekhez árnyékmentes Siemens-lámpa.

Mindezekhez hozzávéve, aminek elsősorban van nagy jelentősége :

57. Kisebb kórterem.

az orvosi testület tagjainak megnövekedését, megifjodva fog hozzá régi nagy feladatához a 150 éves kórház, külső megjelenésében nem tagadva meg tiszteletreméltó multját, de belsejében átalakulva és megerősödve.

A kórháznak a volt m. kir. népjóléti minisztérium 1.300/1932. számú rendeletében foglalt követelményeknek és a mostani helyzetnek megfelelően készült új «Szervezeti és működési szabályzatát és házirendjét» 242.988/1935. XIV. sz. a. hagyta jóvá a m. kir. belügyminisztérium és azonkívül 257/1935. sz. a. Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás, esztergomi érsek, akinek egyházi főnnhatósága alá tartozik a szerzet. A szabályzat értelmében a kórház tulajdonosa és fenntartója az esztergomi érsekség fennhatósága alatt álló Szent Erzsébetről elnevezett betegápoló nővérek szerzete, amelyet belső

ügyekben és külső hatóságok előtt a szerzet szabályai értelmében a főnöknő és a szerzet igazgatója együttesen képvisel. A kórház célja a szerzettől befogadott női betegek gyógyítása és ápolása három betegosztályban, t. i. belgyógyászati, sebészeti és nőgyógyászati osztályon. Az egyes osztályok befogadóképessége : *a)* a belgyógyászati osztályon 65 ágy, *b)* a sebészetin 35 ágy és *c)* a nőgyógyászati osztályon 30 ágy, együttvéve 130 ágy. Felvételre nem kerülnek szülési esetek (rendes szülés, elvetélés ; az utóbbi-

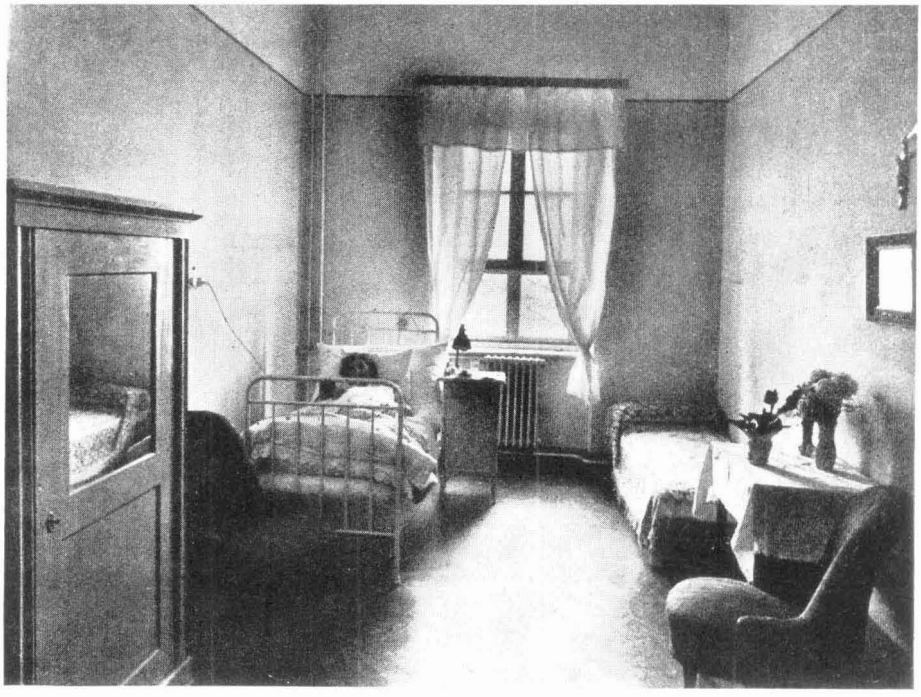

58. Különszoba.

nál azonban akkor nem tagadja meg a kórház a további ápolást, ha egyéb betegségben ápolt betegnél fordul elő), fertőző és nemibajos betegek, elmebetegek és hülyék.

Két ízben tért el a kórház attól a szabályától, hogy női betegeket vesz fel. Az egyik eset az 1859. évi háború alatt volt, amely után Ferenc József király 1859 november 2-án legfelsőbb dícsérő elismerését fejeztette ki a beteg tisztek és katonák ápolásával és támogatásával tanusított kiválóan hazafias és humánus működésért. A másik eset az utolsó világháború alatt volt, mikor az 1914. évi augusztus 2-án kimondott hadüzenet után egy hónappal, szeptember 4-én már fölváltották a női betegeket a galiciai és szerbiai harctérről érkezett sebesült és beteg katonák. A nővérek ekkor is

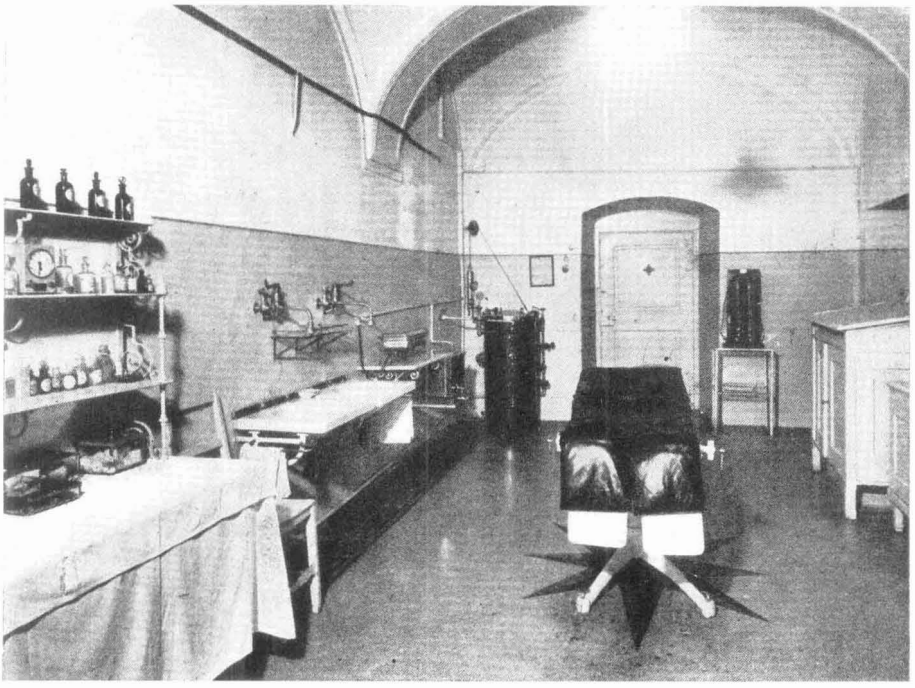

59. Előkészítő és sterilizáló terem.

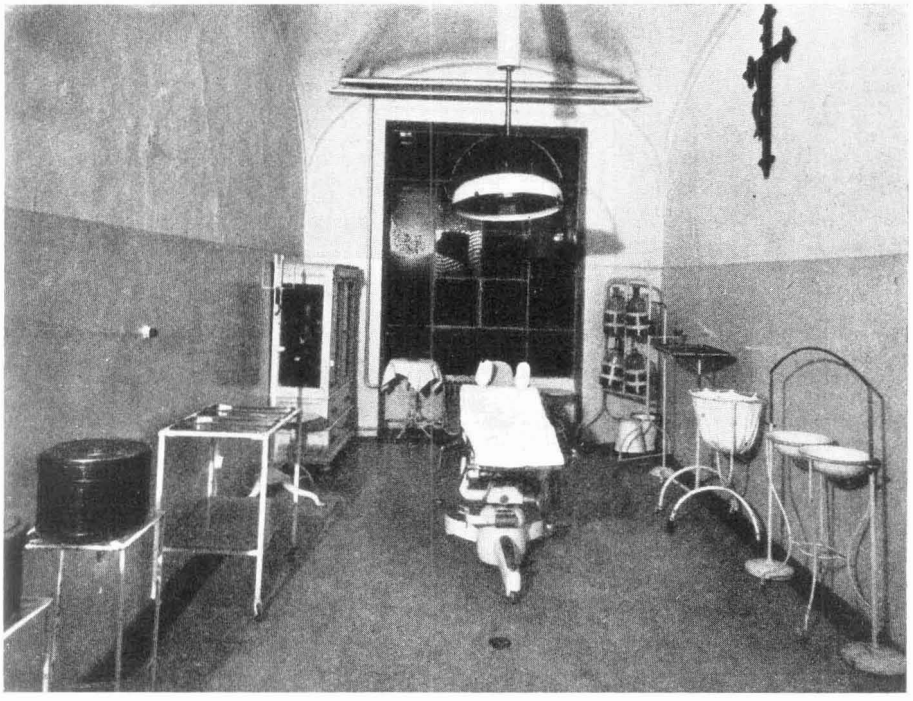

60. Műtő.

lelkesen rótták le hazafias kötelességüket és igyekeztek a katonákat lehetőleg jó ápolásban részesíteni. Az ápolásban részesült beteg katonák száma 1914-től 1919-ig 2242 volt, akik közül a kórházban 59 halt meg.

A kórház orvosai.

A szerzet letelepedésétől 1800-ig a ház fennmaradt irataiban csak egy orvos neve szerepel, 1792-ben Kéry Ferenc sebész. A későbbi helyzetből

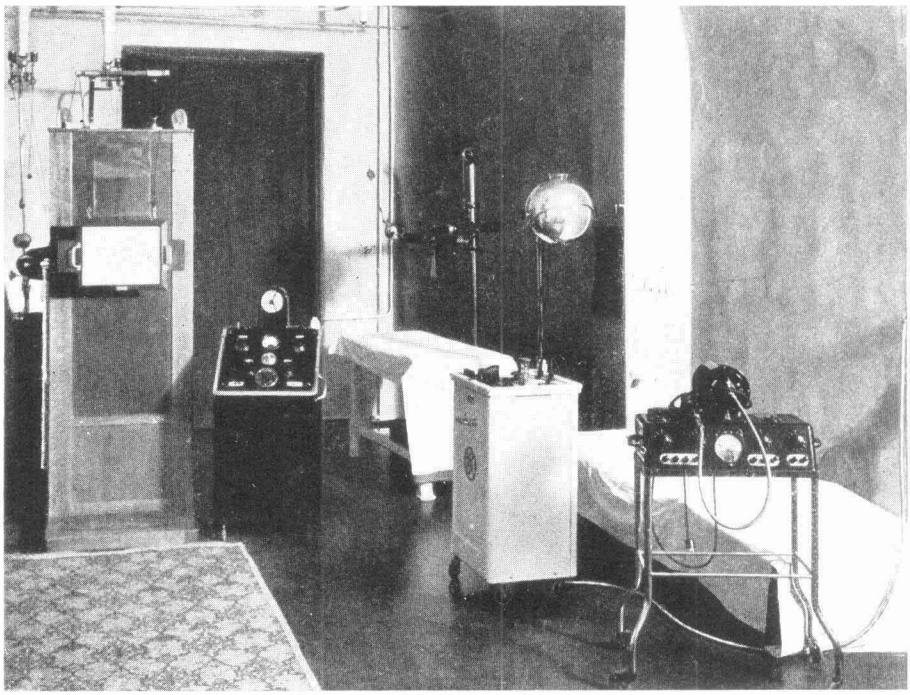

61. Röntgen-terem.

visszafelé következtetve valószínű, hogy a még akkor csekélyebb számú betegnek a város tiszti orvosa vagy fizikusa nyujtott orvosi segítséget, főkép a belső bajoknál. A fontosabb külső műveleteket, operációkat városi sebész intézte el, a kisebbeket maguk a nővérek végezték.[1]

1800-tól 1840-ig Christen Ferenc tiszti főorvos működött a kórházban mint főorvos. Ezalatt az idő alatt azonban Beer János Buda város fizikusa is közreműködött, akiről az 1814-i házi följegyzés mondja, hogy egyévi működéseért 50 forint tiszteletdíjat vett fel, ellenben Christen Ferenc

[1] Schlesinger J. Medizinische Topographie der königl. Freistädte Pesth u. Ofen, Pest, 1840. 169. l. Ugyanő mondja a nővérek kórterméről, hogy tisztasága fölülmúlhatatlan. 168. l.

negyedévenkint kapott ennyit. Ugyanebben az időközben közreműködött Gőry sebész és Menner Antal sebész is.

1840-től Thoma főorvos és Menner Antal sebész működnek.

1844 július 22-én írásbeli szerződést kötött a szerzet Ziegler József doktorral és Kiss Sándorral, a sebészet mesterével s ezt a szerződést bemutatták a királyi helytartóságnak. Az utóbbi 34.835. sz. a. 1844 szeptember 24-én azt írja a hercegprímásnak, hogy annak pontjai a méltányosság és

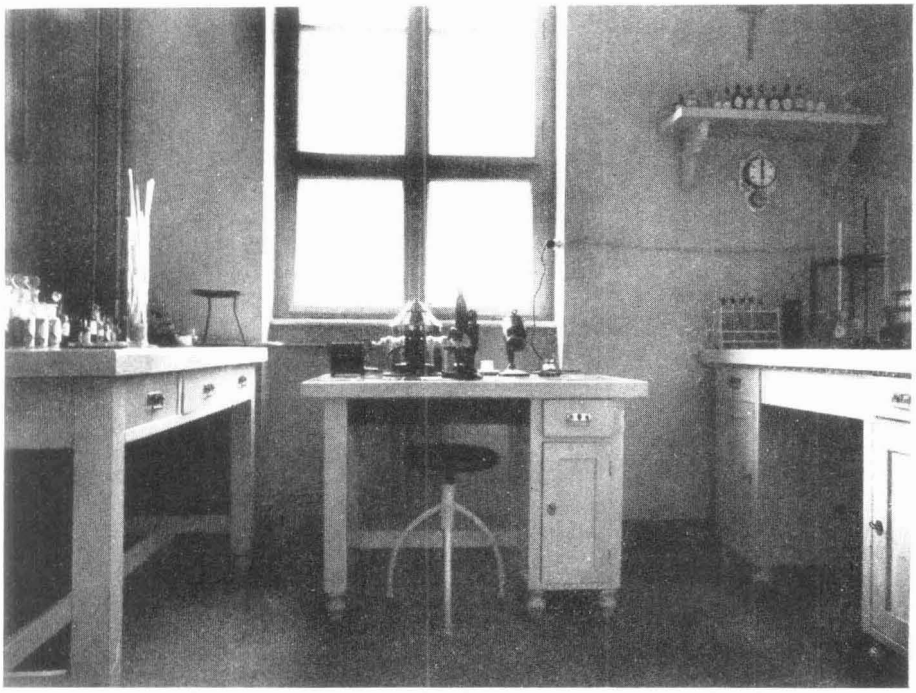

62. Laboratórium.

a betegekről való gondoskodás kívánalmait egyebekben kielégítik, csak az az észrevétel merült az országos főorvos és a helytartóság tanácsosa részéről, hogy «az orvosi rendelések számára a szerződésben megjelölt reggeli 8 vagy fél 8 órai kezdés későinek látszik, különösen olyan intézetben, ahol már 11 órakor szolgáltatják ki az ebédet, mert legalább egy órát igényel a rendelt orvosságok elkészítése s így az étkezés előtt alig marad idő, hogy azokat bevegyék. Az orvosokat fel kell hívni arra, hogy a látogatásokat, illetőleg a délelőtti orvosi rendeléseket korábban kezdjék meg».[1]

1848-tól Frenreisz dr. a rendelő főorvos, Kiss Sándor sebész.

[1] Esztergomi érseki Levélt. Cat. 22.

63. Napozó terasz

1872-től Kiss Sándor sebész, Paldt Lajos rendelő orvos.

1886-tól a betegeskedő Kiss Sándor helyébe került Brunner Kálmán dr. mint primarius externista és Paldt Lajos dr., mint primarius internista.

1891 december 8. óta Brunner Kálmán rendelő orvos halála után Vladár Márton dr. másodorvos.

1898-ban az elhalt Paldt Lajos helyében Diescher Ferenc rendelő orvos.

1898 óta Vladár Márton főorvos, aki 1916-ban megülte 25 éves kórházi működésének jubileumát, a háborút követő igen súlyos években, amikor a kórház elvesztette már minden alapítványát, 1927 szeptember haváig tiszteletdíjról lemondva folytatta működését, sőt a kórház legszükségesebb beszerzéseihez sajátjából hozott áldozatokat. Mint már régi vezető főorvost és egészségügyi főtanácsost 1931-ben ünnepelték 40 éves kórházi működése alkalmából, 1935-ben pedig méltó ünnepség keretében átvette 50 éves okleveles orvosi működésének méltó jutalmául az arany doktori diplomát. A háborús években együtt fáradott a kórházban Diescher Ferenc dr. rendelő orvossal, mint sebészeti és nőgyógyászati osztályvezetővel és rövid ideig Vladár József doktorral. Az utóbbiak elhalálozása után több évig egyedül teljesített orvosi szolgálatot a kórházban.

1925-től Dubay Miklós dr. sebészorvos,

1926-tól Jakubovics Lajos női orvos kezdette kórházi működését.

1931-ben az állandó orvosi felügyelet biztosítására éjjeli szolgálatra is benntartózkodó női segédorvosi minőségben kezdett a kórház 1—2 évi megbízással orvosnőket alkalmazni, mégpedig először Kukora Mária dr.-t, azután 1932-ben másodiknak Boda Ida dr.-t. Az utóbbit 1935-ben Bech Sarolta dr. váltotta fel.

1934-ben a belosztály nagyobbodása miatt dr. Schieberna Károly és dr. Schernhardt János rendelő orvosok kezdették működésüket.

1934 november óta Draskovits Aurél fül-, orr-, gége-szakorvos kapott ideiglenes megbízást mint kisegítő orvos.

Az orvosi testület tehát ez idő szerint így alakul:

Vezető főorvos: Vladár Márton dr., e. ü. főtanácsos, a belgyógyászati osztály főorvosa.

Főorvosok: Dubay Miklós dr. a sebészeti osztályvezető és a Röntgenkészülék kezelője.

Jakubovics Lajos dr. a nőgyógyászati osztály vezetője.

Rendelő orvosok a belgyógyászati osztályban: Schieberna Kálmán dr., egyszersmind a fiziko-therápiai készülékek kezelője és Schernhardt János dr., egyszersmind a laboratóriumi vizsgálatok vezetője.

Segédorvosnők: Kukora Mária dr. és Bech Sarolta dr.

Kisegítő orvos: Draskovits Aurél dr.

Betegforgalom 150 éven át.

***A)* 1785—1913.**

Év	Felvé-tetett	Meg-halt	Év	Felvé-tetett	Meg-halt	Év	Felvé-tetett	Meg-halt
1785	17	—	1829	136	29	1873	459	63
1786	117	11	1830	153	39	1874	438	59
1787	245	17	1831	124	26	1875	368	42
1788	276	43	1832	185	29	1876	378	42
1789	296	25	1833	179	52	1877	360	51
1790	319	53	1834	200	38	1878	339	34
1791	256	29	1835	163	49	1879	362	44
1792	282	39	1836	178	48	1880	340	45
1793	261	38	1837	233	39	1881	373	55
1794	254	40	1838	287	37	1882	348	32
1795	239	30	1839	197	24	1883	335	34
1796	256	35	1840	281	34	1884	325	49
1797	283	30	1841	241	32	1885	256	30
1798	227	35	1842	279	40	1886	290	32
1799	240	45	1843	271	50	1887	302	36
1800	229	34	1844	348	42	1888	320	39
1801	199	46	1845	342	39	1889	340	41
1802	217	38	1846	454	62	1890	343	43
1803	211	27	1847	474	80	1891	346	45
1804	240	42	1848	515	87	1892	472	72
1805	286	76	1849	253	59	1893	543	70
1806	366	74	1850	292	39	1894	547	82
1807	324	75	1851	328	58	1895	550	70
1808	310	71	1852	442	58	1896	571	66
1809	355	84	1853	458	63	1897	532	60
1810	347	97	1854	408	53	1898	553	51
1811	267	72	1855	362	65	1899	600	51
1812	214	52	1856	256	55	1900	655	59
1813	198	42	1857	369	62	1901	629	55
1814	234	53	1858	316	46	1902	548	59
1815	182	50	1859	253	57	1903	554	55
1816	184	45	1860	335	60	1904	562	65
1817	186	47	1861	437	60	1905	573	78
1818	171	48	1862	553	81	1906	462	49
1819	115	33	1863	531	62	1907	548	83
1820	168	47	1864	475	77	1908	483	65
1821	165	39	1865	438	64	1909	500	58
1822	212	54	1866	471	61	1910	515	65
1823	190	45	1867	467	73	1911	570	49
1824	146	33	1868	474	63	1912	460	61
1825	200	53	1869	440	40	1913	513	72
1826	189	46	1870	437	55			
1827	133	35	1871	474	48	Összesen	43.817	6.438
1828	146	38	1872	454	49			

B) **1914—1935 okt. 1.**

Év	Férfi		Nő		Előző évről maradt	Ápolási napok
	ápolt	meghalt	ápolt	meghalt		
1914	166	—	323	61	—	—
1915	479	1	—	—	59	23.078
1916	443	4	—	—	70	22.929
1917	428	3	—	—	70	23.388
1918	577	5	—	—	70	16.156
1919	149	46	135	—	70	13.175
1920	—	—	93	27	61	11.160
1921	—	—	38	6	7	5.200
1922	—	—	114	28	21	17.100
1923	—	—	161	65	39	8.050
1924	—	—	155	46	44	22.255
1925	—	—	268	41	51	18.250
1926	—	—	417	44	50	14.600
1927	—	—	430	47	55	18.520
1928	—	—	606	36	63	15.250
1929	—	—	921	39	68	18.766
1930	—	—	1.298	64	86	24.662
1931	—	—	1.726	93	121	33.657
1932	—	—	2.100	73	109	38.220
1933	—	—	1.857	82	117	36.025
1934	—	—	2.098	94	70	44.662
1935 okt.1-ig	—	—	2.897	70	75	34.549
Összesen	2.242	59	15.637	916	—	459.652

1785-től 1935 október 1-ig tehát felvétetett 61.696, meghalt 7413 ápolt.

A kórház 1934. évi betegforgalmi kimutatása az egyes betegségek szerint.

I. Belgyógyászati esetek.

A betegség neme	1933 dec. 31. maradt	1934 felvéve	Összes	Elbocsáttatott				Meghalt	1934 dec. 31. visszamaradt
				gyógyulva	javulva	gyógyulatlan	összesen		
Hörghurut	4	32	36	34	1	1	36	—	—
Tüdő-mellh. lob..	3	139	142	81	28	10	119	18	5
Hörgasthma.....	—	1	1	—	—	—	—	—	1
Torok mandula lob	2	236	238	230	8	—	238	—	—
Bélféreg	—	5	5	5	—	—	5	—	—
Vakbélgyulladás .	3	296	299	283	3	—	286	4	9
Gyomor-bélhurut	3	64	67	62	3	—	65	1	1
Gyomorrák	—	1	1	—	—	1	1	—	—
Gyomorfekély ...	1	6	7	3	2	1	6	1	—
Hashártyagyull. .	2	5	7	—	2	2	4	3	—
Nyelőcsőszükület	—	4	4	—	—	3	3	—	1
Végbél előreesés..	—	1	1	1	—	—	1	—	—
Végbélsipoly	—	1	1	1	—	—	1	—	—
Hasvízkór	—	3	3	—	3	—	3	—	—
Hasi daganat ...	—	3	3	3	—	—	3	—	—
Szervi szívbaj ...	5	102	107	18	40	14	72	28	7
Érelmeszesedés ..	6	35	41	1	23	6	30	4	7
Vivőértágulat ...	1	38	39	18	21	—	39	—	—
Éreldugulás	—	4	4	1	2	—	3	1	—
Epekövek	3	78	81	14	13	1	78	1	2
Hurutos-sárgaság	1	27	28	26	2	—	28	—	—
Ütőértágulat	—	2	2	—	—	2	2	—	—
Ideggyengeség ..	—	49	39	18	31	—	49	—	—
Idegzsába	1	10	11	4	6	—	10	—	1
Idegbénulás	1	2	3	—	1	1	2	—	1
Reszketőbénulás .	—	1	1	—	—	1	1	—	—
Agyvérzés	1	25	26	3	8	6	17	9	—
Basedowkór	—	3	3	1	2	—	3	—	—
Hátgerincsorv. ..	—	4	4	—	1	3	4	—	—
Hólyag, veselob .	1	58	59	36	17	2	55	1	3
Vészes vérszegénység	—	13	13	—	9	3	12	1	—
Izom-, ízületi csúz	7	183	190	139	23	14	176	—	14
Rák és sarcoma	—	33	33	—	—	20	20	11	2
Pajzsmirigy túltengés	—	13	13	5	5	3	13	—	—
Cukorbetegség ..	—	8	8	—	4	3	7	1	—
Orbánc	—	3	3	3	—	—	3	—	—
Hasihagymáz....	—	3	3	—	—	3	3	—	—
Csomós felpír ...	—	5	5	5	—	—	5	—	—
Övsömör.....	—	1	1	1	—	—	1	—	—
Aggaszály.....	—	17	17	—	—	9	9	6	2

II. Sebészeti esetek.

A betegség neme	1933 dec. 31. maradt	1934 felvéve	Összes	Elbocsáttatott				Meghalt	1934 dec. 31. maradt
				gyógyulva	javulva	gyógyulatlan	Összes		
Fejen: fültőmirigygyulladás	—	3	3	3	—	—	3	—	—
Középfül gyull.	1	3	4	1	—	—	1	—	3
Zúzódás	—	2	2	2	—	—	2	—	—
Orrsövényelferdülés	—	2	2	2	—	—	2	—	—
Orrpolyp	—	4	4	4	—	—	4	—	—
Mell-, hát-, hájdaganat	—	1	1	1	—	—	1	—	—
Hason: sérvek	1	61	62	62	—	—	62	—	—
Végtagokon: csontszú	1	2	3	—	3	—	3	—	—
Csonttörés	—	14	14	11	—	—	11	1	2
Nyálkaersz. lob	1	—	1	1	—	—	1	—	—
Inhüvelygyulladás	—	1	1	1	—	—	1	—	—
Csontvelőgyull.	—	2	2	2	—	—	2	—	—
Lúdtalp	—	1	1	—	1	—	1	—	—
Kötőszövetgyull.	6	58	64	62	2	—	64	—	—
Fekélyek	1	43	44	36	4	2	42	—	2
Égés	—	1	1	1	—	—	1	—	—

III. Nőgyógyászati és szülészeti esetek.

A betegség neme	1933 dec. 31. maradt	1934 felvéve	Összes	Elbocsáttatott				Meghalt	1934 dec. 31. maradt
				gyógyulva	javulva	gyógyulatlan	összes		
Méh és függ. gyull.	8	161	169	133	31	3	167	2	—
Vérzéses méhgyull.	—	25	25	20	2	1	23	—	2
Méhkörüli gyull.	—	34	34	22	10	2	34	—	—
Petefészek tömlő	6	137	143	118	9	6	133	1	9
Méhhelyzetváltozás	—	8	8	8	—	—	8	—	—
Terhesség	—	4	4	4	—	—	4	—	—
Vetélés	—	12	12	11	—	—	11	—	1
Méhenkívüli terhesség	—	1	1	1	—	—	1	—	—
Gátrepedés	—	4	4	4	—	—	4	—	—
I—III. összesen:	70	2098	2168	1556	320	123	1999	94	75

Műtétek 1934. január 1. — 1935. október 1.

I. Sebészeti műtétek.

Sorszám	Megnevezés	1934	1935. október 1-ig
1	Amputatio mammæ	2	3
2	Amputatio brachii	—	2
3	Appendectomia	300	255
4	Basedow	—	2
5	Cholecystectomia	27	15
6	Égetés Paequelinnel	30	—
7	Exstirpatio lipomatos	1	—
8	Extritpatio glandul. lymphatic	4	—
9	Exstirpatio gland. thyreoidæae strumectomia	10	5
10	Exstirpatio venarum	14	—
11	Fistula ani	—	31
12	Gastrostomia	2	—
13	Herniotomia (Hasfal, lágyék, köldök)	45	63
14	Laparatomia explorativa	2	—
15	Lipoma exstirpatio	—	14
16	Plastica œsophagei	2	—
17	Resectio costæ	2	—
18	Resectio intestini	2	—
19	Resectio ventriculi	19	8
20	Synechiæ perigastr. Laparatomia	—	10
21	Varix cruris	—	40
	Összesen	462	448

II. Nőgyógyászati műtétek.

Sorszám	Megnevezés	1934	1935. október 1-ig
1	Adnexotomia	16	—
2	Amputatio supravagin. sec. Chroback	22	30
3	Cysta	—	13
4	Excochleatio uteri Curettage	102	59
5	Exstirpatio totalis sec. Wertheim	17	—
6	Exstirpatio uteri	16	—
7	Grav. extra uteri	—	8
8	Kolpoperineorrhaphia	50	—
9	Ovario-salpingotomia	10	—
10	Rupt. perinei. Plastica	—	55
11	Ventrofixatio	10	—
	Összesen	243	165

III. Gégészeti műtétek.

Sorszám	Megnevezés	1934	1935. október 1-ig
1	Abrasio granulation. nas	1	—
2	Ad. veg. Anedotomia	—	25
3	Anthrotomia	3	—
4	Devitacio septi. nasi	6	30
5	Exstirpatio polyp. nasi	2	11
6	Operatio proc. mastoidæi	2	4
7	Tonsillectomia	406	270
	Összesen	420	340

A központi laboratoriumban 1934. október 15-től 1935. október 15-ig végzett vizsgálatok.

Sorszám	Megnevezés	Vizsgálatok száma
1	Vizelet chemiai és mikroszkópiai vizsgálata	2584
2	Vizelet bakteriológiai vizsgálata	62
3	Vizelet quantitativ cukor vizsgálata. (Cornn-féle saccharimeterrel)	245
4	Quantitativ vérkép-vizsgálat. (Vörös-, fehér-vérsejt és haemoglobin meghatározás)	868
5	Qualitativ vérkép-vizsgálat	450
6	Fehér-vérsejt számolás	672
7	Vérsejtsüllyedés-vizsgálat (Westergreen szerint)	956
8	Vércukor meghatározás. (Mikro-Bang)	98
9	Vércsoport meghatározás	14
10	Vérzési idő meghatározás	20
11	Alvadási idő meghatározás	20
12	Vérlemezke számolás	24
13	Vörös vérsejt resistentia meghatározás	11
14	Rest Nitrogen meghatározás a vérben. (Mikro-Kjeldahl.)	78
15	Typhus meghatározás a vérben. (Gruber-Vidal reactio)	19
16	Vér bakteriológia vizsgálat. (Tenyésztés)	22
17	Vér bilirubin quantitativ meghatározás. (Antenrieth-féle coloriméterrel)	49
18	Vér húgysav quantitativ meghatározás. (Antenrieth-féle colorimé-terrel	8
19	Vér cholesterin quantitativ meghatározás. (Antenrieth-féle colori-méterrel)	11
20	Vér konyhasó quantitativ meghatározás. (Antenrieth-féle colori-méterrel)	2
21	Vér reticulocyta számolás	78
22	Malária meghatározás a vérben	5
23	Wassermann-vizsgálat a vérben. (Kiss-féle praecipitatio, Kiss-féle conglobatio, Meinecke reactio)	960
24	Köpet-vizsgálat (bakteriológiai)	676
25	Köpet-vizsgálat (eosinophiliára)	39
26	Váladék (nőgyógyászati) bakteriológiai vizsgálata	276
27	Torokváladék bakteriológiai vizsgálata	9
28	Spirochaeta vizsgálat	5
29	Próbareggeli chemiai és mikroszkópiai vizsgálata	697
30	Széklet chemiai vizsgálata	710
31	Széklet bakteriológiai vizsgálata	38
32	Széklet bélféregre való vizsgálata	29
33	Széklet diastase quantitativ meghatározása. (Wohlgemuth.)	18
34	Vér diastase quantitativ meghatározás. (Wohlgemuth)	12
35	Vizelet diastase quantitativ meghatározás. (Wohlgemuth)	12
36	Gerincfolyadék (liquor) complement kötési vizsgálata	3
37	Gerincfolyadék (liquor) Kiss-féle praecipitatios vizsgálata	3
38	Gerincfolyadék (liquor) Kiss-féle conglobatios vizsgálata	3
39	Gerincfolyadék (liquor) Meinecke reactio (általunk módosított is)	6
40	Mellkasi folyadékgyülem chemiai vizsgálata	38
41	Mellkasi folyadékgyülem bakteriológiai vizsgálata	24
42	Hasűri folyadékgyülem chemiai vizsgálata	9
43	Hasűri folyadékgyülem bakteriológiai vizsgálata	4
	Összesen	9.867

A házi gyógyszertár.

A kórház alapításának idejétől fogva királyi engedélyből rendelkezik házi gyógyszertárral nemcsak a túlságos költségek elhárítására, hanem a gyógyszerek gyors kiszolgáltatása végett is. Az első időben lényegesen hozzátartozónak tekintették a füvespadlást. Anger Klára főnöknő ismételten sürgette annak gyors elkészítését. Ma is látható a padláson a régi állványokkal együtt, ahol a gyógyfüveket szárították és tartogatták.

64. Gyógyszertár.

A gyógyszertár azóta mindenkor a szerzet különös gondoskodásának tárgya volt, amely mindig ügyelt arra, hogy minden szükséges orvosság romlatlan állapotban meglegyen benne. Vezetése Vladár Márton dr. vezető főorvos kezében van, akit e minőségben a m. kir. belügyminisztérium megerősített addigra, míg a szerzet tagjai között lesz arra képesített gyógyszerész. Ezidőszerint van a szerzetnek gyógyszerészmesteri oklevéllel bíró tagja, akinek már csak az előírt gyakorlati éveket kell kitöltenie, vannak azonkívül gyógyszerészgyakornoki vizsgálatot tett tagjai.

LEVÉLTÁRI ANYAG.

1.

Az obszerváns ferences rendhez kapcsoló okirat szövege: «Frater Bergaigne József a Kisebb Testvérek egész rendjének definitora és Németország, Belgium, Spanyolország, Skótország és Angolország rendi tartományainak meghatalmazott általános biztosa. — Krisztusban szeretett leányainknak, Szent Ferenc atyánk harmadik rendje nővéreinek az aacheni kórházban, üdvöt az Úrban. — A jelen irat erejével tudatjuk veletek, hogy a magas kölni rendtartományunknak az 1627. évben Szent Ferenc atyánk ünnepének nyolcadában vasárnap ünnepiesen megtartott káptalan-ülésén titeket és konventeteket alázatos kérésteket a többi kolostorba, konventbe vagy kórházba bekebeleztünk, bizalommal remélve, hogy ti mint Szent Ferenc alázatos leányai épúgy, mint a rendünknek alávetett valamennyi kolostor igazságos intézkedéseinkhez és az utódainktól, valamint a tisztelendő generális Ministertől és a tartományi káptalantól származókhoz mindenkor a köteles engedelmességgel alkalmazkodni fogtok. Ebben a reményben és bizalomban jelöltünk ki nektek a káptalanülésen külön atyát vagy gyóntatót, amint a rendtartomány többi kolostorában is szokás. Elhatároztuk és ennek az okiratnak erejével rendeljük, hogy a jövőben a rendtartomány és a tartományfőnökök rendeljenek nektek külön atyát, aki gyónástokat hallgatja és elüljárótoknál mindazt elintézi, amit rendetek szabályai és szent szokásai szerint a kolostorok pátereinek lehet és kell elintézniök. Azt is határoztuk és rendeljük, hogy professziótok formáját soha sem szabad megváltoztatni, hanem mindnyájan, akiket arra bocsátanak, kifejezetten fogadalmat tegyenek arra, hogy Istennek és a szegény betegeknek akarnak szolgálni. Oly módon szolgáljanak a szegényeknek, mint eddig; minden egyes és valamennyi együttvéve különbség nélkül, amint a szegények nyomorúsága kívánja és amint a kolostor anyja előírta. A trienti zsinat rendeletén kívül a Rend általános szabályzata is figyelemben részesüljön. Ne vegyenek föl több személyt, mint amennyit a kolostor igényei és szükségletei és a szegények kívánnak és megengednek, hogy a testvérek nagy száma ne vonjon el adományokat a szegényektől, vagy ellenben a testvérek csekély száma miatt közöttük nem lenne a szerzetesi fegyelem fönntartható, vagy a betegek nem kapnák meg a kellő segítséget. Végül különösen meg kell tartani azokat a szabályokat, amelyek tiltják, hogy a kolostorok lelkészei ott étkezzenek vagy italt vegyenek magukhoz, kivévén olyan alkalmat, amelyet a rendelkezések maguk megjelölnek. Ezt a határozatot különös okokból s a kolostor és kórház sajátos viszonyai miatt tartottuk említésre méltónak, amint ezúton rendeljük is és mind az atyáknak, mind a nővéreknek meghagyjuk, hogy az atyák soha semmi ürügy alatt ott ételt és italt ne vegyenek magukhoz vagy hozassanak, hacsak veszedelmes és ragályozó betegség, vagy általában különös körülmény elő nem írja, hogy a betegek látogatásakor a konventbe való belépéskor valamit elhárító orvosság gyanánt elfogadjanak. Egyébként bízunk abban, hogy amennyire szegénységtek megengedi, hálából és kölcsönös szeretetből lelkiatyátok szükségleteiről gondoskodtok és mint rendünk többi szerzetesnői,

imádsággal, érdemekkel és példaadó élettel támogatni és díszíteni fogjátok a rendet és a rendtartományt, amelyhez csatolva vagytok. Isten Veletek! Kelt Aachenben a Kisebb Testvérek kolostorában 1627 december 16-án saját kezünk aláírásával és nagy hivatali pecsétünkkel». Schmitz-Dobbelstein Willibalda, Die Hospitalschestern etc., 71. l.

2.

A kölni érsek és lüttichi püspök oklevele így szól: «Mi, Ferdinánd, Isten kegyelméből Köln érseke, a római szent birodalom főkancellárja Itáliában, Lüttich, Münster, Paderborn és Hildesheim hercege és püspöke, Stablo és Berchtesgaden administratora, rajnai palatinusa, mindkét Bajorország, Westfalen, Engern és Bouillon hercege, Franchimont őrgrófja, Looz, Longien és Horn grófja stb. tudtul adjuk mindazoknak és minden egyesnek, akik jelen iratunkat látni, olvasni, vagy olvasását hallgatni fogják, hogy a lüttichi püspökségünkhöz tartozó Aachen város és királyi járás Krisztusban szeretett polgármesterei, esküdtjei és tanácsa előterjesztette nekünk, hogy a nevezett városban Szent Erzsébetnek szentelt kórház és kápolna fennállott és még most is fennáll. Ebben a kórházban és a hozzácsatolt új épületben a bejelentők engedélyével és helyeslésével nem hosszú idő előtt a három ünnepies fogadalom mellett Szent Ferenc harmadik rendje szerint élő zárdaszüzek telepedtek le, akik jámbor buzgósággal a szegény betegeknek szolgálnak. Minthogy pedig, a nevezett szüzek vállalkozása, amint az előterjesztés tovább közli, mostanáig még nincsen jóváhagyva, és kolostori életük nem lehetséges, ha fölebbvaló püspökük nem támogatja, azzal az alázatos kéréssel járultak elénk, hogy ezt a vállalkozást helyeseljük és jóváhagyjuk és ezeket a szüzeket különös védelmünkbe és gyámságunk alá fogadjuk, nekik egyszersmind vizitátort vagy lelki atyát jelöljünk ki és rendeljünk. A nevezett polgármesterek, esküdtek és tanács kérésének teljesítésére és abban a szándékban, hogy amennyire tőlünk függ, egy ilyen jámbor művet előmozdítsunk, akarjuk tehát a Szent Ferenc harmadik rendjét követő nevezett szerzetesnők intézményét, amelyet Aachen városában Szent Erzsébet kórházában ugyanazok a polgármesterek, esküdtek és tanács a betegek szolgálatára befogadtak, püspöki hatalmunknál fogva és bármi más jogon minket megillető hatalmunk alapján, jóváhagyottnak és megerősítettnek ismertessék el, amint Mi azt a jelen okirattal jóváhagyjuk és megerősítjük, a nevezett intézmény szabályai, rendeletei, házirendje és határozmányai szerint, ahogyan alább olvashatók és tőlünk jóváhagyattak. Egyszersmind különös védelmünkbe, gyámságunk és fennhatóságunk alá fogadjuk ezeket a szüzeket és mindazokat, akik őket bántják és háborítják, ha ilyen a jövőben előfordulna, most és ezentúl excommunicatio alá esetteknek jelentjük ki. A szerzetesnők felügyeletét lelki dolgokban Schrick Goswin theologiai licentiatusra, a nevezett Aachen város főtemplomának kanonokjára, énekesére és kedvelt főpapunkra bíztuk és ráruháztuk, amint jelen okiratunkkal rábízzuk és ráruházzuk. Akarjuk pedig, hogy a nevezett szerzetesnők a szóbanlevő kórházban közösséget alkossanak és egyetlen klauzurában éljenek és maradjanak, ezen belül kápolnájuk és temetkezőhelyük legyen, maguknak külön egyházi férfiút válasszanak, aki szabályszerű meghatalmazással lelkipásztori vezetésüket átvegye, a nevezett kápolnában minden istentiszteletet végezzen, a szerzetesnőknek az egyház szentségeit kiszolgáltassa, de úgy, hogy a beteg nővérek számára a szent olajat az előbb említett főpaptól húsvétkor átvegye és azt az egész éven át használja. A püspöki joghatóság a nevezett szerzetesnők fölött mindenkor nálunk és utódainknál, Lüttich püspökeinél és hercegeinél marad. Hogy mindezek a rendelkezések minden időre szilárdak és sérthetetlenek legyenek, utasítást adtunk, hogy jelen okiratunkat általános lelki helytartónk aláírja és nagy pecsétünkkel, amelyet hasonló ügyeknél használunk, megerősítse. Kelt Lüttich városunkban, Urunk születése után 1631-ben, szeptember hó 10-én.» Schmitz-Dobbelstein, Die Hospitalschwestern etc. 81. l.

3.

«Extractus Testamenti Weyl. Mariae Catharinae Dosetlin gebohrener Planckhin § 25^{n} denen geistl. Jungfrauen, oder sogenanten Elisabethinerinen in Wienn, so ohne dem allbereits Intentionirt ein Kloster hier aufzurichten ihres Ordens so darffen meine zwey schon den Kay. Magazin, und den Posthaus zum drey königen Eugentliche Behausung, sambt hierzu gehörigen grundstuckhen, ein weingartten in Stullweisenburger Gebirg und zwey Tausendt gulden mit der Verbindtniß, daß denen armen Kranckhen in ihren Nöthen, wie sie es ohne dem zu Thun pflegen, auch es ihre Ordens Regl mit sich bringt, getreulich beystehen, wan auch einer von mein Befreinden zu ihnen in das Kloster, wolte sie vor allen anderen hinein nehmen, meiner armen Seelen, wie auch meines Herren Seel, mit ihren gebett stets ingedenckh seyn Sollen.» Orsz. Levéltár, Canc. 1738. November N° 62.

4.

«Conventus Monialium Stae Elisabethae Ordinis Tertiariorum Scti Francisci Seraphici . . . recurrerunt pro benigno consensu Nro Regio, ut in Libera Regiaque Civitate Nra Budensi Domum sibi comparare, Domiciliumque Religiosum erigere ibidemq Deo et publico pro Religionis suae Instituto jugiter servire et famulari valeant. Datum in Co Nro Laxenburg 29ª Apr. 1738.» Orsz. Levéltár, Canc. 1738. Apr. No 94.

5.

«Nos Carolus 6-tus etc. Memoriae commendamus etc. Quod Religiosus Conventus Viennensis Monialium Ordinis S^{ae} Elisabethae medio demissi supplicis Libelli sui Matti nr$\bar{a}$e humillime repraesentaverit, Qualiter Sacrum Ordinem Suum vel ex eo etiam, quod ipsarum Fundatrix Sancta Elisabetha magni quondam Regis Hungariae Andreae Secundi sic dicti Hyerosolimitani gloriosi Praedecessoris n$\bar{r}$i Filia fuerat, Ordo autem hicce in pfato Regno nro nondum existat, in idem Regnum et cumprimis quidem in Liberam Regiamque Civitatem n$\bar{r}$am Posoniensem inducere volens ; eum in finem jam Cognati etiam n$\bar{r}$i Nobis syncere dilecti R$\bar{e}$nd$\bar{m}$i in Christo Patris, et Illr$\bar{i}$s S. R. I. Principis D$\bar{n}$i Emerici e Comitibus Eszterházy de Galantha Archi E$\bar{p}$pi Strigoniensis (Titl) velut Dioecesani Ordinarij ad id requisitum consensum obtinuerit, fiduciaque hujus in suburbijs dictae Civitatis nr$\bar{a}$e Posoniensis Plateaque vulgo Spitalgaßen nuncupata jam certum etiam aptum et idoneum Locum, Hortum utpote sic dictum Frankianum, hactenus ad alterum Cognatum Nobis dilectum Iltr$\bar{e}$m pariter S. R. I. Principem Paulum Antonium Eszterházy de p̄fata Galantha Perpetuum in Fraknó Cottus Soproniensis Supremum et Perpetuum Comitem, et Camerarium n$\bar{r}$um spectantem, aedificiisque et amplis et commodis instructum, et muro cinctum cum suis Appertinentijs et pro quatuor Mille florenis comparaverit, sed et pro perpetua universorum onerum publicorum ac Civilium eidem Horto tamquam fundo Civili hactenus inhaerentium, et annue adusque juxta Calculum Magistratus praefatae Civitatis n$\bar{r}$ae Posoniensis ad septuaginta duos circiter florenos ascendentium Redemptione cum modo dicto Magistratu et Communitate antelatae Civitatis n$\bar{r}$ae sub die 8^{a} currentis Mensis Augusti semel pro semper in Mille Quingentis florenis convenerit, utramque autem hancce Summam pecuniariam jam effective etiam deposuerit, et exolverit, ac ulterius adhuc sedecim Mille florenorum Capitale in Bancone Archiducalis Civitatis n$\bar{r}$ae Viennensis habitum pro praefata Funda-

tione Posoniensi cum currente suo Interesse in perpetuum destinaverit, ac realiter etiam cesserit ac resignaverit, sed et p̄terea ab alijs quoque Patronis et Benefactoribus ad mentionatam Fundationem promovendam plurimum inclinatis, juxta habitam jam idcirco in pluribus spem et promissionem majus in dies sacri Instituti hujus Incrementum sibi certo certius pollicitus sit. Cum vero ut auxiliante Deo semet in dicta Libera Regiaque Civitate n̄ra stabilire, Claustrumque erigere valeant, benigno Mattis nr̄ae Consensu Regio egerent. Hinc repetitus Monialium Conventus suo, et totius Sacri Ordinis sui nomine Mattem n̄ram demississimis oravit pcibus quatenus de Apostolico-Regia Authoritate n̄r̄a benignum superinde Consensum n̄rum Regium ijsdem Clementer elargiri, ac insuper Conventionem quoque cum dicto Magistratu et Communitate Posoniensi pro Redemptione universorum Onerum publicorum et Civilium praevio modo in Mille Quingentis florenis initum, benigne ratificare dignaremur. Unde Nos et solita n̄r̄a in Deum Pietate et solerti in Uv̄sis ijs, quae ad majorem Cultus Divini Promotionem, et Orthodoxae Romano Catholicae Fidei Religiosorumque Ordinum (quorum devotis ad Deum precibus et suffragiis fausta et felicia suscepti Regiminis gubernacula prosperitatem Armorum, et secundos adversus Hostes Victoriarum successus, Imperijque, ac Augustae Domus n̄r̄ae propagationem nos ulterius quoque habituros pie confidimus) incrementum conferre, aut quidpiam momenti addere possent, magis magisque ampliandis, dilatandis, et stabiliendis Cura et sollicitudine, Peculiarique etiam Caesareo-Regio, quo erga p̄attactam Sacrum Monialium Sanctae Elisabethae Ordinem, velut a Religioso Instituto suo, quo jdem praeter Regulam Tertij Ordinis Sancti Patris Francisci Seraphici, quam profitetur, specialiter etiam ad charitative recipiendas, alendas et curandas Pauperes infirmas sui sexus Personas laicas obstrictus est, Deo Hominibusque gratum, ac Publico utilem, et tum hoc Nomine, cum et morum probitate Nobis singulariter commendatum ducimur affectu humillima saepefati Conventus Supplicatione n̄r̄ae propterea facta Matti Apostolico-Regia benignitate et Pietate exaudita clementer et admissa, memoratis Monialibus, ut ipsae habita jam p̄libati Dioecesani Annuentia et indultu, in memoratam Civitatem nram Posonien. induci, ibidenque semet stabilire, Claustrum, et alia necessaria aedificia erigere, et aedificare, cunsctisque Iuribus et Praerogativis, quibus aliarum Sacrarum Virginum Religiosarum Claustra, et Conventus tam Posonij, quam et alibi in Regno gaudent, ipsae quoque Posonij Residentes hujus S. Ordinis Moniales intra Limites Regni n̄ri Hungae, uti, frui, et gaudere possint ac valeant, Clementer omnino annuimus et concessimus, benignumque superinde Consensum n̄rum Regium praebuimus, ac insuper in uberiorem adhuc erga p̄fatas moniales, et pium Religionis ipsarum Institutum Paterni affectus nostri Contestationem, Conventionem quoque cum Magistratu et Communitate Posonien. quoad Exemptionem et Liberationem specificati Horti et Fundi Civilis praevio modo initam benigne in Perpetuum approbavimus, ratificavimus, et confirmavimus clementer confisi quod etiam eaedem pro laudabili ipsarum Studio et Zelo, Deo et Publico conformiter Religioso ipsarum Instituto jugiter sint famulaturae, sicque Statui et Vocationi suae ex asse satisfacturae. Imo annuimus, concedimus, approbamus et confirmamus, benignumque superinde Consensum n̄rum Regium prabemus et Assensum. Salvo Iure alieno. Harum n̄r̄arum Secreto majori Sigillo n̄r̄o, quo ut Rex Hungariae utimur impendenti Communitarum Vigore et Testimonio Literarum mediante. Datum per manus Fidelis n̄ri Nobis sincere dilecti Sp̄lis ac Magnifici Comitis Ludovici de Batthyan Perpetui in Német Ujvár etc. in Archi Ducali Civitate n̄r̄a Vienna Austriae die 20. Mensis Augusti Anno Dn̄i 1738. Regnorum n̄r̄orum etc. Dombay m. p. — Orsz. Levélt. Canc. 1738. September Nº 24.

6.

4. Orsz. Levélt. Canc. 1738. November Nº 62. — 1739. Aprilis Nº 21. — 1739. Junius Nº 64. — 1739. Junius Nº 68. — 1740. Februarius Nº 4. — Ebben az utóbbiban a budai városi tanács ellenvetéseinek elutasítása : «Magistratui Civitatis Budensis rescribitur : ut non obstantibus allatis per Eum rationibus Legatum Dosetlianum Monialibus Sae Elisabethae Posoniensibus tradat».

7.

«Leopoldus memoriae comendamus Tenore Praesentium significantes quib. expedit universis, quod non (e h. Nos) Zelo et Pietate, qua erga sacrum Sancti Patris Francisci Seraphici Ordinem ducimur, singularique fervore, quo ipse Sacer Ordo Seraphicus in Partibus infidelium diligentem lucrandarum animarum Curam gerere dignosceretur moti ; ac ad Humillimam Religiosorum Stephani Pockovich de Bacha, alterius Stephani Lupe de Dalmatia, Bernardini a Ragusio, Augustini Iacharich de Brod Diffinitorum, Nicolai Radnich a Colocio, Custodis, et Gabrielis Stanich a Baya ministri Sacerdotum nimirum praefati Ordinis Seraphici, Provinciae Bosnensis Matti Nostrae totius Provinciae illius nomine factam Instantiam Iisdem Patribus Franciscanis praetactae Provinciae Bosiae (e h. Bosniae) locum illum, quem Aulicae Nostrae Camerae Consiliarius Tullius Miglio Liber Baro de Promberg, et defunctus Noster Budensis Ioannes quondam Stephanus de Werlein praefatae Provinciae Patribus Budae in Civitate Aquatica extra lineam fortificationis pro residentia extruendaque Capella, usque ad Benignissimam Ratificationem Nostram assignaverunt, benigne dederimus, et contulerimus, eosdemque Patres Franciscanos mentionatae Provinciae Bosnensis in attacto Residentiae et Capellae Loco clementer ratificamus et confirmamus, ut nimirum Iidem Patres ibidem Stabiliti Vineam Domini, in qua ibidem etiam sub Dominatu Turcico, cum manifesto Vitae Periculo diligenter operati sunt, nunc tanto zelosius excolere, ac in Propagandum Cultum Divinum (veluti Iidem etiam hactenus a tempore nimirum recuperati Praetacti Praesidij Nostri Budensis, Potissimum inter Gentem et Nationem Rasciano-Catholicam cum eximio fructu et Animarum lucro praestitisse, praestareque de praesenti perhiberentur) tanto ferventius incumbere, sicque Deum Omnipotentem, ut Partes illas Gentibus Paganorum iam expurgatas, sub Signis Christianis clementer conservare dignetur, incessanter exorare valeant : nec liceat cuipiam tandem praerepetitae Provinciae Bosnensis Patres Franciscanos, ibidem quoquomodo turbare, Prout modo factae Provinciae Patres, in Praecitato Residentiae et Capellae loco benignissime Ratificamus, et Confirmamus Harum Nostrarum Secreto Sigillo Nostro Munitarum Vigore et Testimonio Litterarum mediante. Datum Viennae Die 20-ma Mensis Iunij Anno 1691. Ad mandatum Electi Dñi Imperatoris Pp̄rium Christophorus.» — Orsz. Levélt. Helytartótan. 1714 ex Augusto ad N. 70. mint másolat mellékelve. Teljesebben Emericus Pavich, Ramus viridantis Olivae etc. 204. l. a bekezdés : «Nos Leopoldus Divina favente Clementia Electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniae, Ungariae, Bohemiaeque Rex, Archi-Dux Austriae, Dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carnoliae, ac Wittembergae, Superioris, ac Inferioris Silesiae, Marchio Moraviae, Superioris, ac Inferioris Lusitaniae, comes Hapspurgi, Tyrolis, et Goritiae, Memoriae commendamus . . .» . . . A befejezés : «Datum in Civitate nostra Vienna, die 20. Mensis Iunii, Anno 1691. Regnorum nostrorum Romani 33. Hungarici 36. Bohemici vero 35. Leopoldus. (L. S.)»

8.

«Die Wohlehrwürdigen P. P. Franciscaner Provinciae Bosniae Empfangen Nutz und Gewöhr, Eines in der Wasserstatt Offen, an der Landstrassen zwischen den obern Marckht Platz, und den obern Rätzen gassel ligendt, und mit Nro

19. gezaichneten Kirch und Kloster Platz : so in Fronte 70. in Rükhen 72 : an der Rechten seithen 12. Klaffter 3. schuch : Und an der Linckhen 30. Klaffter haldet. Und weilen von Ihro Kays : Maytt berührten P : P : Franciscanern erst gedachten Spatium Vermög der noch untern 20 Iunij 1691 : Ihnen erthailten Collationalium et confirmationalium Litterarum, auch darüber sub eodem. Dato et Anno von Einer Hochlöblichen Kays Hoff-Camer ergangener intimation, an die Ofner E. Kays : Cräl : Administration : hierüber die gewöhnl : gewöhr zu ertheilen bewilliget worden. Also mögen Selbige füro hin sich so thanig verwilligten Spatij zu Ihren Kürch : und Kloster Bau, wie grundt-buchs Recht ist, gebrauchen. Offen den 16. April : 1703. L. S. Wolff Martin Hiltl.» — Fővárosi Levélt. Buda város tanácsának jegyzőkönyve.

9.

«Serenissime Dux, Inclyte Consilium Locumtenentiale Regium ! . . . Omnino quidem verum esse mox dictos fratres domum quandam cum adjacente horto a monasterio suo separatum in medio Civitatis hujus possidere, sed eadem, uti genuine exponunt, domesticis solum, necessitatibus pro lotione, nimirum, Pistrina, et celario illis deservit, neque praeter praespecificatos usus ijdem fratres aliud exinde emolumentum percipiunt, primis quidem recuperatae Budae temporibus amplius in uno continuo Spatium, ubi suis etiam necessitatibus aedificare comode potuissent, pro conventu olim per I. tunc temporis Cameralem Administrationem assignatum et collatum est, sed quia illud ad ripam Danubij situm, usibus publicis extrahendis nimirum bellicis tormentis, ex post necessarium visum fuisset, notabilem hujus Spatij partem ex ordinibus Inclyti hujus Status militaris pro bono publico cedere, et resignare debuerunt, adeo ut conventus moderni limites angustiores essent, quam ut pro ejusmodi domesticis necessitatibus locum haberent, et ex hoc etiam motivo institerunt quidem semper hactenus apud nos pro relaxatione portionalis impositionis . . . Budae die 21. Martij 1733.» — Orsz. Levélt. Helytartótan. 1733. Martius № 21.

10.

«Prudentes ac Circumspecti Nobis honorandi . . . Veluti proinde Consilium hoc Regium Locumtenentiale interventam benignam hanc Regiam Resolutionem praememoratis Religiosis medio eorundem Patris Provincialis pro Directione, et respective effectuatione sub hodierno intimat ; Ita plibatae Cittis istius Magistratui hisce intimandum esse duxit, quatenus intellecta in pmissis interventa eadem benigna Regia Resolutione, in pdictam quinque orgiarum Fundi avulsionem, et ad Terrenum Monasterij praerecensitorum Religiosorum applicationem consentiendo ab ulteriore eatenus prosequenda ptensione sua desistere, et praeinsertae benignae Regiae Resolutioni semet humillime conformare noverit, et nec intermittat Idem Magistratus. Datum ex Consilio Regio Locumtenentiali Posonij Die Vigesima prima mensis Aprilis anno Domini millesimo Septingentisimo quadragesimo septimo Celebrato. Eorundem Benevoli C : Franciscus Esterházy, Georgius Fabiánkovics, Andreas Moricz. Prudentibus, ac Circumspectis N. N. Iudici primario, Consuli, caeterisque Senatoribus, et Iuratis Civibus, Toti denique Comunitati Liberae, Regiaeque Civitatis Budensis, Nobis honorandis.» — Orsz. Levélt. Canc. 1751. № 32.

11.

Orsz. Levélt. Cancell. Index 1785. Litt. Über O. 5.lassung des Franciscaner Klosters in der Wasserstadt an das Militare. 1014., 2028., 2947., 4241., 5835., 7249., 13.506. sz. Detto 13. Aufhebung des Franciscaner Klosters in der Wasserstadt und Vertheilung derselben in andere Klöster. 12.027., 12.148., 12.149., 12.815., 12.915. sz.

12.

«An die K. H. Statthalterey. Joseph der Zweite. Auf eure wegen der in der Festung zu Ofen befindlichen, und der dasigen Stadt samt dem Militair Spitall zu übergebenden fünf Kasernen wie auch wegen anderweithen die Königl. Freystadt Ofen betreffenden Gegenständen unterm 6-ten 10 bris 784. und Nro 25835. anhero gemachte allerunterthänigste Vorstellung haben wir euch allergnädigst zu rescribiren befunden und zwar ad 1-mum daß wir Euer dießfalls erstattetes Gutachten zwahr vollkommen jedoch mit dem ferneren beysatze zu begnehmigen geruhet haben womit, weilen in Folge unserer allerhöchsten Resolution alle Gebäude und übrigen Realitäten der aufgehobenen Klöster zur Vermehrung des Religions Fond verwendet werden sollen ihr die K. Freystadt, Ofen, welche das zu einem Militair Spitall zu Ofen bestimte Franciscaner Kloster zu übernehmen und zuzurichten haben wird, dahin anweisen sollet, daß selbe wegen der dem Religions Fond für sothanes Kloster zu leistenden mäßigen Vergüttungs Sume mit Unserer K. H. Hofkamer, welche unter einsten die diesfällig erforderliche Anweisung erhält, das nöthige Einverständniß pflegen solle . . . Wien den 31-ten Jänner 785.» Orsz. Levélt. Canc. 1785. 1014. sz.

13.

«3227. Allergnädigster Kaiser, Apostolischer König und Herr! In Fall das in der Ofner Wasser-Stadt befindliche, zu der Kapistraner Provinz gehörige Franciskaner Kloster und Kirche dem Militari abzutreten seyn würde, hat der Cardinal, und Landes Primas über das, was dieserwegen zu veranlassen wäre, seine Vorstellung anhero gemacht, die in Geistlichen Sachen bestellte Comission aber dashier allerunterthänigst anverwahrte Protokoll eingereichet.

Welches diese königl. Hung. Statthalterey mit ihren unterthänigsten Beifall begleitet, Euer Kais: Königl. Majestät allergnädigsten Entscheidung allergehorsamst unterziehet, und sich übrigens zu Allerhöchsten Kais: Königl. Hulden, und Gnaden empfehlet. Ofen den 31-ten Jänner 785. Euer Kaiserl. Königl. Apostolischen Majestät allerunterthänigst-gehorsamste Christoph. Gr. Niczky.»

«3227. Im Jahr 1785. den 28-ten Jänner wurde die 4-te Sitzung der Geistlichen Komission gehalten. Worin (Unter dem Vorsitz S-er Eminenz des Kardinal Primas in Gegenwart der tit. H. H. Graf v. Brunsvik Carl, Bischof von Zabraczky, D-o von Mandick Referent, Consil: von Szécsen, Secret: von Preszeker, von Zerdahely Caal, Concipisten Diószeghy, Konsky, Lakits.) Die hier untern 12-ten Jänner l. J. anliegende Vorstellung Se Eminenz des Kardinal Primas vorgenommen wurde, in welcher dieselben durch das untern 4-ten 9-ber 784 und No 25252. an sich ergangene Intimat verleitet, auf den Fall, als die Kirche, und Kloster der Franciskaner in der Ofner Wasserstadt dem Militari abzutretten seyn werden, einige Erinnerungen geäußert haben, und zwar 1-tens daß diese Kirche, und Kloster geschätzet, und das nöthige wegen Vergütung derselben an den Religionsfond verfüget werde; 2-tens daß den Augustinianern auf der Landstrasse, welche diesen Franciskanern Platz machen sollten, ihre in andere dem Orden gehörige Klöster zu geschehende Eintheilung bei Zeiten bedeutet, damit sowohl diese Eintheilung, als auch die Übersetzung erwähnter Franciskaner in dieß ausgeleerte Kloster mit angehenden Frühjahre für sich gehen könne, indeme diese Ursach der Sprachen in der Gegend nöthig sind. Meinung: Es ist über den ersten Gegenstand dieses Berichts die Allerhöchste Entschliessung gegen die untern 6-t X-ber 784 No 25835. gemachte unterthänigste Vorstellung zu erwarten, und zu folge dieser 2t weil Se Eminenz der Kardinal Primas dafür halten, daß die Franciskaner Provae Capistranae, welche bißher in der Wasserstadt ein Kloster gehabt haben, wegen der Hinlänglichkeit der Subjecte die verschiedene hier nothwendigen Sprachen können, hierorts unentbehrlich seyen, derohalben glaubet diese Geist-

liche Komission, indeme Sie der Meynung Sr Eminenz als des Dioecesan beitritt, es seye Sr Maj. allergehorsamst vorzustellen, daß weil ohnehin schon in dem über die Zahl-Verminderung der Ordens Geistlichen verfügten, und Sr Maj. sub dato 3a Aug. 784. No 18444. vorgestellten Protokoll, die in Geistlichen Sachen angestellte Comission in Gemäßheit des von Sr Eminenz geäußerten Gutachtens vorgeschlagen hat, daß die Ofner Augustiner aufgehoben werden sollen, damit den unentbehrlichen sich in der Wasserstadt befindenden Franciskanern ein Platz angewiesen werden könne, so möchten Se Maj. sich gnädigst zu entschließen geruhen, daß besagte Augustiner ehestens in andere ihren Orden zugehörige Klöster vertheilet werden sollen, damit die Franciskaner Provae Capistranae, welche ohnehin den Illyrischen Pfarrer alda vertretten, das geleerte Kloster mit künftigen Früh-Jahre beziehen könnten, Salvo altiori Determinio. Cardinal a Bathany m. p. » Orsz. Levélt. Canc. 2028. 785. sz.

14.

«4241. 785. An die Hungarische Statthalterey. Joseph. Während unserer lezthinnigen Anwesenheit in Ofen haben Wir die Abtrettung der in der dasigen Festung befindlichen Casernen samt dem Spital zum Behuf des Politici gegen deme allergnädigst angeordnet, daß die Stadt dafür für das in der Festung verlegte Niclas Eszterházische Batalion vorzüglich aber für das Spital eine gute Bequartirung gratis verschaffen solle. Zur Unterbringung des Spitals hatten Wir zwar das in der Wasserstadt auf dem sogenanten Bommenplaz befindliche Franciscaner Kloster allergnädigst bestimmt ; nachdeme aber durch das dasige General Commando mittels des gegen widerummiger Zurücksendung hier nebengehenden Berichts Uns die Anzeige gemacht worden, daß außer dem kostspieligen Aufwand, welchen die Zurichtung dieses Klosters für ein Spital verschlingen würde, auch mehrere andere auf den Gesundheits Stand bezug habende Umstände eintretten, welche nach Unserer Allerhöchsten Gesinnung die Verwendung dieses Gebäudes für ein Spital nicht gestatten, mithin es darauf ankommt, daß für das Spital eine andere Unterkunft ausfindig gemacht, und zugerichtet werde ; so befehlen Wir Euch hiemit allergnädigst, auf daß Ihr nach Vernehmung der Stadt Ofen, so die dießfällige Verbindlichkeit auf sich hat, hierwegen mit Unserem General Commando, an welches die Belehrung bereits erlassen worden, das behörige Einvernehmen pflegen, und über den Erfolg einen gutächtlichen Bericht anhero erstatten sollet. Wien den 22-t April 785.» Orsz. Levélt. Canc. 4241. 785. sz.

15.

«Admodum Reverenda in Christo Pater! Siquidem [cum] suae Matti Ssae Claustrum, quod Ordo iste hic Budae in Aquatica Civitate tenet, aliis usibus destinare atque hoc fine illos, qui actu ibidem degunt Religiosos in alia sui Ordinis Monasteria per Hungariam indilate distribui benigne jubere visum sit ; hinc Patti Vae eandem altissimam Resolutionem R. ea cum Intimatione notum reddit Consilium R. L., ut in illius obsequium circa evacuandum dictum Monasterium ac Religiosos in alia Monasteria distribuendos necessaria illico agere noverit. Et quia praefato Conventui etiam administratio Parochiarum in Aquatica ac reliquis inferioribus Civitatibus existentium hucusque incubuit ; hinc quemadmodum non dubitat Consilium hoc L. R. quod Sua Eminentia D. Cardinalis Primas qua Dioecesanus idcirco jam requisitus circa futuram earundem administrationem provisus atque congruas dispositiones facturus sit : ita Eadem Pattas Va ulteriores hac in parte ordines a dicto D. Cardinali Primate mox expectandos habebit. Datum ex Cons. R. L. H. Budae 4. Oct. 785. Ad officia parati C. Christ. Niczky, Steph. Végh.» Protocollum Conventus S. Francisci Budae. II. 70. l.

16.

«Der Hung. Statthalterey. Seine Mayestät haben neuerdings zu entschließen geruhet: daß die in Ofen, in der dasigen Wasserstadt befindlichen Franziskaner sogleich in das Ex-Augustiner Kloster übersezet, und sie daselbst die Pfarr zugleich versehen, für das Militar Spital aber, ein anderes Gebäude ausfindig zu machen der Bedacht genomen werden solle. . . . Wien den 13. October 1785. Szlávy m. p. Exped. Gr. Bánffy m. p.» Orsz. Levélt. Canc. 12718. 785.

17.

«Reverende in Christo P. Guardiane! Accludo hic in paribus Intimatum, ex quo intelliget uberius Benignam Suae Mattis Resolutionem de 8-a Martii anni praesentis sub Nº 6505 intimatam, iterato clementer confirmatam esse, ut nimirum Pattes Vrae Patrum Augustinianorum aliorsum translatorum, Residentiam obtineant, et Parochiae Landstrasz administrationem suscipiant. Quocirca praesentibus Patti Vrae comitto, ut ocyus rebus suis ex Conventu Budensis Aquaticae translatis jam alias Numero ad praedictam Residentiam (aliis aliorsum inviatis) transeant, et dictae Parochiae administrationem suscipiant, atque de his qualiter actis susceptisque me porro quo citius Pattas Vr informet, qui persevero Pattis Vestrae addictus Cardinalis a Battyán. Pestini die 17. Octobris 1785.» Protocullum Conventus II. 71. I.

18.

«894. Josephus 2dus. Rendme Dē. Cum Religiosos ordines recipere, eosque tolerare ad Jura Regiae Matti propria pertineat, Nosque Jure hoc freti, Ordinem Monialium Sanctae Clarae, item Eremitarum Camaldulensium per Ditiones Nras Hungaricas non amplius tolerandum decrevimus, suapte consequitur Bona per eosdem Ordines antea possessa, cessantibus per Extinctionem Eorundem legitimis Possessoribus sub Classem vacantium Ecclesiasticorum Beneficiorum recidere, atque inde Casum Legis, quae istiusmodi Beneficia in utilitatem Publicam convertenda disposuit, emergere. Hinc est, quod ad demissam Fid. Vtrae Representationem ddo 7-a praesentis Mens., ad Nos hoc in passu exaratam, ac caeteroquin Reflexionibus ad praesens objectum praevia ex ratione minus applicabilibus refertum, hisce rescribendum duxerimus, nos editae hac in re Altissimae Ordinationi Nostrae penitius insistere, neque aliud ultro a Fidltibus Vris praestolari, quam ut pro munere suo ad plenum primitivae Nostrae ddo 26º praeteriti mensis ad Nro 550. elargitae Effectum confestim procedant. Caeterum pro eo, ac Bona horum suppressorum Ordinum per Donationes aquisita, pro vacantibus Ecclesiasticis Beneficiis censenda sint, ultro clementer statuimus, ut universi Massae huius Reditus praecise Cassæ Parochorum incorporentur, quemadmodum id jam etiam Cameræ Nostræ Regiæ Hungaricæ Aulicæ in Commissis dedimus. Suppressione itaque memoratorum Religiosorum Ordinum plene terminata, omnique eorum Substantia, ut praevie jam constitum erat, sub Cameralem administrationem recepta, tum primum per Primatem Regni Hungariae Cardinalem a Batthyan, ipsasque Fidelitates Vestras Demissum Nobis Projectum fieri volumus, an ubi, et qua ratione Claustrum Elisabethinarum una cum Infirmorum Lectis constitui debeat, quot et quae ex his Monialibus eo applicandae sint? et quid demum ex Cassa Parochorum, cui omnis haec Massa incorporabitur, annue in Hospitalis istius Intertentionem convertendum veniat? Quibus in reliquo Gratia et Clementia Nostra Cæsareo-Regia etc Datum Viennæ Austriæ Die 21a Febr. Anno 782. Josephus m. p. Comes Fran. Eszterházy m. p. Alexander Pásztory m. p.» Orsz. Levélt. 1782. Canc. Ecclesiastica Nº 27 1326.1317.

19.

«Lieber Graf Pálffy. Da nunmehr bey den sich immer vermehrenden Inwohnern in der Stadt Ofen unumgänglich nothwendig ist, für die Versorgung der Kranken, welche daselbst noch sehr schlecht bestellet ist, die baldigste Fürsorge zu treffen : so habe Ich aus Gelegenheit einer in dem hiesigen Elisabethiner Kloster notwendig befundenen Abtheilung dortiger Nonnen fürträglich und zur Aushilfe für Kranke weiblichen Geschlechts 18 dieser hiesigen Elisabethiner Nonnen noch diesen Herbst nach Ofen zu übersetzen befunden ; diese 18 Nonnen erhalten aus den Einkünften ihres dermaligen Klosters den per Kopf zum jahrlichen Unterhalt berechneten Betrag von 150 f, gesam̄te in ihren Zimmern dermalen habende Geräthschaften, dann 20 eingerichtete Better für Kranke, welch alles sie mit sich auf dem Wasser hinabzunehmen haben werden ; zugleich erlaube Ich ihnen, unter sich eine Oberinn, welche die hausliche Ordnung zu leiten haben wird, zu wählen ; über die eigentliche Zeit ihrer Hinabschiffung aber, trage Ich der Böhm. Österr. Hof Kanzley auf sich mit der Hungar. Siebenbürgischen des ehesten einzuvernehmen. Diese ihre Übersetzung hat in das ohnehin zur Aufhebung bestim̄te Franziskaner Kloster in der Wasserstadt zu geschehen, und sind daher die daselbst noch befindliche Geistliche sogleich in andere Klöster ihres Ordens in Hungarn zu vertheilen ; auch ist mir ein ganz einfacher Plan von diesem Klostergebäude, und wie daselbst für die 20 Krankenbetter der angemessene Raum bestimmet werden soll, vorzulegen ; jedoch ist der Antrag dahin zu machen, daß die Kranken insgesam̄t in dem oberen Stockwerke, um sie vor einer doch möglich sich ereignen könnende Überschwem̄ung sicherzustellen, untergebracht werden ; jedoch hat diese Ausmessung und Verfertigung des Plans die einsweilige Übersetzung dieser 18 Klosterfrauen dahin, nicht im mindesten aufzuhalten. Zur ersten Einrichtung an Küchengeräthschaften und übrigen nicht transportablen Zugehörungen für Kranke will Ich ihnen aus dem hungarischen Religions Fond 2000 f verwilligen ; auch ist ihnen die Aufnahme einiger Novitzinnen, und zwar um so mehr, als es ihnen an Individuen welche der Landessprache kundig wären mangeln wird, nach Maaß zu gestatten, als sie durch die Sammlung oder Stiftungen an Kräften zunehmen werden. Dermalen aber hat für eine Beyhilfe zu Erhaltung der 20 Krankenbetter, da die daselbst aufnehmende Kranke ohnehin, bis auf die äusserst dürftigen einen täglichen verhältnißmäßigen Betrag für die Zeit als sie daselbst zu verbleiben haben, entrichten müssen, der Religions Fond einsweilen, und bis man durch andere Ausweege wird zu Hilfe kommen können, einen jährl. Betrag von 4000 f dahin abzureichen. In dieser Gemäßheit also wird die Kanzley das Erforderliche ungesäumt einzuleiten haben, damit zu Gründung dieses dem Publico so nützlichen Istituts die möglichste Hilfe und Erleichterung verschaffet werde, und wird nur der Böhmisch Österreichischen Hof Kanzley die eigentliche Zeit anzuzeigen seyn, wenn diese Nonnen von hier auf dem Wasser werden abgehen gemacht werden können. Wien den 23-ten September 1785. Joseph m. p.» Orsz. Levélt. Canc. 1785. 12027 sz.

20.

«2213—218. Der königlichen hungarischen Statthalterey. Seine Mayestät haben aus dem von Ihr königlichen Statthalterey unterm 14-ten Februarij anher einbegleiteten Protocoll der dortländigen Geistlichen Filial-Kom̄ission von ihrer 5-ten Sitzung und sonderheitlich aus dem darin enthaltenen N-ris 444/5325. mit wahrem Wohlgefallen ersehen, daß die von hochst-denenselben in die Stadt Ofen übersetzte Elisabethinerinen der allerhöchsten Absicht, der leidenden Menschheit in den dasigen Gegenden zu Hilfe zu kom̄en also werkthätig entsprochen, daß ohngeachtet wegen ihrer bei einer so spaten Jahres Zeit geschehenen Übersetzung

nach Ofen das Gebäu noch nicht ganz hergestellet, und auch das Kranken Zimmer nicht so wie es erforderlich gewesen, zugerichtet werden konnte, Sie dennoch in den Monathen Dezember und Jäner eine beträchtliche Anzahl Kranken Persohnen aufgenohmen, und nun durch die mittlerweilige Zubereitung zweier Kranken Zimmer diesen ihren Beistand noch mehreren Kranken zu verschaffen sich im Stand gesetzet haben ... Sie königliche hung-Statthalterey wird hiernach das behörige dazu veranlassen, und gedachten Elisabethinerinen über ihr bisheriges werkthätiges Bestreben das allerhöchste Wohlgefallen Seiner Mayestät anzudeuten haben. Wienn den 7-ten März 1786. Carl Graf Pálfy m. p. Franz Graf Eszterházy m. p.» Orsz. Levélt. 1786. Eccles. No 25. csomó.

21.

«Lieber Graf Niczky ! Alle die Gegenstände, worüber Ich Ihnen mündliche Aufträge gemacht habe, will ich hier schriftlich wiederholen, damit Sie solche desto verlässiger der Kanzley mittheilen können ... 5-to Bei den Elisabethinerinen ist das von Mir anbefohlene Krankenzimmer in der Breite, wie es ist, zu erbauen. Die Fensterstöcke sind vom Fußboden an 6 Schuh hoch zu vermauern, die Fenster selbst aber 8 Schuh hoch zu machen. Das Stück von dem Bombenplaz ist ihnen für den bestimten Garten einzuraumen. Pest den 23. August 1786. Joseph m. p.» Orsz. Levélt. Helytart. 1786. Eccl. 25. csomó. 37247/2980. sz.

22.

Másolatban : «Nachdem S-e Kais. Königl. Apostol. Mayestät unser allergnädigster landes Fürst, und Herr eben heute zu entschlüssen befundten, das das Elisabethiner Frauen Kloster in Ofen als eine Abtheilung des Hiesigen für immer zu betrachten komme, und dahero das allhiesige nicht nur den von hier dahin übersetzten 18 Profeßinen, sondern auch nach deren ab sterben die Suma von 2700 fl alle Jahre Richtig und auf bestendige Zeiten dem Kloster zu Ofen abzuführen habe ; als Verbündten wür Oberin und Konvent der Elisabethinerinen allhier unß hiemit für uns, und unsere nachfolgerinen in bester Form Rechtens, daß wür in schuldigster Verehrung obgedachter höchsten Entschlüssung dem Elisabethinern Frauen Kloster in Ofen die Suma von Zwey Tausend Sieben Hundert Gulden alle Jahre richtig und auf bestendige Zeiten abführen wollen, und sollen. Unterschrieben, und unser Konvents Insignal bey getrüket. Wien den 11-ten Jänner 1787. Anna Barbara Weillerin Oberin deren Elisabethiner Anna Juliana Hagin unter Mutter in Namen des Convents Cecilia Procuratorin und Discretin. (L. S.)» Primási levélt. 1787. № 36. P. E. Pro s. III.

23.

«11803/808. NOS FRANCISCUS PRIMUS, Divina Favente Clementia Austriae Imperator, Hierosolymae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Galliciae et Lodomeriae Rex Apostolicus ; Archidux Austriae ; Dux Lotharingiae, Salisburgi, Virceburgi et in Franconia ; Magnus Dux Cracoviae ; Magnus Princeps Transylvaniae ; Dux Styriae, Carinthiae et Carnioliae, superioris et in ferioris Silesiae ; Princeps Berchtoldsgadenae et Mergenthemy ; Comes Habspurgi etc. etc. Memoriae commendamus tenore Praesentium Nostro, Nostrorumque successorum Nomine Significantes, quibus expedit Universis ; Quod Nos tenui Dotatione Conventus Monialium Elisabethinarum Budensium clementer permoti, ac una benigno revolventes Animo, quam salutare sit, pium isthoc Institutum toti Publico, cumprimis vero egentioribus Sexus fœminei Personis infirmitate pressis, pro Benignitate, et munificentia Nostra Cæsareo Regia, qua pias quasvis in percharo Regno Nostro Hungariæ præexistentes

Fundationes non tantum protegere, sartas, tectasque conservare, verum etiam, quantum fieri potest, illas novis quoque Favoribus augere contendimus ; Eidem Conventui Monialium Elisabethinarum Budensium, subsidia illa, qua Eidem vigore præcedanearum benigrarum Resolutionum Nostrarum e Fundis fundationalibus hactenus annue obtingebant, quæve per exhibitam Nobis Consignationem in specifico accurate remonstrata sunt, et in sequentibus Positionibus consistunt ut pote : e Fundo Religionis Hungarico in annuis Mille Octingentis Florenis, titulo Intertentionis pro duodecim antelati Conventus Monialibus resolutis ; nec non in Quatvor Mille Florenis, pro Intertentione Viginti Infirmarum adplacidatis, insimul Quinque Mille Octingentos Florenos efficientibus ; Demum e Fundo Confraternitatum Civilium in Nongentis Florenis, jam inde a prima Januarii Anni Millesimi octingentesimi quinti, e memorato Fundo prœfato Conventui annue depensis, non absimiliter in Bis Mille Septingentis Nonaginta duobus Florenis, Viginti Cruciferis, iisdem Monialibus pro meliori Subsistentia resolutis, adeoque insimul in Ter Mille, Sexcentis, Nonaginta duobus Florenis, Viginti Cruciferis, praefatum Fundum Confraternitatum Civilium respicientibus, futuris quoque, et perpetuis semper temporibus, e memoratis fundis fundationalibus in suis Terminis dependenda, et exsolvenda clementer assecuraverimus, confirmaverimus, et concesserimus ; nulli dubitantes, quin Nostri quoque in Regimine Successores, præsentem Assecurationem Nostram, per Nos Animo deliberato, et de Plenitudine potestatis Nostrae Regiae, memorato Conventui Elisabethinarum Budensium factam, omni tempore inviolate semper observare, et omnimode protegere, quin immo novis etiam Favoribus eandem augere adnisuri sint. Qua proter benigne præcipimus, et mandamus, quorum interest, aut futuris quibusvis temporibus intererit Universis : Quatenus memoratam Assecurationem Nostram relate ad dependenda e præfatis Fundis fundationalibus futuris etiam temporibus Conventui Monialium Elisabethinarum Budensium prærecensita Subsidia factam, in omni evenibili Casu ad amussim observare neverint, Eidemque sub incursu Indignationis Nostrae Regiae quaqua Ratione contravenire, aut alios in obversum Ejusdem quidpiam moliri permittere non præsumant, quin immo Eandem in Casibus Necessitatis Opera, Auxilio, et Assistentia sua promptissime, et efficaciter manutenere, Verbo : quidquid ad provehenda ante memoratæ Assecurationis Nostræ Incrementa conducere posse videbitur, benignæque Voluntati et Intentioni Nostræ conforme erit, conferre teneantur, sintque omnimode obstricti. In quorum majus Robur, perpetuamque Firmitatem hasce secreto Sigillo Nostro, quo ut Rex Hungariae Apostolicus utimur, in pendenti communitas extra dandas esse duximus et concedendas Literas Assecuratorio Privilegiales.

Datum per Manus fidelis Nostri Nobis sincere dilecti Magnifici Joannis Nepomuceni SOMOGYI de Medgyes, Insignis Ordinis sancti Stephani Regis Apostolici Commendatoris, Camerarii, Actualis Nostri Intimi : prout et status et Conferentiarum Consiliarii, ac Procancellarii Nostri Regii Hungarico — Aulici ; in Archiducali Civitate Nostra Vienna Austriae ; Die Undecima Mensis Novembris ; Anno Domini Millesimo Octingentesimo Octavo ; Regnorum Nostrorum Hungariae, Bohemiœ et reliquorum Anno Decimo septimo. Franciscus m. p. Joannes Somogyi m. p. Sigismundus Bánffy m. p. Protocollate, in Libro Regio Classis 1ma quod testatum redditur per Secretarium Aut. Regestratorem, et Archivi Directorem. Ludovicum de Jászvitz m. p.» A szerzet irattárában. Orsz. Levélt. Canc. 1808. Buda. № 5413. 10752.

24.

«Instructio. Per Curatores, cunctis Monialium Institutis in sequelam Benigni Decr. dd-o 29-o Decembris 1845 № Aul. 16134. Consilii 1905. anni 1816. emanati, praeficiendos, observandae. Cum altissimo determinio, ut cunctis Monialium Institutis peculiares Curatores, absque ullo seu Aerarii Regii seu fundorum fundationalium aggravio praeficiantur, non defectus domesticae

disciplinae, verum inconsultae concernentium Conventuum administrationes propriarum substantiarum, et damnosae, fundisque fundationalibus, qua pro dotatione eorundem concurrentibus, perniciosae fundorum immobilium abalienationes ansam praebuerint, hinc praescindendo a Disciplina cujus manutentio respectivorum Institutorum superiorissis incumbit altius denominandi DD. Curatores in objecto administrationis substantiarum respectivorum Conventuum Curae suae, et inspectioni concredendorum sequentia observanda habebunt, et quidem 1-o Praeprimis invigilabunt, ne fundi seu mobiles, seu immobiles abalienentur, aut capitalia quocunque sub praetextu diminuantur, quo scopo obligatoriales literas concernentium Institutorum saepius ex improviso inventabunt, Rationes domesticas Conventuales obtutu eo: num Interusuria Capitalium rite desumantur? et percepto inducantur? Numve reliqui Proventus seu ex fundis immobilibus, seu ex Subsidio e fundis fundationalibus, vel aliis titulis promanantes debite in percepto compareant, pervestigabunt, et rationes idmodi formaliter censurabunt. 2-o Dum Debitores Capitalia renumerare, aut ipsi Conventus eadem edicere voluerint, in Casibus Criticis, dubiis, aut Controversis subversantes Circumstantias, receptionem et novam eorundem elocationem suadentes Regio Causarum Polit. Fundat. Directori praevie referendas, et ea, quae idem hoc Directoratus Officium significaverit, ad effectum deducenda habebunt. 3-o Cum per solam Statuum activorum superinspectionem finis, ob quam Curatores Monialium Conventibus praefici debent, ex totohaud obtineatur, hinc respectivi Curatores sollicitudinem suam etiam ad omnis generis erogationes, num moderate aut dispensiose factae fuerint? extendent, et ante omnia respectivos Conventus ab omnibus, ordinarios quotidianum victum et amictum investiandos, Sumptibus excedentibus erogationibus simpliciter inhibebunt, majores summas, praemissa earum liquidatione, in quantum limites moderatae Oecononiae non excederent, scriptotenus exassignabunt, ita ut institutis Monialium cautum sit, similes sumptus citra assignationes respectivorum Curatorum erogare. Denique 4-o Ut omnes per concernentes Conventus formandos hucadusque per Superiorissas exhiberi solitos recursus, subnexa sua opinione medio distinctarum Comitivarum Relationum ad Excelsum dirigens Dicasterium promoveant, Casusque tales, quosactinitatem suam excedere existimaverint, de tempore in tempus remonstrent. Budae die 11-o Aprilis 1816.» — A szerzet irattárában.

25.

5444, 806. NOS FRANCISCUS SECUNDUS Divina Favente Clementia ELECTUS ROMANORUM IMPERATOR. Semper Augustus; Hœreditarius Austriæ Imperator; Germaniæ, Hungariœ, Bohemiœ, Dalmatiœ, Croatiœ, Slavoniœ, Galliciœ, Lodomeriœ et Hierosolimœ, Rex Apostolicus, Archidux Austriœ, Dux Lotharingiæ, Venetiarum, & Salisburgi, Magnus Princeps Transylvaniœ, Dux Styriœ, Carinthiœ, et Carnioliœ, Würtembergœ, superioris et inferioris Silesiœ; Comes Habspurgi, Tyrolis etcœtc. MEMORIAE commendamus tenore prœesentium significantes quibus expedit Universis Quod Majestati Nostrœ demisse exhibitœ sint et præsentatœ certœ per Fidelem Nostrum Nobis sincere Dilectum Egregium STEPHANUM MARCZIBÁNYI DE PUCHÓ Hoereditarium in Tornya et Kamenicz, Equitem Auratum Intimumque Nostrum, status Consiliarium; et Conthoralem Ejusdem Nobilem MARIAM MARCZIBÁNYI natam MAITHÉNYI de KESSELEŐKEŐ de dato Budæ die vigesima secunda Mensis Aprilis millesimi octingentesimi sexti latino idiomate concinnatae, proprisiisque manuum Subscriptionibus, ac Sigillorum Munimine roboratœ, et ex parte etiam Diœcesanœ Iurisdictionis acceptatœ Litterœ Fundationales, mediantibus quibus prœlaudati Fundatores quadraginta octo mille Florenorum Summam, partim in Obligatorialibus, partim aere parato ad Manus Superiorissae et Conventualium Claustri Monialium Ordinis Sanctae Elisabethœ Budensium ea Lege et Conditione effective tradentes, ut prœ attactœ Capitalis quadraginta octo

mille Florenorum Summœ annuum Interusurium ad providendas et conservandas octodecim Lecticas in neoerecta domo reconvalescentium Budensi pro Solatio et Salute Sexus Fœminei miserarum Infirmarum Personarum deputatas, præterea pro annua duodecim Mendicorum Intertentione, prout et pro sacris Missae Sacrificii perpetuis in prœdesignata neo exstructa Domo et Cubili ampliori pro solatio reconvalescentium legendis, ac denique pro sepultura omni Fundo destitutarum Personarum destinatum, conformiter Voluntati praerepetitorum Fundatorum convertatur, Modis, Formis et Conditionibus in praerecensitis Fundationalibus uberius et speciatim denotatis et expressis fundasse dignoscebantur Tenoris infrascripti ; Supplicatum itaque exstitit Majestati Nostrœ debita cum Instantia humillime, quatenus Nos praeattactas Fundationales, omniaque et singula in earundem Paragraphis contenta rata, grata et accepta habentes, Literisque Nostris Privilegialibus inseri, et inscribi facientes, benigne acceptare, approbare, roborare, ratificareque, praefatamque Fundationem in praedeductos pios fines factam in perpetuum valituram, Authoritate Nostra Cæsareo Regia clementer confirmare dignaremur : Cujusmodi Fundationalium Literarum contextus sequitur in hunc Modum : In Nomine Sanctissimæ et Individuæ Trinitatis, Patris, Filii & Spiritus Sancti, cui sempiterna Laus, Honor & Gloria in saecula Sæculorum. Amen.

Infrascripti memoriæ commendamus tenore Præsentium quibus expedit Universis : Quod Nos præ oculis habentes Æternæ Veritatis Oraculum per Os Sancti Matthæi Evangelistæ Capite VI. versu 20º hortantis et dicentis : Thesaurisate Vobis thesauros in Coelo, quos neque Ærugo, neque Tinea demolitur ; volentes itaque immarcescibiles, et perennes Thesauros nobis in hac vita congregare, sequentem, ut sequitur pro refrigerio Animarum nostrarum fecimus Fundationem utpote : decima quinta Septembris, et octava Octobris Anni Millesimi Octingentesimi quinti ad manus Superiorissæ, et Conventualium V : Claustri S : Monialium Ordinis Sctæ Elisabeth consignavimus quadraginta quinque Mille Florenos in Obligatorialibus Literis tum de dato vigesimae quartae Augusti Anni millesimi octingentesimi tertii ter mille Florenos in Ære parato effective tradidimus ea Lege et Conditione : Ut antelata Superiorissa, et V. Claustrum interusurium annuum, semestraliter autem dependendum, ad infra denominandam et uberius specificandam Fundationem nostram quotannis et omni tempore convertat ; et quidem : Primo. Pro sedecim lecticis infirmarum in neo erecta, et maxima parte Sumptibus nostris exstructa domo reconvalescentium Budensi a gradibus ascensus secundœ Contignationis usque Oratorium inclusive contentis Cubiculis annue intertenendis et providendis singulam lecticam a centum Florenis annue calculando deputantur ex praeallata Capitali Summa Viginti sex Millia Sexcenti sexaginta septem Floreni ; praeterea vero pro duabus adhuc lecticis infirmarum in antiquiori Cubili providendarum, præallatorum Ter mille fluorum Interusurium annuum deputatur. *b)* Ius praesentæ mihi, post Fata autem mea dilectissimae Consorti meae, hacque decedente in Majoratu Familiae meae successuris reservo ; licebit tamen Ius hoc in alium transferre, aut, si iidem uti nollent, jure eodem V : Priorissa Ordinis S : Elisabeth utetur. Porro post Fata nostra cupio, ut ratio praeferente habeatur Nobilium Personarum, ita et Viduarum Officialium ad Excelsa Dicasteria et II : Comitatus, dum viverent accomodatorum, prout et in Oppido Ketskeméth prognitorum, cum iidem Oppidani liberali prorsus Animo Summam Capitalem pro praevio Fundo destinatam ad se receperint, et ad Censum in praeattactis terminis rite praestandum semet obligaverint. *c)* Casum in illum, si S. Moniales Budenses Ordinis S. Elisabeth, reduci contingeret, aut Eædem infirmas providere cessarent, casus in praemissos Capitalem Summam hanc reclamandi jus Familiae meae competet, ea tamen ratione : ut ad similem pium usum haec tota Massa fundationalis cum consensu Familiae meae convertatur. *d)* Infirmae subinde assumendae obligabuntur pro incolumitate Augustissimæ Domus Austriacæ, et me Fundatore, ac mea dilectissima Consorte cohærenter ad Institutum Ordinis S : Elisabeth, secundum adnexam isthic Oratiunculam orare :

Irgalomnak és kegyelemnek ki-meríthetetlen kútfeje, mindenható Úr Isten! Te hozzád porig és hamuig le-alázott töredelmes Szívvel járulunk, kérvén Szent Felségedet: hogy a mi Jó-tevőinket a Te Szolgádat Istványt, és Szolgálódat Máriát kegyelmeidnek erejével minden lelki, 's testi veszéljektől oltalmazzad; vezéreljed őket a Te szent parantsolatidnak ösvényén végre a Te Szent Szionodban, szentséges szinrül szinre való látásodra Őket kegyelmessen juttasd. Rokonnyaikat, Nemzetségeiket, Házaikat, valamint Jákob Pátriárcha Házát malasztidnak harmattjával áldjad meg. Örökös Királyunkat és az egész Házát kegyelmeidnek árjával védelmezzed; küldj nékie Ménnyei Székedből Böltsességedet kegyelmessen, hogy az alatta való népeket Szentséggel, és igazsággal kormányozhassa. Édes Hazánkat békességgel, bő-adományaiddal boldogíttsad, engedj kegyelmessen; hogy eggyezett Szívvel és lélekkel a te Sz: Nevedet áldhassuk és ditsőithessük. Mind ezeket engedj kegyelmessen a mi meg-váltó Jesus Kristusnak kinjáért Szentséges szent Vére húllásáért és haláláért, ki Te veled és a Sz. Lélekkel él, és uralkod mind Örökkön örökké. Amen.

e) Evenire potest: ut tractu etiam temporis legalis sex procentualis summa ad quinque a Centum devalvetur; Casum in illum tot solum Lecticæ in firmarum, quot juxta præadducta Principia ratio temporis intertenendas admittet, eousque ex hac fundatione providebuntur; donec rursum erga praestationem legalis census Capitalis Summa praevie declarata elocata fuerit. Pari formiter si oppidani Ketskemethienses Capitalem Summam hanc renunciarent et subseque repersolverent, eadem Capitalis Summa liberae regiaeque cuidam Civitati, aut simili Oppido Bonis nobilitaribus proviso elocari debebit, eo, ne tractu temporis periculum deperditionis subeat. *f)* Vita durante modernae Priorissae ab omni praestando ratiocinio libera per me redditur; post Mortem autem hujus alia Priorissa secundum consvetum Ordinem Excelso Consilio Regio Locumtenentiali Hungarico Expensarum annue factarum Rationes praestandas habebit; ut videri valeat an menti Fundationis hujus satisfactum habeatur. *g)* Optarem: ut, cum Massa haec fundationalis separatim administrabitur, Numerus infirmarum ad hanc Fundationem assumptarum; prout et Valetudini restitutarum in consueta Scheda cum fine Anni imprimenda, separatim post mortem meam exponatur.

Secundo: Pro intertentione duodecim Mendicorum Decem mille floreni, ac concomitanter annuus Census sexcentos florenos efficiens deputatur; hi Mendici Iusculo, carne, ac leguminibus, vel pastaceo cibo, ac frusto panis, prouti Massa fundationalis admiserit, dietim semel providebuntur. Caeterum, quemadmodum convictus essem; quod Mendicis his nihil unquam subtrahendum sit, ita nulla ratione cupio: ut modernae S. Moniales, aut futurae cum suo damno, et attenuatione hos Mendicos provideant, verum, prout ratio temporis et adjunctorum admiserit, ea ratione providebuntur. *i)* Ius assumendi hos mendicos in modernam V: Priorissam et subseque in hoc Officio successuras plene transfero, id solum cupio: ut maxime egenis, et Ope destitutis, ac peregre subinde venientibus beneficium Fundationis hujus conferatur. *k)* Si Interusuria ad minorem Summam devalvari contingeret, casum in praevium decem solum Mendici dietim semel providebuntur. *l)* Mendicis his Obligatio incumbet in honorem Vulnerum Sanctissimi Salvatoris nostri quinque Pater & Ave ante sumptum Cibum pro Incolumitate Augustissimae Domus regnantis Austriacae, et me, prout Paragrapho sub *d)* attactum est, orare.

Tertio pro conservatione sartorum tectorum domus neo erectæ reconvalescentium designantur Mille floreni ea Lege; ut, cum Ædificium isthoc recenter erectum nunc statim reparatione Opus haud haberet Census annuus Capitalis hujus in novam Capitalem Summam elevandus elocetur, ad praevium usum, ubi necessitas postulaverit, convertendus. *n)* Provisio in Paragraphis sub *c)* et *e)* contenta, relate ad stabilem conservationem Capitalium Summarum ad Summas fundationales No 2. et 3. attactas quoque extenditur.

Quarto. Pro sacris Missæ Sacrificiis perpetuis in neo erecta domo, et cubili

ampliori reconvalescentium quovis die absque ulla intermissione legendis deputo Capitalem Summam Septem mille Florenorum ea lege : ut Census hujus Capitalis angaricaliter, seu omni trimestri V : Monasterio RR. PP. Franciscanorum Budensi per Priorissam S. Monialium praestetur. Pro hoc beneficio obligatur idem V : Monasterium Budense quovis die statuta hora SS. Sacrificium Missæ, quoad ego, et carissima vitæ socia ex divina Gratia Vitæ Superstites fuerimus, ut pro Vivis, post Mortem autem nostram, ut pro defunctis legi curare. Sub hoc Sacro omnes infirmae Fundationis meae, Rosarium, ac quinque Pater et Ave cum oratiuncula sub *d)* adnexa orare tenebuntur pro incolumitate Augustae Domus Austriacae, et ad praemissum Finem. Praeterea obligabitur idem, V. Monasterium PP. Franciscanorum infirmas Fundationis meae Sacramentis necessariis providere. *p)* Casum in illum insperatum, si RR. PP. Franciscani assumptae huic Obligationi satisfacere haud vellent, aut non possent, vel vero V. Monasterium hocce reduci contingeret ; Casus in antelatos V : Priorissa ejus temporis cum consensu Generalis Vicarialis potestatis in aliud V. Monasterium, aut etiam Presbyterum saecularem beneficium hocce Fundationis cum Obligatione superius attacta transferet.

Quinto. Reliquorum adhuc Tercentorum triginta trium Florenorum annuum interusurium in florenis viginti pro Sepultura talium Personarum ordinatur, quae omni Fundo destituuntur. In quorum Fidem majusque robur, ac Firmitatem hasce manus propriae Subscriptione et consueto Sigillo munitas dedimus Litteras Fundationales. Budae die vigesima secunda Aprilis millesimo octingentesimo sexto. Stephanus Marczibányi de Pucho, *m. p.* L. S. Marczibányi Istvánné, született Kesselőkői Majthényi Maria *m. p.* L. S. Maria Clara Anger *m. p.* Oberin in dem Convent St. Elisabeth. L. S. Maria Agnes Voglin in Namen des Convents.

Præsentem piissimam, et tam temporali quam etiam aeternae hominum felicitati profuturam, atque propterea omni encomio dignam Fundationem, ex parte Diaecesanae Iurisdictionis acceptantes, et eam in omnibus punctis ac Clausulis atque providis ad omnem eventum Provisionibus, potestate Ordinarii Archi Diœcesis Strigoniensis, quam nunc vacante Archiepiscopali sede tenemus, ratihabentes, et confirmantes, una tam Superiorissam Conventus St. Elisabethae modernam, et successuras, quam Patres Franciscanos in Via Regia Monasterium incolentes, ad strictissimam Obligationum ipsis tenore Litterarum Fundationalium incumbentium Observantiam, ac accuratum implementum, sub onere Conscientiae et responsionis obstringimus, Budæ in Residentia Archiepiscopali, die vigesima tertia Aprilis in Festum S : Adalberti Eppi Patroni Regni, et Matris Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis, Anno reparatae Salutis humanae Millesimo octingentesimo sexto incidente. Martinus Episcopus Görgei Suffraganeus Archiepiscopatus et Vicarius Generalis Strigoniensis m. p. L. S.

Nos itaque pro solita in Deum pietate, atque paterna, qua erga pauperes ferimur Cura et sollicitudine, humillima item supplicatione Nostrae modo, quo supra facta Majestati Regia benignitate exaudita, clementer et admissa, præinsertas Fundationales Literas relate ad omnium Paragraphorum Contextum, ipsam Fundationem complectentium, Majestati Nostræ uti præmissum est, in specie exhibitas non abrasas, non cancellatas, neque in aliqua sui parte suspectas, quin omni prorsus vitio et suspicione carentes præsentibusque Litteris Nostris privilegialibus de verbo ad verbum sine diminutione aut augmento aliquali insertas et inscriptas, quoad omnes earundem continentias, Clausulas, Conditiones, et Articulos rata, grata et acceptas habentes, Authoritate Nostra Cæsareo Regia, benigne acceptavimus, roboravimus, approbavimus, ratificavimus, ac in perpetuum valituras (salvis tamen Juribus Nris Regiis circa supremam quarumvis Fundationum Inspectionem et administrationem Majestati Nostræ competentibus, alienoque) clementer confirmavimus.

Harum Nostrarum Secreto Majori Sigillo Nostro, quo ut Rex Hungariæ Aplicus utimur in pendenti communitarum vigore et Testimonio Litterarum. Datum in Archiducali Civitate Nostra Vienna Austriæ, die decima tertia Mens.

Junii, Anno Dni Millesimo Octingentesimo sexto, Regnorum Nrorum Romani decimo quarto, Hungariæ vero Bohemiæ ac reliquorum Anno Decimoquinto.

Franciscus mp.

Comes Carolus Pálffy mp.
Nicolaus Piácsek mp.

Protocollum in Lib. Reg. primæ Class. Quod testat reddit p. Secret. Aul. et Archivi Directorem. Ludovicum de Jászvitz m. p.» — A szerzet irattátában. — Orsz. Levélt. Canc. 1806. Buda, № 5177.

26.

Pius Papst der VII. Weil, wie uns gemeldet, den erwähnten Kloster Frauen laut ihres Instituts die Sorge der presshaften Kranken oblieget, so haben wir aus väterlicher Liebe in Erwägung genommen, damit ein so heiliges Werk mit grösseren Verdiensten verrichtet werden möge und selbe zu größerer Frömmigkeit aufgemuntert, um ihre Andacht und Frömmigkeit zu vermehren, entledigen Wir alle und eine jede Kloster Frau, welche hilfreiche Hände den armen Kranken leisten wird, so oft sie eines von diesen Leibesdiensten verrichtet, von einer zweihunderttägigen Bußstrafe, oder sonst auf was für eine Art sie immer von der Kirche zur Bußstrafe verpflichtet wäre, lassen Wir ihnen solche gänzlich nach. Gegenwärtige Ertheilung dauert 7 Jahre lang. Wir wollen aber, daß wegen Erlangung, Ertheiligung, Überschikung oder Verkündigung gegenwärtiger Gnadenertheilender Schrift nicht etwas im mindesten gegeben werden sollte, nicht einmal ein freywilliges Geschenk angenommen werden soll, unter der Strafe, daß gegenwärtige Ertheilung ungiltig wird. Rom bey St : Mariam Maiorem mit dem beygedrückten Fischerring den 23-ten Jänner 1821 unserer päpstlichen Regierung im 21-ten Jahr. Umsonst für Gott auch das Schreiben. H. Cardinal Consalvus.

Heiliger Vater ! Die Oberin sammt den übrigen Klosterfrauen des 3-ten Ordens des Hl : Franciscus in Kloster zur Hl : Elisabeth der Hauptstadt Ofen Graner Diözese berichten mit der sich gebührenden Unterwerfigkeit Euerer Heiligkeit, daß sie seit seligen Andenkens des Papsten Pius VII-ten einen Ablaß von zweihundert Tagen erhalten haben, der von jeder derselben gewonnen werden kann, so oft sie ihren Beystand nach der Vorschrift ihres Klosters den Kranken werden geleistet haben. Da aber diese Genehmigung nur auf 7 Jahre beschränkt wurde, so bitten daher die Bittstellerinnen auf daß ein so frommes und heilsames Werk mit größerem Nutzen und Erheiterung des Gemüthes von ihnen vollbracht werden kann, unterthänigst Eure Heiligkeit, daß sie die Genehmigung des Ablasses für immerwährende Zeiten auszudehnen und zu bestättigen geruhen. — Aus Genehmigung Sr. Heiligkeit : Se Heiligkeit Papst Gregor der XVI-te haben kraft der Bitte solches gnädigst zu verleihen geruht mit Beybehaltung übrigens der Gesetzlichkeit der ersteren Genehmigung. Gegenwärtig ist solches auch geltend ohne einer Ausfertigung eines Breves. Gegeben zu Rom in der geheimen Kanzley der Hl : Versammlung der Ablaße am 21-ten November 1845. Gabriel Card : Ferretri. — A szerzet irattárában ebben a német fordításban.

27.

Fr. Leonardus Maria Bello

totius Ordinis Fratrum Minorum Minister Generalis Ven. Sororibus S. Elisabeth ægrotis inservientibus, quarum domus princeps est in civitate Budapest, archidiœcesis Strigoniensis,

Salutem et Seraphicam Benedictionem.

Laudabili animi vestri sollicitudini erga Seraphicum Ordinem, a quo et

habitum et vivendi normam, ut ex documentis per Vos exhibitis constat, accepistis, obsecundare cupientes, vestrisque precibus Nobis nuper porrectis quantum possumus satisfacere volentes, ducti insuper fiducia, ut pietas et charitas vestra novis favoribus et gratiis in dies augeatur, atque seraphici spiritus virtus uberiores per Vos fructus producat, Vos omnes vestrasque Sorores etiam in posterum recipiendas, praesentium litterarum vigore Ordini Nostro, a quo nomen et habitum mutuamini, aggregamus, aggregatasque declaramus, et quidem ad effectum, ut iuxta Decretum S. Congregationis Indulgentiis Sacrisque Reliquiis præpositæ die 28 Aug. 1903 editum, Vos participare valeatis omnes Indulgentias a Romanis Pontificibus Primo et Secundo Ordini directe tantum concessas, vestræque Ecclesiae eisdem Indulgentiis gaudeant, quibus Ecclesiae praefatorum Ordinum fruuntur.

Valete, ac vestris in precibus apud Deum Nostri Nostrique Seraphici Ordinis memores estote.

Datum Romæ ad S. Antonium, die 30 mensis Aprilis 1935

Fr. Apollinaris Pérez
Del. Gen. O. F. M.

L. S.

28.

«Sacra Visitatio Apostolica pro tertii Ordinis S. P. Francisci Monasteriorum unione iuxta Sacræ Religiosorum Congr. litteras die 14. Febr. anno 1910. Quum nobis ex Religiosorum Sacra Congregatione (die Februarii 14. curr. anni) litteræ pervenissent, quibus opus mandabatur suscipere de unione monasteriorum Religiosarum III. S. P. Francisci Ordinis, quæ jam ab anno 1397 Fulginiæ urbis incessabili Beatæ Angelinæ Corbara zelo floruere, atque Divinæ Providentiæ auxilio Romanorumque Pontificum placitis arbor mirifice ramos suos per orbem extenderunt : cumque ita negotium agere, quod summopere in votis est summi Pontificis nostri Papæ X. feliciter regnantis, compertum habemus, facultatibus omnibus ad hoc Nobis ab eadem Sacra de Religiosis Congregatione traditis innisi, Excellentiam Rev.-mam adprecamur tuam, ut quantum de Se est hortare dignetur enixe Religiosas tertiarias (vel tertiariarum more viventes) sub Regula S. P, Francisci militantes ad tam proficuam unionem de qua est mentio. Excellentiæ tuæ profecto patet quomodo S. Ecclesia, ætate præsertim nostra, illam curet unionem, sive : I. propter monasticæ disciplinæ restaurationem, cum difficile sit rite incumbere spiritus perfectioni in claustris illis quæ, idoneis subiectis carentia, finantiariisque destituta mediis, vitæ necessitatibus vix providere conantur ; sive II. ob temporum nequitiam : sæpe enim Religiosæ prædictæ videntur ejectæ ab uno littore ad aliud nempe coactæ, veluti exules, domicilium petere in terris alienis, propriis expertes domibus, ubi consistere detur. Adde III. quod unio sat efficax videtur ad formas æquas iisdem Religiosarum institutis dandas : cum sæpe florere adspiciuntur prope Tertii Ordinis domus, alia, alterius instituti monasteria, quæ licet cum illis fine mediisque fere conveniant, ab Ordinariis tamen approbantur, quia subiectorum idoneorum copia necnon et rerum occurrentium magis præstant. Ad obtinendum igitur talem Providentissimi Romani Pontificis Pii Papæ X. scopum, Excellentiam Tuam instantissime rogare audemus, ut nobis mittere quamprimum dignetur : 1. Historiam brevem circa originem, fundationem, regulas, clausuram, vota, traditionesque omnium monasteriorum monialium S. Francisci quæ in tua spectabili diœcesi existunt. Temporibus enim transactis magna confusio fuit inter Clarissas (II. Ord.) et Tertii Ordinis Religiosas. Tertiariæ aliquando Clarissarum regimen amplexæ sunt, aliquando vero, mutato nomine, sed regimine constitutionibusque identicis, veluti nova instituta sese multiplicavere. Nostris autem temporibus nonnullæ Clarissarum domus ad Tertiariarum normas vitam ducere malunt. Hinc necessitas omnia prudenti consilio ordinandi. II. Adhæsionem capitularem, ab iisdem religiosis Tertii

Ordinis monialibus subscriptam, ad dictam unionem conficiendam juxta normas quæ idcirco videantur a sancta Romana Sede opportunæ. III. Bonum erit quod eædem Religiosæ patefaciant placita sua, ne justa earum desideria spernantur cum in actum unio erit traducenda. IV. Excellentia tua omnia subfirmet pro expositarum rerum veracitate. Nostri autem erit S. de Religiosis Congregationi, cum omni sollicitudine, documenta referre, non omissis tamen prudentibus illis observationibus atque precibus, quas Excellentiæ Tuae Illmæ ac Rme facere visum fuerit. In spe demum fore ut, sine mora, petitio nostra desideratum effectum consequatur, subscripta nostro sigillo munimus, et nos subsignamus. Datum Fulginiæ (apud Assisi) Die 27. Martii 1910. A Secretis B. Gabriel Mr. De Carolis O. S. B. m. p. L. S. Cœlestinus M. Colombo O. S. B. m. p. Visit. Apost.» — Hercegprimási levéltár C. 22. No 3277/1910.

29.

Az erzsébetiek templomának alapkövébe helyezett okirat szövege:

«In Nomine S. S. S. Trinitatis. Inscriptio primi Lapidis Ecclesiæ de novo ædificandæ in loco antiquæ P. P. Franciscanorum Observantium Provintiæ Bosnæ Argentinæ in fundo collocandi Budæ.
OrDo paVper a paVpere FranCIsCo stIgMatIbVs nItente InstItVtVs.
In CVnCtos orbIs fInes graVIs DVM Iret sonVs eIVs.
AD PannonIaM perVenIt In sæCVLo a genIto nobIs SaLVatore bIs seXto.
Anno sæCVLI trIgesIMo qVInto. DICIores EVangeLII operarII
IVbente Cæsare et Rege SIgIsMVnDo, In TransILVanIæ pLagas VenerVnt.
QVIbVs LoCa Donat, FratrVMqVe prIVILgIa Instante Ipso Rege
EVgenIVs qVartVs ConfIrMat post annos IngressIonIs PannonIæ DVCentos.
Ipsa RegIa CIVItas BVDa Fratres De obserVantIa ConVentV DItat,
InItIo sæCVLI ab eLapso partV DIVæ VIrgInIs bIs septIMI.
PannonIæ partes Vastante TVrCa et DIrIpIente sVb InsVLa LeporVM habItant,
AC CentenIs sVbaCtI perICVLIs, fIDeLIbVs ChrIstIanIs BVDæ aC PestInI
Toto tVrCæ æVO, saCraMenta præbenDo ex ferVore præstIterVnt.
HInC LICet MVLtos Fratres aC ConVentVs tVrCICa et stIgIa rabIes eVerteret,
(ProVInCIa enIm Bosnæ ab ADrIa VsqVeIn eXtera tartarICa erat)
AD præsens taMen InVICtI persIstVnt, et eXVssa barbarIe hostIs
TotIVs eCCLesIæ CapIte, et In terrIs ChrIstI VICarIo CLeMente XII.
In regIMIne feLICI CaroLI VI RegIs PannonIæ, frVCtVs paCIs CoLLIgVnt
PrIMVsqVe ECCLesIæ LapIs sVb RegIa eIVs pIetate aC ope CoLLoCatVs est.
Deno et nono IVLII (beata aVgVrIa) a Cæsare IVLIo trahentIs MensIs.

Celsissimo Principe, et Reverendissimo Domino Emerico Esterházy, Archiepiscopo Strigoniensi, et Ordinario.

Excellentissimo et Illustrissimo Domino Nicolao Pálffy, Regni Hungariæ Palatino.

Excellentissimo Domino Francisco S. R. C. Comite de Jörger in Toleth, Fortalitij Budensis, ejusque Districtus Commandante Generali.

Perillustri Domino Ioanne Sebastiano a Dillman Consule Liberæ Civitatis Budensis.

Cum Senatoribus sequentibus: D. Francisco Xaverio Despre, Iudice primario, D. Francisco Casparo Vanosi Seniore. D. Rudigero Casparo Keppler. D. Josepho Sailer Syndico Conventus nostri. D. Urbano Dominicus. D. Joanne Helbing. D. Iosepho Vosmayr. D. Carolo Iosepho Mayersperg. D. Ioanne Georgio Mayer. D. Petro Laux. — Ex Religione autem Seraphico Reverendissimo Patre Ioanne de Sotto, totius Ordinis Minorum Ministro Generali. Adm. Rdo Patre Ioanne de Straxemano Ministro Provinciali, Rdo Patre Antonio Bachich p. t. Guardiano. D. Georgio Nicolich Syndico Subst. — Existentibus de Familia Patre Petro Karapancsics, Lectore Generali actuali P. Stephano Villov, Lect. Gen. actuali P. Laurentio a Buda, Lect. Gen. actuali P. Anderea ab Alba Regali,

Vicario. P. Petro Morovich, P. Petro Spaich, P. Philippo Radich Lectore Philos. P. Stephano Budimir. P. Hortensio a Landa. P. Ioanne Kocsovansich. P. Petro a Iaice. P. Luca a Bosna. P. Georgio a Possega. P. Casparo Paur. P. Hieronymo Illiasevich. P. Stephano Terzich. P. Michæle Miailyevich. P. Bartholomæo Iurkovich. P. Laurentio Xivkovich. Fratribus Clericis Professis 11. Fratribus Laicis Professis 5. QVI et oMnes gratItVDInIs ergo, sInCerIqVe affeCtVs offerVnt.

30.

Az erzsébetiek temploma látogatói részére Boldogasszony Szeplőtelen Fogantatása ünnepe és annak nyolcada alkalmából 7 évre adott búcsúengedély megújítására és állandósítására vonatkozó kérelem előrebocsátása után következő decretum: «Ex audientia Ssmi. Ssmus Dnus Noster Gregorius PP. XVI. Plenariam Indulgentiam in Conceptionis Beatae Mariae Virginis Solemnitate, vel in Ejus Octiduo sub die 23-a Januarii 1821. jam ad Septennium omnibus utrisque sexus Christifidelibus rite dispositis, supraenunciatam Ecclesiam visitantibus, ibique juxta consuetos fines orantibus, elargitam benigne in Perpetuum confirmavit, servato in reliquis tenore primae Concessionis. Praesenti valituro absque ulla Brevis expeditione. Datum Romae ex Secretaria Sacrae Congregationis Indulgentiarum die 17. Novembris 1845. Gabriel Cardinalis (L. S.) Jacobus Gallo, Secretarius.» Az erzsébetiek irattárában.

31.

A privilegiumos oltár engedélyezésére vonatkozó kérelem előrebocsátása után következő decretum : «Ex Audientia Ssmi. Ssmus Dnus Nr. Gregorius P. P. XVI. benigne declaravit Privilegiatum Quotidianum supradictum Altare S. Antonio Patavino dicatum in præfata Ecclesia pro Missis, quæ in eodem a quocumque Sacerdote sive sæculari, sive Regulari in Suffragium Fidelium Defunctorum celebrabuntur, dummodo tamen in ipsa Ecclesia nullum aliud Altare simili privilegio jam dedoratum existat. Præsenti in perpetuum valituro absque ulla Brevis expeditione. Datum Romæ ex Secretaria S. Congregationis Indulgentiarum die 17. Novembris 1845. Gabriel Cardinalis (L. S.) Iacobus Gallo Secretarius.» — Az erzsébetiek irattárában.

Az erzsébetiek névsora a budai kolostorban a 150. évben.

Anger Maria Klára sz. 1747 jún. 1. Sankt Johan, Tirol, beölt. 1764., fog. 1766 ápr. 14., † 1814 dec. 14. — Scheder Anna Kolumba sz. 1731 dec. 4. Wien, beölt. 1748., fog. 1749 ápr. 27., † 1794 szept. 20. — Wagner M. Nepomucena sz. 1731 jan. 15., Znaim, beölt. 1750., fog. 1751 júl. 6., Pozsonyba helyezve 1787 dec. 23. — Baglioni M. Jacobina sz. 1731 márc. 15. Wien, beölt. 1750., fog. 1751 júl. 6., † 1810 dec. 28. — Hermel M. Konstancia sz. 1744 júl. 20. Wien, beölt. 1765., fog. 1766 okt. 23., † 1789. — Metzler M. Aloysia sz. 1752 jún. 13. Wien, beölt. 1775., fog. 1776 jún. 15., Brünnbe helyezve 1787 dec. 23. — Loybl M. Benedikta sz. 1750 ápr. 10. Mesritsch, Morvaorsz., beölt. 1774., fog. 1775 máj. 2., † 1823 nov. 9. — Heyd M. Augusztina sz. 1747 máj. 14. Wien, beölt. 1774., fog. 1775 máj. 2., † 1792 ápr. 15. — Vogl M. Ágnes sz. 1756 jan. 8. Wien, beölt. 1777., fog. 1780 jan. 7., † 1829 ápr. 26. — Lindlinger M. Bernardina sz. 1753 aug. 30. Grác, beölt. 1777., fog. 1778 ápr. 29., † 1790 jan. 26. — Prechtl M. Alkantara sz. 1756 jan. 30. Wien, beölt. 1779., fog.1780 jún. 20., † 1800 aug. 24. — Dierl M. Floriana sz. 1726 dec 25. Nikelsburg, Ausztria, beölt. 1786., fog. 1787 ápr. 24., Linzbe helyezve 1787 dec. 23. — Liebhardt M. Krisztina sz. 1722 szept. 3. Leycdorf, Ausztria, beölt. 1751., fog. 1752 szept. 17., Klagenfurtba helyezve 1787 dec. 23. — Hüber M. Marcella sz.

1732 okt. 14. Wien, beölt. 1759., fog. 1760 júl. 14., Prágába helyezve 1787 dec. 23. — Pauer M. Peregrina sz. 1746 febr. 28. München, beölt. 1769., fog. 1770 máj. 15., † 1788 máj. 18. — Lehrner M. Paula sz. 1746 máj. 8. Schattau, Csehország, beölt. 1769., fog. 1770 máj. 15., † 1810 okt. 6. — Binziakovisch M. Walburga sz. 1749 szept. 6. Csehország, beölt. 1775., fog. 1776 jún. 18., † 1814 aug. 7. — Trauschuch M. Apollonia sz. 1753 aug. 25. Wien, beölt. 1777., fog. 1778 ápr. 29., † 1792 dec. 23. — Halasberger M. Antonia Franciska sz. 1762 jan. 21. Wien, beölt. 1787., fog. 1788 ápr. 27., † 1826 febr. 9. — Layt M. Jozefa sz. 1763 jún. 18. Philipsburg, beölt. 1787., fog. 1788 ápr. 27., † 1818 márc. 17. — Haas M. Johanna Nep. sz. 1763 nov. 30. Győr, beölt. 1788., fog. 1789 nov. 25., † 1811 márc. 2. — Weis M. Vilhelmina sz. 1756 aug. 1. Nyitra, beölt. 1788., fog. 1789 nov. 25., † 1799 jún. 4. — Kleninger M. Floriana sz. 1761 jan. 18. Győr, beölt. 1789., fog. 1791 ápr. 14., † 1838 márc. 31. — Kugler M. Teréz sz. 1761 okt. 25., beölt. 1791., fog. 1792 ápr. 15., † 1793 szept. 19. — Zeilenhoffer M. Katalin sz. 1761 okt. 1., beölt. 1791., fog. 1792 nov. 25., † 1796 aug. 19. — Lenauer M. Pulcheria sz. 1769 jan. 13. Wien, beölt. 1789., fog. 1793 jan. 20., † 1831 aug. 2. — Ziegelmüller M. Michaela sz. 1765 aug. 26., beölt. 1792., fog. 1793 nov. 24., † 1797 szept. 16. — Hofinger M. Anna sz. 1761 jan. 8., beölt. 1792., fog. 1793. nov. 24., † 1810 jan. 1. — Auer M. Erzsébet sz. 1758 márc. 16. Niederkapel, Ausztria, beölt. 1792., fog. 1793 nov. 24., † 1837 márc. 2. — Leitner Mária sz. 1772 szept. 3., beölt. 1792., fog. 1796 szept. 8., † 1810 jan. 29. — Glaser M. Angelina sz. 1772 jan. 19. Pozsony, beölt. 1792., fog. 1796 febr. 2., † 1848 febr. 18. — Griessler M. Bernardina sz. 1776 máj. 8. Wien, beölt. 1795., fog. 1800 máj. 11., † 1830 ápr. 29. — Schlachta M. Klára sz. 1771 szept. 14. Hebl, Magyarorsz., beölt. 1796 febr. 2., fog. 1797 szept. 20., † 1832 máj. 20. — Mayer M. Franciska Ser. sz. 1768 aug. 20. Kaitten-Hasbach, Bajororsz., beölt. 1796 aug. 9., fog. 1797 szept. 10., — 1856 máj. 23. — Schulz M. Magdolna sz. 1766 máj. 18. Rozsnyó, beölt. 1796., fog. 1797 okt. 10., † 1817 ápr. 18. — Tittl M. Aloysia sz. 1779 jan. 10. Buda, beölt. 1797., fog. 1803. jan. 23., † 1854 júl. 6. — Szentgyörgyi M. Xaveria sz. 1766 febr. 18. Sopron, beölt. 1799., fog. 1800 nov. 19., † 1830 szept. 15. — Till M. Jozefa sz. 1779 júl. 4., beölt. 1799., fog. 1800 nov. 19., † 1812 szept. 21. — Haselbach M. Szalezia sz. 1773 febr. 24. Kattau, Ausztria, beölt. 1801., fog. 1802 jún. 23., † 1831 jan. 15. — Diener M. Márta sz. 1776 okt. 19. Wien, beölt. 1801., fog. 1802 jún. 13., † 1848 okt. 29. — Madách M. Amália sz. 1783 febr. 2. Stregovár, Magyarorsz., beölt. 1802 nov., fog. 1807 febr. 2., † 1842 okt. 1. — Niedermann M. Stefánia sz. 1779 szept. 18. Esztergom, beölt. 1806., fog. 1808 febr. 2., † 1831 júl. 20. — Titschner M. Emerika sz. Esztergom 1777 aug. 5., beölt. 1806., fog. 1808 febr. 2., † 1849 máj. 2. — Tóth M. Anna Aloysia sz. 1764. Esztergom, beölt. 1806., fog. 1808 febr. 2., † 1812 febr. 11. — Praintner M. Margit sz. 1780 júl. 26. Pozsony, beölt. 1806., fog. 1808 febr. 2., † 1854 márc. 27. — Vitner M. Anna sz. 1786 dec. 21. Kovács, Magyarorsz., beölt. 1809., fog. 1811 ápr. 28., † 1864 okt. 13. — Hegedüs M. Fortunata sz. 1782 szept. 16. Pozsony, beölt. 1811., fog. 1812 jún. 11., † 1837 okt. 6. — Benda M. Klementina sz. 1793 dec. 22. Selmecbánya, beölt. 1812., fog. 1818 jan. 18., † 1863 nov. 24. — Herp M. Bonifácia sz. 1785 dec. 5. Óbuda, beölt. 1812., fog. 1813 jún. 13., † 1862 jan. 13. — Springinsfeld M. Alexia sz. 1782 júl. 23. Markt-Kalsching, Csehorsz., beölt. 1813., fog. 1814 jún. 19., † 1847 nov. 18. — Faist M. Johanna Bapt. sz. 1791 nov. 10. Wien, beölt. 1814., fog. 1815 nov. 19., † 1837 márc. 17. — Mösl M. Anna Borbála sz. 1793 jan. 22. Schönberg,Tirol, beölt. 1815 nov., fog. 1817 máj. 5., † 1854 nov. 22. — Huml M. Szigismunda sz. 1787 okt. 1. Hall, Tirolorsz., beölt. 1815., fog. 1816 nov. 19., † 1842 aug. 8. — Kluker M. Cecilia sz. 1792 okt. 1. Zierl, Tirolorsz., beölt. 1815., fog. 1816 nov. 19., † 1837 febr. 25. — Hucter M. Paula sz. 1788 júl. 22. Siefen, Tirolorsz., beölt. 1815., fog. 1816 nov. 19., † 1825 szept. 10. — Laichner M. Walburga sz. 1785 febr. 5. Kinn, Tirolorsz., beölt. 1815., fog. 1816 nov. 19., † 1837 ápr. 8. — Ziegler M. Ambrozia sz. 1784 febr. 3. Kirling, Alsó-Ausztria, beölt.

1815., fog. 1816 nov. 19., † 1865 júl. 24. — Mezey M. Nothburga sz. 1792 márc. 19., Kecskemét, beölt. 1815., fog. 1816 nov. 19., † 1854 febr. 8. — Grander M. Teréz sz. 1793 ápr. 25. St. Johan, Tirolorsz., beölt. 1817 máj. 5., fog. 1818 máj. 31., † 1858 jún. 23. — Wancker M. Katalin sz. 1793 jan. 22. Botzen, Tirolorsz. beölt. 1817., fog. 1818 máj. 31., † 1821 dec. 5. — Hundecker M. Rozália sz. 1788 dec. 19. Hall, Tirolorsz., beölt. 1820., fog. 1822 júl. 21., † 1856 nov. 19. — Erlich M. Nepomucena sz. 1791 máj. 29. Waltenburg, Württemberg, beölt. 1821., fog. 1822 júl. 21., † 1856 nov. 29. — Hohenbloikner M. Jozefa sz. 1786. Britscheck, Tirolorsz., beölt. 1821., fog. 1822 júl. 21., † 1831 aug. 9. — Fink Mária sz. 1802 aug. 31. Wien, beölt. 1825., fog. 1826 nov. 19., † 1855 máj. 7. — Kilian M. Anna sz. 1794 nov. 18. Bieringen, Bajororsz., beölt. 1825., fog. 1826 nov. 19., † 1852 ápr. 9. — Wondraczek M. Michaela sz. 1799. Leitomischl, Csehorsz., beölt. 1825., fog. 1826 nov. 19., Pozsonyba helyezve 1829. — Klenovits M. Magdolna sz. 1800 júl. 12. Pest, beölt. 1825., fog. 1826 nov. 19 , † 1863 jan. 26. — Gärtner M. Leopoldina 1786 jan. 2. Stöbnitz, Csehorsz., beölt. 1811., fog. 1812 okt. 26., † 1847 dec. 26. — Kayser M. Antonia sz. 1804 febr. 14. Zwettl, Ausztria, beölt. 1830., fog. 1831 júl. 7., † 1891 dec. 28. — Wagner M. Cœlestina sz. 1804 máj. 1. Waldmühlburg, Németorsz., beölt. 1831., fog. 1832 okt. 4., † 1844 okt. 12. — Kováts M. Ignatia sz. 1810 júl. 26. Gyöngyös, beölt. 1831., fog. 1833 ápr. 15., † 1833 ápr. 15. — Schustereda M. Bernardina sz. 1798 júl. 25. Andorf, Felső-Ausztria, beölt. 1831., fog. 1832. máj. 7., † 1869 okt. 7. — Fink M. Szalezia sz. 1810 júl. 23. Klosterneuburg, Ausztria, beölt. 1832., fog. 1833 jún. 17., † 1833 jún. 17. — Peyer M. Staniszlaja sz. 1811 dec. 18. Gratzen, Csehorsz., beölt. 1832., fog. 1836 ápr. 18. — Hoser M. Ludovika sz. 1801 márc. 23. Buda, beölt. 1832., fog. 1833 máj. 20., † 1842 szept. 3. — Karl M. Augusztina sz. 1806 ápr. 7. Obersulz, Felső-Ausztria, beölt. 1832., fog. 1833 máj. 20., † 1844 márc. 29. — Zwetler M. Jozefa sz. 1805 febr. 9. Schenkenfeld, Felső-Ausztria, beölt. 1832., fog. 1833 máj. 20., † 1849 aug. 20. — Tsisma M. Ladislava sz. 1809 aug. 1. Neustadt, Morvaorsz., beölt. 1832., fog. 1833 okt. 15., † 1853 dec. 16. — Sommer M. Crescentia sz. 1794 febr. 10. Kér, Magyarorsz., beölt. 1832., fog. 1833 máj. 20., † 1851 dec. 15. — Kaffkay M. Thekla sz. 1811 márc. 26 Buda, beölt. 1833., fog. 1835 ápr. 28., † 1842 ápr. 13. — Bauer M. Ignatia sz. 1813 márc. 25. Vác, beölt. 1833., fog. 1837 ápr. 24., † 1894 máj. 17. — Schatzl M. Szerafina sz. 1807 aug. 27. Franzhausen, Felső-Ausztria, beölt. 1835., fog. 1837 ápr. 24., † 1849 jún. 18. — Müller M. Erzsébet sz. 1810 jún. 10. Buda, beölt. 1837., fog. 1838 nov. 21., † 1876 okt. 5. — Böck M. Franciska Szalezia sz. 1814 máj. 21. Graz, beölt. 1838., fog. 1839 nov. 24., † 1848 márc. 11. — Reddi M. Franciska Xaveria sz. 1816 okt. 11. Sachsenfeld, Stájerorsz., beölt. 1838., fog. 1841 febr. 8., † 1868 márc. 15. — Viszneky M. Filomena sz. 1814 jún. 8. Jászberény, beölt. 1839., fog. 1841 febr. 8., † 1843 máj. 6. — Kainz M. Pulcheria sz. 1820 máj. 23. St.-Stephan, Stájerorsz., beölt. 1841., fog. 1844 jún. 2., † 1858 nov. 5. — Traumüller M. Dominika sz. 1819 okt. 7. Enns, Felső-Ausztria, beölt. 1845., fog. 1847 szept. 12., Pozsonyba helyezve 1855. — Niederhuber M. Laurentia sz. 1818 dec. 26., Linz, beölt. 1845., fog. 1847 szept. 12., † 1850 jan. 30. — Leopold M. Alfonza sz. 1825 jan. 1. St. Bartholomä, Stájerorsz., beölt. 1845., fog. 1849 szept. 12., † 1901 dec. 8. — Führinger M. Hedvig sz. 1825 febr. 16. Pest, beölt. 1845., fog. 1849 szept. 12., † 1885 szept. 12. — Greismayer M. Pelagia sz. 1822 jan. 13. Steuerdorf, Felső-Ausztria, beölt., 1845., fog. 1847 szept. 12., † 1885 máj. 7. — Pucher M. Eligia Jozefa sz. 1826 nov. 19. Linz, beölt. 1845., fog. 1850 nov. 19., † 1863 okt. 2. — Nemes M. Floriana sz. 1812 nov. 11. Veszprém, beölt. 1840., fog. 1841 okt. 4., † 1844 júl. 23. — Schäftner M. Alkantara sz. 1818 jan. 16. Oberweissenbach, Felső-Ausztria, beölt. 1845., fog. 1847 szept. 12., † 1888 máj. 28. — Königsecker M. Hyacintha sz. 1818 júl. 13. Linz, beölt. 1845., fog. 1847 szept. 12., † 1877 jan. 16. — Reitinger M. Kajetana Josepha sz. 1822 márc. 27. Obernberg, beölt. 1845., fog. 1847 szept. 12., † 1872 nov. 11. — Nigl M. Vincentia sz. 1822 szept. 16. Aigen, Felső-Ausztria, beölt. 1845., fog. 1847 szept. 12., † 1862 ápr. 27. — Steuer M. Brigitta sz. 1817 jan. 23.

Rupertsthal, Alsó-Ausztria, beölt. 1845., fog. 1847 szept. 12., † 1907 márc. 12. — Schöckhuber M. Petronilla sz. 1824 máj. 6. Losenstein, Felső-Ausztria, beölt. 1850., fog. 1851 nov. 19., † 1863 máj. 12. — Kitzmüller M. Gertrud sz. 1823 nov. 18. Rohrbach, Felső-Ausztria, beölt. 1850., fog. 1851 nov. 19., † 1863 máj. 12. — Schmidbauer M. Paulina sz. 1826 máj. 20. Münskirchen, Felső-Ausztria, beölt. 1850., fog. 1851 nov. 19., † 1857 márc. 22. — Lissberger M. Scholastika sz. 1822 jan. 24. Neukirchen, Felső-Ausztria, beölt. 1850., fog. 1851 nov. 19., † 1866 szept. 20. — Kitzmüller M. Mechtild sz. 1826 szept. 6. Rohrbach, beölt. 1850., fog. 1851 nov. 19., † 1866 dec. 7. — Kitzmüller M. Bonaventura sz. 1830 dec. 14. Rohrbach, beölt. 1853., fog. 1855 jan. 23., † 1863 ápr. 18. — Brückl M. Aloysia sz. 1833 febr. 6. Linz, beölt. 1854 nov. 7., fog. 1854 nov. 7., † 1854 nov. 8. — Karkosch M. Kornélia sz. 1828 ápr. 13. Loschnitz, Morvaorsz., beölt. 1855., fog. 1856 jan. 23., † 1872 máj. 4. — Schmidbauer M. Hildegard sz. 1833 márc. 23. Münskirchen, beölt. 1853., fog. 1857 ápr. 30., † 1868 febr. 1. — Schökhuber M. Jozefa Vincentia sz. 1834 jún. 14. Losenstein, beölt. 1856., fog. 1858 júl. 26., † 1868 szept. 28. — Neitschläger M. Benedikta Mathild sz. 1830 jan. 31. Rohrbach, beölt. 1857., fog. 1858 júl. 26., † 1917 máj. 18. — Kaar M. Modestina Theresia sz. 1831 aug. 30. Ulrichsberg, Felső-Ausztria, beölt. 1857., fog. 1858 júl. 26., † 1863 márc. 16. — Rauscher M. Klára sz. 1836 febr. 10. Mittich, Bajororsz., beölt. 1858., fog. 1860 aug. 5., † 1864 jún. 2. — Sedlmayer M. Thekla Anna sz. 1829 febr. 14. Weihmörting, Bajororsz., beölt. 1858., fog. 1860 aug. 5., † 1882 ápr. 13. — Knabl M. Aloysia sz. 1823 júl. 22. Tenneberg, Alsó-Ausztria, beölt. 1849., fog. 1851 szept. 7., Pozsonyból áthelyezve 1860 nov. 27., † 1893 dec. 7. — Wimmer M. Filomena Anna sz. 1840 ápr. 26. Neu-Kirchen, Bajororsz., beölt. 1858., fog. 1864 jún. 21., † 1918 ápr. 27. — Teesz M. Johanna Bapt. Josepha sz. 1842 okt. 5. Szaár, beölt. 1863., fog. 1867 máj. 7., † 1922 febr. 9. — Haderspeck M. Franciska Josepha sz. 1842 febr. 26. Buda, beölt. 1864., fog. 1867 máj. 7., † 1878 márc. 28. — Boros M. Paulina Josepha sz. 1843 nov. 15. Buda, beölt. 1865., fog. 1868 jún. 23., † 1924 jan. 28. — Kuklik M. Teréz Jozefa sz. 1846 máj 14. Rimovitz, Csehorsz., beölt. 1868., fog. 1871 szept. 8., † 1888 szept. 3. — Oberbauer M. Bonaventura sz. 1847 jan. 11. Marchtrenk, Felső-Ausztria, beölt. 1868., fog. 1871 szept. 8., † 1878 júl. 7. — Hohenberger M. Márta sz. 1846 dec. 27. Schweinitz, Csehorsz., beölt. 1869., fog. 1873 szept. 15., † 1878 nov. 5. — Lautner M. Martina sz. 1851 jún. 24. Buda, beölt. 1875., fog. 1878 máj. 7., † 1891 jan. 4. — Brunner M. Erzsébet sz. 1856 márc 31. Dorfstäten, Alsó-Ausztria, beölt. 1878., fog. 1880 ápr. 26., † 1929 febr. 23. — Preis M. Augusztina sz. 1853 ápr. 26. Gargenholzham, Bajororsz., beölt. 1880., fog. 1881 júl. 11., † 1885 jún. 19. — Pelikán M. Walburga sz. 1854 máj. 29. Baja, beölt. 1880., fog. 1881 júl. 11., † 1929 ápr. 17. — Petrás M. Peregrina sz. 1850 júl. 1. Vágujhely, beölt. 1881., fog. 1883 aug. 21., † 1901 dec. 5. — Müller M. Jozefa Terézia sz. 1860 ápr. 29. Mária-Kulm, Csehorsz., beölt. 1880., fog. 1884 máj. 5., † 1885 márc. 24. — Prachthäuser M. Alexia sz. 1858 ápr. 3. Perjámos, beölt. 1881., fog. 1884 máj. 5., † 1928 dec. 20. — Pachler M. Emerica sz. 1862 okt. 9. Bruck an der Mur, beölt. 1881., fog. 1886 okt. 12. — Brandl M. Eustachia sz. 1860 okt. 19. Oswald, Felő-Ausztria, beölt. 1883., fog. 1886 okt. 12., † 1891 jan. 9. — Reischl M. Szalezia sz. 1862 aug. 2. Rohrbach, beölt. 1883., fog. 1886 okt. 12., † 1926 jún. 25. — D. Longa M. Ferdinanda sz. 1863 márc. 3. Schlangendorf, Magyarorsz., Szepesség, beölt. 1883., fog. 1887 ápr. 24., † 1899 jan. 6. — Bulla M. Fortunata sz. 1859 febr. 13. Szihla, Magyarorsz., Gömörm., beölt. 1884., fog. 1887 ápr. 24.,† 1929 márc. 27. — Mutzbauer M. Leonharda sz. 1865 febr. 3. Regensburg, beölt. 1885., fog. 1889 jún. 10. — Kop M. Ambrozia sz. 1858 okt. 16. Wieden bei Gurgfeld, beölt. 1885., fog. 1889 jún. 10., † 1921 júl. 11. — Fuchs M. Anastázia sz. 1865 nov. 8. Lanzendorf, beölt. 1887, fog. 1890 nov. 24., † 1891 okt. 4. — Mócs M. Xavéria sz. 1864 szept. 24. Kula, beölt. 1889., fog. 1890 nov. 24., † 1897 júl. 6. — Wachter M. Crestentia sz. 1865 aug. 24. Zsamle, beölt. 1889., fog. 1890 nov. 24.,† 1894 jan. 28. — Gleich M. Dolorosa sz. 1871 aug. 4. Kovartz, beölt. 1889., fog. 1895 aug. 19., † 1921 nov. 30.

— Ziegler M. Josepha sz. 1867 márc. 8. Budapest, beölt. 1892., fog. 1895 aug. 19., † 1926 jan. 5. — Ipach M. Antonia sz. 1869 nov. 20. Boglár, beölt. 1893., fog. 1895 aug. 19. — Klement M. Dionysia sz. 1872 okt. 20. Békésgyula, beölt. 1892., fog. 1896 okt. 25., † 1921 jún. 16. — Strbina M. Gabriella sz. 1871 nov. 2. Budapest, beölt. 1892., fog. 1896 okt. 25. — Gropmann M. Clementina sz. 1868 máj. 30. Szentkereszt, beölt. 1893., fog. 1896 okt. 25., † 1918 aug. 24. — Schnagl M. Mechtild sz. 1866 márc. 7. Waldenbach, beölt. 1893., fog. 1896 okt. 25., † 1934 jan. 18. — Seidl M. Magdolna sz. 1871 aug. 1. Nittenau, beölt. 1893., fog. 1896 okt. 25., † 1929 szept. 20. — Schwendtner M. Immaculata sz. 1876 okt. 6. Budapest, beölt. 1897., fog. 1900 nov. 4., † 1902 júl. 2. — Lang M. Bernharda sz. 1872 okt. 4. Sanct-Oswald, beölt. 1897., fog. 1899 szept. 12., † 1928 okt. 2. — Schwendtner M. Annuntiata sz. 1874 szept. 8. Budapest, beölt. 1899., fog. 1900 nov. 4. — Sehr M. Gottfrieda sz. 1874 aug. 15. Budapest, beölt. 1897., fog. 1900 nov. 4. — Moucka M. Stefánia sz. 1875 jan. 30. Strasnitz, Csehorsz., beölt. 1895., fog. 1899 szept. 12., Pozsonyba helyezve 1922 nov. 11. — Müller M. Margit sz. 1874 júl. 26. Budapest, beölt. 1893., fog. 1898 aug. 8. — Lebhardt M. Ludovika sz. 1870 okt. 29. Budapest, beölt. 1895., fog. 1897 nov. 22. — Stier M. Franciska sz. 1868 nov. 23. Tevel, beölt. 1896., fog. 1899 szept. 12. — Patik M. Dominica sz. 1882 febr. 3. Budapest, beölt. 1899.,ideigl. fog. 1902 aug. 19., örökös fog. 1905 dec. 14. — Klammer M. Karola sz. 1882 máj. 12. Seckau, beölt. 1899., id. fog. 1902 aug 19., ö. fog. 1905 dec. 14. — Keszler M. Aloysia sz. 1878 márc. 22. Bécs, beölt. 1900., id. fog. 1902 aug. 19., ö. fog. 1905 dec. 14., † 1924 aug. 18. — Boldizsár M. Ágnes sz. 1886 ápr. 19. Baracska, Fejérm. beölt. 1905., id. fog. 1908 jan. 25., ö. fog. 1911 febr. 6. — Németh M. Izabella sz. 1887 febr. 23. Nagymegyer, beölt. 1905., id. fog. 1908 jan. 25., ö. fog. 1911 febr. 6., † 1933 jún. 29. — Sillár M. Salome sz. 1884 márc. 18. Bicske, beölt. 1905 id. fog. 1908 jan. 25., ö. fog. 1911 febr. 6. — Kovács M. Hedvig sz. 1885 dec. 14. Szuhakálló, beölt. 1907., id. fog. 1910 jan. 10., ö. fog. 1913 febr. 3. — Szabó M. Flóra sz. 1885 okt. 10. K.-K.-Félegyháza, beölt. 1907., id. fog. 1910 jan. 10., ö. fog. 1913 febr. 3. — Baki M. Jolántha sz. 1887 máj. 17. Ráckeresztúr, beölt. 1907., id. fog. 1910 jan. 10., ö. fog. 1913 okt. 28. — Farkas M. Petronella sz. 1887 ápr. 20. Nitzk, Komáromm., beölt. 1908., id. fog. 1910 aug. 29., ö. fog. 1913 okt. 28. — Tóth M. Teréz sz. 1888 júl. 15. Budapest, beölt. 1909., id. fog. 1911 aug. 28., ö. fog. 1914 szept. 17., † 1924 ápr. 15. — Halbroth M. Ignátia sz. 1885 márc. 18. Budapest, beölt. 1911., id. fog. 1913 ápr. 15., ö. fog. 1916 máj. 16. — Dancs M. Skolasztika sz. 1888 júl. 2. Móca, beölt. 1911., id. fog. 1913 ápr. 15., ö. fog. 1916 máj. 16., † 1920 febr. 16. — ngyán M. Angela sz. 1893. Szentpál, beölt. 1914., id. fog. 1916 okt. 5. — Lukács M. Bonaventura sz. 1896 júl. 8. Zetelaka, beölt. 1916., id. fog. 1918 nov. 21., ö. fog. 1921 nov. 21. — Gebauer M. Innocentia sz. 1900 Bpest, beölt. 1919., id. fog. 1919 nov. 13., † 1919 dec. 8. — Fitus M. Peregrina sz. 1891 ápr. 28. Csallóközvárkony, beölt. 1915., id. fog. 1918 okt. 20., ö. fog. 1924 okt. 20., Pozsonyból áthelyezve 1922 máj. 8. — Gál M. Margit Alacoque sz. 1899 jún. 22. Petrozsény, beölt. 1922., id. fog. 1924 nov. 22., ö. fog. 1928 máj. 22. — Spennig M. Ráfaela sz. 1901 febr. 11. Perecsény, beölt. 1922., id. fog. 1924 nov. 22., ö. fog. 1927 nov. 22. — Szabics M. Szerafika sz. 1903 máj. 17. Karcag, beölt. 1922., id. fog. 1924 nov. 22., ö. fog. 1927 nov. 22. — Horváth M. Dolorosa sz. 1902 okt. 9.Veszprém, beölt. 1923., id. fog. 1925 nov. 4., ö. fog. 1928 nov. 5. — Madár M. Klára sz. 1905 aug. 24. Jánosháza, beölt. 1923., id. fog. 1925 nov. 4., ö. fog. 1928 nov. 5. — Madarász M. Innocentia sz. 1902 okt. 4.Gyergyócsomafalva, beölt. 1923., id. fog. 1925 nov. 4. — Turek M. Aloysia sz. 1894 jan. 1. Stomfa, beölt. 1924., id. fog. 1926 nov. 23., ö. fog. 1929 nov. 23. — Bencsik M. Teréz sz. 1897 dec. 8. Ujpest, beölt. 1924., id. fog. 1927 máj. 21., ö. fog. 1930 máj. 13. — Laczkó M. Anna sz. 1901 dec. 19. Pusztaberki, beölt. 1924., id. fog. 1926 nov. 23., ö. fog. 1929 nov. 23.— Tóth M. Paulina sz. 1906 nov. 16. Kaposvár, beölt. 1925., id. fog. 1927 nov. 22., ö. fog. 1930 nov. 22. — Kovács M. Benigna sz. 1901 nov. 7. Kecel, beölt. 1925., id. fog. 1927 nov. 22., ö. fog. 1932 jún. 9. — Mózer M. Jozefa sz. 1902., beölt.

1927., id. fog. 1929 febr. 15., † 1929 febr. 18. — Ackerl M. Hyacintha sz. 1904 dec. 16. Kismarton, beölt. 1929., id. fog. 1931 jún. 28., ö. fog. 1934 jún. 28. — Gauder M. Gertrud sz. 1910 márc. 20. Zombor, beölt. 1929., id. fog. 1931 jún. 28., ö. fog. 1934 jún. 28. — Gauder M. Skolasztika sz. 1911 szept. 29. Zombor, beölt. 1929., id. fog. 1931 jún. 28., ö. fog. 1934 jún. 28. — Láng M. Józéfa sz. 1909 jan. 25. Pozsony, beölt. 1930., id. fog. 1932 jún. 9., ö. fog. 1935 jún. 9. — Puskár M. Erzsébet sz. 1906 ápr. 17 Diósgyőr, beölt. 1930., id. fog. 1932 jún. 9., ö. fog. 1935 jún. 9. — Nagy M. Ancilla sz. Szatmárnémeti 1912 aug. 18., beölt. 1931 máj. id. fog. 1933 máj. 10. — Fekete M. Benedikta sz. 1912 máj. 28. Szatmárnémeti, beölt. 1931., id. fog. 1933 máj. 10. — Czehe M. Xavéria sz. 1894 okt. 11. Parajd, beölt. 1931., id. fog. 1933 máj. 10. — Simon M. Magdolna sz. 1915 márc. 10. Szerencs, beölt. 1931., id. fog. 1933 okt. 28. — Quikker M. Emanuela sz. 1911 aug. 23 Bpest, beölt. 1931., id. fog. 1933 okt. 28. — Kovács M. Crescentia sz. 1912 aug. 20. Keszthely, beölt. 1931., id. fog. 1933 okt. 28. — Csizmadia M. Gregoria sz. 1913 szept. 12. Baja, beölt. 1933, id. fog. 1935 jún. 9.

AZ ILLUSZTRÁCIÓK SORRENDJE.

Oldal

1. Budai látkép az erzsébeti kolostorral ... 5
2. Aachen ... 8
3. Az aacheni székesegyház ... 9
4. Az egykori aacheni Szent Erzsébet-kórház ... 11
5. Radermecher Apollonia ... 13
6. A bécsi erzsébetiek kolostora és temploma ... 15
7. A bécsi erzsébetiek temploma ... 16
8. A mostani aacheni anyaház ... 17
9. A pozsonyi erzsébetiek kolostora és temploma ... 18
10. A pozsonyi erzsébetiek temploma ... 19
11. Buda és Pest a török uralom alatt. (Van der Linde, Leven en Daaden von Johannes Sobietzki. Amsterdam, 1685. Szfőv. Múzeum) ... 23
12. A ferences kolostor helyrajza 1715-ből. (Fővárosi Levéltár, budai telekkönyvi iratok II. 170.) ... 25
13. Buda a XVIII. sz. első évtizedeiben. Rosenfeld L. F. (Székesfővárosi Múzeum) 27
14. Az erzsébetiek megérkezése Budára. (Egykorú aranyalapon készült festmény után) ... 43
15. Anger Klára. Egykorú festmény után ... 45
16. Anger Klára aláírása ... 47
17. II. József levele Anger Klára főnöknőhöz. (Az erzsébetiek irattárában) ... 53
18. Az erzsébeti kolostor telekrajza. ... 64
19. Az erzsébeti kolostor Fő-utcai bejárata s a régi emeleti kórterem ablakai ... 65
20. Az erzsébeti kolostor földszinti tervrajza ... 67
21. Az erzsébeti kolostor I. emeleti tervrajza ... 68
22. A kolostor keleti oldala ... 69
23. A kolostor délről, a Batthyány-tér felől ... 73
24. Marczibányi István mellszobra az erzsébetiek kriptájában ... 74
25. A Marczibányi-ház ... 75
26. A «tanya» ... 83
27. Buda 1761-ben. Binder I. F. (Miller J. E. F. Epitome vicissitudinum etc.) ... 87
28. Buda és Pest 1781-ben. (Pichler egykorú rajza után Miskovszky Géza) ... 89
29. A templom homlokzatrajza ... 95
30. A templom kapuja ... 97
31. A torony ... 98
32. A templom belseje ... 99
33. A templom alaprajza ... 100
34. A főoltár ... 101
35. A főoltárkép ... 103
36. A Szent Kereszt oltára ... 105

Oldal

37. A Boldogságos Szűz oltára ... 107
38. Paduai Szent Antal oltára ... 109
39. A pestis ellen védő szentek votív oltára ... 111
40. Kortonai Szent Margit oltára ... 112
41. A szószék ... 113
42. A kórus ... 114
43. Padrelief ... 115
44. Padrelief ... 115
45. Magas padrelief ... 116
46. A szentély mennyezetfestménye ... 117
47. Mennyezetfestmény ... 118
48. Falikút a sekrestyében ... 119
49. Szent Erzsébet botja ... 120
50. Gyulai Albert gróf síremléke ... 121
51. Az erzsébetiek kriptája ... 122
52. Földszintes folyosó ... 124
53. Elsőemeleti folyosó 125
54. I. sz. kórterem ... 127
55. II. sz. kórterem ... 127
56. I. sz. kórterem a háború idején ... 128
57. Kisebb kórterem ... 129
58. Külön szoba ... 130
59. Előkészítő és sterilizáló terem ... 131
60. Műtő ... 131
61. Röntgen-terem ... 132
62. Laboratorium ... 133
63. Napozó terasz ... 134
64. Gyógyszertár ... 142